

MŰVÉSZET ÉS MŰEMLÉKVÉDELEM
Zenta

2011-2022

Művészet és műemlékvédelem 2011–2022

Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta
Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar, Pécs

Felelős kiadó
Gondi Martina

Szerkesztő
Raffay Endre

A szerkesztő munkatársai
Gondi Martina, Kovács Nádi Karolina, Vázsonyi Csilla

Előkészítési munkálatok
Kecskés Viktor, Surányi László, Virág Kiss Anita

Olvasószerkesztő és korrektor
Sinkovics Éva

Grafikai tervezés és szerkesztés
Pusztai Dávid

A borító Csányi András 2021-es művésztelepi munkája felhasználásával készült.

Fotó
Kovács Nádi Karolina, Novák Ferenc, Surányi László, Vázsonyi Csilla

Készült a topolyai Panonia-Print nyomdában

300 példányban

ISBN 978-86-80644-54-7

Minden jog fenntartva

Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2022

Ez a könyv abból az alkalomból készült, hogy 2022-ben a Művészet és műemlékvédelem zentai művésztelep kapja a Nagypáti Kukac Péter-díjat.

A díj odaítéléséről augusztus 3-án, az idei művésztelepi tevékenységet záró kiállítás megnyitóján értesültünk. A könyv munkálatai hamarosan elindultak, azzal a céllal, hogy a kiadvány a szeptember 14.-re tervezett topolyai díjátadón és kiállításmegnyitón kézbe vehető legyen. A munkálatoknak határt tehát csak az időponthoz igazított nyomdai határidő szabott.

IDEGEN ISMERŐSÖR

Raffay Endre

I. AZ ÖTLET. ELŐZMÉNYEK, KEZDETEK

Mindaz, amiről az alábbiakban szó, kép és QR-kód formájában videó lesz, egy februári péntek délutánján kezdődött, 2010-ben, Pécsen. Akkoriban csütörtökönként és péntekenként tanítottam a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának Művészettörténet és Elmélet Tanszékén. Végezvén tehát a Kar Damjanich utcai épületében a hétre rendelt művészettörténet előadásaimmal és a szemináriumokkal, a vasútállomás felé vettem az irányt. A székesegyház és a kőtarát is gyakran útba ejtettem: az idő tájt kezdtem az épülettel kissé komolyabban foglalkozni. Ám azon a februári délutánon a székesegyházba betérve nem koncentrálnék a megfigyelési és fényképezési terveimre. Valami szokatlan vonta el ezektől a figyelmemet. Vízcseppek hangját véltem hallani, és hamarosan meg is leltem a hang forrását, megállapítva magának a víznek az eredetét is. A déli mellékhajó nyugati vége ázott, hóolvadás következtében. Ez nem járt volna még különösebb hanghatással, de a vizet a gondos sekrestyeszemélyzet műanyag edényekben fogta fel, és az ide aláhulló cseppek hangja hívta fel a figyelmet a beázásra.

A székesegyház déli fala kissé kifelé dől. Valószínű, hogy ez az utólagosan emelt boltozatok megépítésének a következménye, amit a XIX. század eleji, Pollack Mihályhoz kötődő megerősítések sem tudtak megnyugtatóan orvosolni. Legalábbis a Dulánszky-féle újjáépítés megindításának statikai indokokra való hivatkozásai közül a déli fal állapota nemigen maradhatott ki. Az 1880-as években tehát eltávolították a gótikus boltozatokat, nemcsak a déli mellékhajóból, és nagyon sok mindent a középkori falakból, hogy az akkoriban restaurálásnak nevezett stíluszta újjáépítésnek helyet adjanak. A nagy bontásban úgy látszik a déli falról mégiscsak megfeledkeztek (az Friedrich von Schmidt neoromán stílusának érvényesülését nem zavarta), és így a fal eredeti anyaga most is ott rejtőzik

Donka Péter: *Freskólé*, 2011

a restauráltnak mondott felületek alatt. A kifelé dőléssel pedig nincs semmi komolyabb probléma.

A víz (hólé) tehát az évszázadok óta kifelé dőlő déli fal adta lehetőséget kihasználva csoroghatott végig a felületen, miközben az *al secco* díszet nemcsak áztatta, de részben le is mosta, vakolataalkotókkal, pigmentekkel együtt. A falképnek egy része így a vödörökben felfogott vízbe került, ha tetszik: kompozícióstul és részletformákkal együtt. A falfestés (Moritz von Beckerrath műve) Szent István protomártír megkövezését ábrázolja. A lecsorgás sávjai leginkább a mártír alakját barázdálták, így arra gondoltam, hogy a víznek nemcsak a kompozíció egy részét, de a mártír vérének is tartalmaznia kell. Első ötletem az volt: mindebből meg kell mentenem valamit. Fogtam tehát ivóüvegemet, és megtöltöttem a lével. A második ötlet már arról szólt, hogy e különleges lét a képzőművész-hallgatóim számára ajánlom fel. Nyersanyagként, művészeti alkotások létrehozásához – a lemosott újrateremtéséhez, rekonstrukciójához, vagy az eredetitől független(ebb)ek létrehozásához. A folyadék (meglehet, már a hosszú pesti vonatút alatt) nevet is adtam: *Aqua di secco*, ami magyarul *Freskólé* lett, a kedvezőbb hangzásra hivatkozva és nem törődve az ábrázolás műfajával (mert az *al secco*, és nem *al fresco*).

Ám nemcsak a hallgatók művészi kreativitásának a serkentése motivált. Úgy gondoltam, hogy a művészi alkotófolyamatok során művészjelöltjeink közelebb kerülhetnek számos, a seccóval összefüggő művészettörténeti témához, akár a stílus, akár az ikonográfiai vonatkozások tekintetében. Azzal is számoltam, hogy mindezzel párhuzamosan a műemlékvédelmi kérdésekben is járatosabbá válhatnak, nemcsak a székesegyház újjáépítése körüli időket tekintve, de a jelent illetően is. Mindennek a háttérben a Karon akkoriban forszírozott gondolat is ott működött, nevezetesen a művészetnek és a tudománynak az ösz-

szekötése. Azt akkoriban sem tartottam elvárhatónak, hogy a művész(jelölt) a tudománnyal a tudomány kedvéért foglalkozzon, de azt igen, hogy a saját művészetük kialakításához is, de mindenekelőtt a saját szakmai örökségük megismeréséhez és birtokba vételéhez jártasak legyenek tudományos kérdésekben is. Mindezt persze az egyetemi képzés a tanmenetben is megcélozta, a kötelező művészettörténeti, esztétikai és filozófiatörténeti tárgyak hallgatása mellett szabadon választható elméleti kurzusokkal is számolva. Az emlegetett februári délutánon (még inkább annak estébe hajlásán) arra is gondoltam, hogy az *Aqua di secco* nemcsak arra lesz alkalmas, hogy a hallgatók tudományos kérdésekhez kerüljenek közelebb, de arra is, hogy a belőle létrehozandó alkotások majd a székesegyház műemlékes problémáira is felhívják a figyelmet, látványosabban, semmint azt szűk szakmai keretek közt tenném én vagy más tudós kolléga.

Kettős eredmény körvonalazódott: a művészhallgatóknak közvetlen haszna lett a művészettörténeti-műemlékvédelmi háttérből, másrészt alkotásaik a műemlékes problémákra való felhívásban hathatós eszköznek ígérkeztek/bizonyultak. Az ötletből az őszi félévben szeminárium lett, amelynek során a hallgatók megismerkedtek a művészettörténeti és műemlékvédelmi háttérrel, különös tekintettel a megfogalmazódó témákhoz és körvonalazódó alkotásokhoz közelebből is kötődő részletproblémákkal. A féléves munkát művészi-szakmai oldalról mestertanárok segítették. Mindennek kiállítás lett a vége a pécsi Nádor Galériában, amelyet Hegyi Csaba kollégámmal rendeztünk. A pécsi hallgatóink alkotásaihoz a munkába bevont mestertanárokét is csatlakoztattuk, valamint a pozsonyi Képzőművészeti Akadémia hallgatóinak és oktatóinak épp akkor zárult „vizes” témájú féléve során készült műveit is, Németh Ilonának köszönhetően. A *Vér-víz – freskólé* című kiállítást Fabényi Júlia nyitotta meg 2011. január 13-án.

Ilyen előzmények után, amikor Hajnal Jenő, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet akkori igazgatója megkérdezte tőlem, hogy lenne-e kedvem pécsi hallgatóimat képzőművészeti tábor keretei közt Zentára vinni, azonnal igent mondtam. Hiszen a szemináriumi modell készen állt, a félév tizenkét kényelmes foglalkozása helyébe kellett csupán tíznapos intenzív munkát tervezni, az egyetemen kéznél lévő mestertanárok helyett pedig vezető mestereket hívni, és persze a székesegyház helyett másféle műemlékekre fókuszálni. Mert az nem volt kérdés

számomra, hogy Zentán is vannak műemlékek, annak ellenére, hogy a városban csupán egyetlen épület műemlék mivoltát hirdeti tábla. Ez a Lajta Béla által tervezett és magyaros szecessziós stílusban emelt *Tűzoltólaktanya*, a VMMI székházához közel, a Posta utcában.

Utóbb a művésztelepi tevékenységre felkészítő *Művészet és műemlékvédelem* című, tavaszi szemeszteri szemináriumok meghirdetésére vállalkoztam. Az ott teljesítő hallgatók a művésztelepi jelentkezéskor előnyt élveznek. A szemináriumra hivatkozva a művésztelepi munkához a korábban segítségül hívott előadók (elsősorban művészettörténészek és műemlékvédők) szerepe és száma csökkenthetőnek bizonyult, így az alkotásra több idő áll rendelkezésre. Ám ha az online oktatási mód eléri ezt a szemináriumot is, célszerű lesz az előadásokat ismét Zentára vinni.

II. A VÁROS

A művésztelep helyszíne Zenta, város Észak-Szerbiában, a Tisza partján. Város 1506-tól, de a török háborúk miatt nem sokáig. Csekélyke régészeti emlékektől eltekintve nem is maradt semmi a királyi településből. A város szerkezete és utcahálózata a XVIII. századtól alakult, és a XIX. század utolsó harmadára érte el azt az állapotot, amelyet a XX. és a XXI. század örökségül kapott. A város építészete a szecessziós századforduló körül bontakozott ki. Az ekkor emelt épületek jelentős része ugyancsak örökségül maradt korunkra, amelynek tanulmányozásához, Valkay Zoltánnak köszönhetően, építészeti monográfia is rendelkezésre áll.¹ Ezen épületek tervezői közt olyan nevek jelennek meg, mint Vladimir Nikolicé, Lajta Béláé, Magyar Edéé, Berzenczey Domokosé, Kovács Frigyesé. Ez utóbbinak a fő műve található Zentán (a Városháza), ahogyan egyébként Lajtának is (a Tűzoltóotthon)! A paraszt-polgár házak és az úgynevezett zsidó házak építészeteinek kilétét viszont gyakran homály fedi.² A Tópart utcai Homolya-ház építését például művészet és műemlékvédelmi tevékenységünk során azonosítottuk März Jakab újverbászi építőmester személyében.

A város épített örökségét azok a beavatkozások csorbítják, amelyek modernizációt szerencsére nem új központ vagy városrész felépítésével, hanem csupán

1 Valkay Zoltán: *Zenta építészete*. Újvidék, 2007, Forum.

2 A zsidó ház kifejezés mindmáig használatos, és az egykori építető tulajdonosokra utal. Ezzel össze-

a meglévő utcakeretek helyenkénti szétfeszítésével próbáltak elérni. Ez a tevékenység főleg a Tisza-partra fókuszált, és új lakónegyedek felépítésére vállalkozott. A városátalakítás a főtér sávjában több bontással járt, mint építkezéssel, vélhetően a parti sétány és a városközpont közti részek kiiktatási elképzelésének megfelelően. Ám az értékes telkeket, ha akad vállalkozó, utóbb mégiscsak beépítgetik, város- vagy utcaképi megfontolásokat nagyvonalúan mellőzve. Fájók a hiányai a parti házsornak és az oda vezető utcák házainak éppúgy, mint a főtéri katolikus templomnak (az 1911-es tűzvész utáni új templom építését be sem fejezték), a Nagyzsinagógának (ezt lebontották szűkebb környezetével együtt) és a Kukucskának nevezett halásznegyed nagy részének is (amelyet az 1953-ban alapított Zentai Művésztelep művészei fedeztek fel a művészet számára).

A nagyszabású városátalakításokhoz sok pénz kell, a szegénység viszont konzervál. A szecessziós századforduló körüli évtizedek épületállományának jelentős része nemcsak ékeitől megfosztott tömegében, de nem egy esetben legapróbb művészi részletformáival is megvan, de meglehetősen romosan. A legtöbb épületet persze így vagy úgy, és általában nem is egyszer, toldozták és foltozták, cserélődő gazdáktól és változó funkcióktól függően. A gazdát és funkciót veszített épületek viszont múltjukkal és díszekkel magukra maradtak, s

függésben érdemes felhívni a figyelmet a háznacionalizmusnak nevezhető jelenségre: úgy tűnik, az épületek megítéléséhez mindmáig hozzátartozik a magyar ház, szerb ház, zsidó ház meghatározás is, nem mindig pozitív értékítéllettel.

3 Pesti városi legenda, hogy Ferenc József az Iparművészeti Múzeumba igyekezvén megkérdezte: „Mi ez a tojásrántotta?” Zentai városi legenda, hogy a művésztelepi hallgatókkal a várost járva a felújított épületeket látva megkérdeztem: „Mi ez a madártej?”

4 A műemléki értékekre (is) koncentrálnak a felújítások megtervezését megelőzően szükséges az eredeti be- és kifestési réteg feltárása, és így az eredeti színvilág meghatározása is.

Kovács Frigyes: Városháza

csak a telkükre (esetleg a tégláikra) spekulálók érdeklődését keltik fel. Bár a városközpont műemlékileg védettnek mondott, bontási engedélyt az itt található épületekre a legutóbbi időkben is adtak ki. A városban átfogó műemlék-rehabilitációs program nem indult, még csak a központban található magánépületek homlokzatai sem kaptak kozmetikát, pedig a városi költségvetésből ez támogatható lenne, akárcsak az útkarbantartás és hasonlók. Az utóbbi években viszont néhány családi ház és jelentősebb, illetve közcélokot szolgáló épület is megújult. A jelentősebbek közül ilyen a Gimnázium, a Jézus szíve templom, a Városháza (a munkálatokat követően most mind madártejre emlékeztető színösszeállításban pompázik³), és a kis Zsinagóga is megújult, az utóbbi kívül is, belül is új, az új funkciójával (képtár) összefüggésben. Ám a műemlékvédelmi szempontok az említett példák esetében nem érvényesültek maradéktalanul.⁴ Ha érvényesültek volna, akkor nemcsak a színviláguk lenne más, hanem például most nem lenne hűlt helye a Zsinagóga ajtószárnyainak (még száz évet sem maradhattak a helyükön), a Gimnázium főbejáratának majd' másfél évszázadon át koptatott küszöbje is a helyén volna, és a homlokzati díszeket sem pótolnák másolatok-félék. Az új sosem lesz eredeti, sem anyagában, sem korában, de főleg művészi ki-

vitelének korabeliségében. Műemlékes szempontokkal nem összeegyeztető az sem, hogy a Jézus szíve templom főhajójának mozaikot imitáló járólappjai helyén most fürdőszobai járólapokon lehet csúszkálni. Ám ezeket az épületeket, úgy látszik, elkerülték a műanyag nyílászárók – erre szerencsére volt gondjuk a műemlékeseknek.⁵ Nem úgy a magánházak felújításainál, ahol eredeti faszervezeteket, dupla szárnyastul, spalettástul, üvegestül és rézkilincsestül szemrebbenés nélkül likvidálnak – ami persze nem zentai specialitás. Ebben nemcsak műemlékvédelem, de környezetvédelem sincs! Mindez csak ízelítő a hibákból, a bővebb kifejtés más (szakmai) lapokra tartozik.

A műemlékek esetében az anyagi valóságtól és az eredetiségtől nem lehet eltekinteni. Ezért találták fel a restaurátorkodást, ami az anyag megőrzésére törekszik, szemben a kőműves szakmával, ami újat épít, a régit meg leveri. A két szakma nem tévesztendő össze egymással, egyik a másikat nem helyettesítheti. Szerbiában mindenesetre kiépült és (még) megvan a műemlékvédelem intézményrendszere, amelyben (saját tapasztalatom szerint is) kitűnő szakemberek is dolgoznak! Ám a befektetői-megrendelői önkény, a kivitelezői primitívség nagy úr. A művelt közvélemény hangját pedig nem (igen) hallani. Hogy Magyarországon mi a helyzet, arra vonatkozóan a Művészet és műemlékvédelem logójának egy eleme utal (lásd alább a címertani magyarázatot), további elemei viszont címerekkel függenek össze.

Lajta Béla: Tűzoltólaktanya

5 Érdeemes megemlíteni, hogy sokfelé (Budapest VII. kerületéből biztos példát tudok) a műemlék kifejezés a lakosok számára veszélyt jelent, nevezetesen annak a veszélyét, hogy ablakaikat nem cserélhetik le műanyagra, és minde mellett légkondicionálókat sem szerelhetnek fel (legalábbis összevissza nem). Érdeemes lenne átírni a régi slágert, ilyen módon: *Műanyag az ablak, műanyag a ház, műanyag gólya hozza a műanyag kisbabát.*

Ívzáró konzol (Szép utca 16.)

III. MŰEMLÉKEK

A műemlék szó művészeti emléket jelent. A műemlék tehát a művészetnek az emléke, megnyilvánulása, példája, tartalmazója, még akkor is, ha eredetileg esetleg nem is művészi szándékkal vagy nem is művészkezek által készült, mert az alkotók a művészetről vagy semmit vagy teljesen mást gondoltak, mint az az utókor, amelynek szakemberei és művészei e szóval jelzik, ha egy-egy alkotást különleges fontosságúnak tartanak. A szó jelentését általában építészeti alkotásokra korlátozzák, amelyek ingatlanok, és helyükről csak nagyon-nagyon kivételes esetekben mozdíthatók el. A műemlék szót más műfajú alkotásokra csak akkor vonatkoztatják, ha azok épületnek mozdíthatatlan részei, mint például a falkép, mozaik, festett üvegablak, padlócsempe, falburkolat vagy ajtószárny, ablakkilincsestül. A szó ugyanígy használatos az épülethez tartozó külső terek, valamint a kertek esetében is, kutakra, szobrokra, kerítésre, de a növényzetre is kiterjesztve (még akkor is, ha ez utóbbi példányai nem a művészet emlékei, de a természet részei), mert ültetési rendjük, nyírt formáik, ikonográfiai programba való illeszkedésük révén a műemlék szerves alkotói. Ám, az összművészeti szándékkal tervezett épületek esetében vitathatatlanul és kivétel nélkül a moz-

dítható alkotások is részei az egésznek: a falkárpitok, bútorok, festmények és szobrok. Történelmileg szerencsés sorsú épületekben nem egy művészi-tervezői (összművészeti) elképzelés, nem is egy megrendelői akarat eredményeként, de (használat)történeti, esetlegességektől sem mentes kontinuitás során (fel)halmozódó műkincsek is részei az egésznek. Ám ami mozdítható (és ma már szinte minden elmozdítható), lába kél: helyhiány és állagromlás, divatja- és aktualitásmúltja, múzeumok létrejötte és magángyűjtők mohósága mozgatta és mozgatja a hol fosztogatásnak, hol értékmentésnek minősülő műkincsvándorlást, és a stílustisztaságra törekvők félelmetesen virulens purgálási aktivitása, a XIX. században a purizmus szellemében, és korunkban a műemlékvédelemnek álcázni próbált (értsd: műemlékvédelmi pénzekből finanszírozott) neopurizmusában. Ám a purizmusok nemcsak a mozdítható alkotásokra jelentettek és jelentenek veszélyt, hanem magára az ingatlanra is, amit sok-sok példa szemléltet, a pécsi székesegyháztól a veszprémiig, és másfelé is.

A művészet emlékeire jobb esetben szakemberek vigyáznak: az eredeti helyükről elmozdítottakra jobb esetben múzeumokban, akár klimatizált helyiségeket fenntartva, golyóálló üveget segítségül hívva, restaurátori beavatkozások lehetőségét biztosítva. A műalkotások „feladata” itt (csupán) a reprezentáció: a művészet, az alkotó, a múzeum presztízse, az ország vagy nemzet vagy az egész emberiség képviselőjében. Az *in situ* műemléképületekre, működjének bennük akár múzeumok, nem múzeumi személyzet vigyáz, hanem a műemlékvédelem intézményei, amelyek ugyancsak szakembergárdát angazsálnak, amiben az építésszek is nagy szerepet játszanak. Az épületek műemlék minőségükben sem csupán a művészetet reprezentálják, hanem általában gyakorlati funkcióval rendelkeznek, és használatban vannak: élnek és halnak benne, miséznek falai közt, vagy épp kiállítások és hangversenyek megrendezésére szolgálnak. Tulajdonosi és használói igények kezdik ki és ostromolják nap mint nap az épített művészeti alkotásban a művészeti alkotás lényegét, amely épp érinthetlenségében áll(na): belőle sem elvenni, sem hozzátenni tilos. Hogyan érvényesülhet az érintetlenség ott, ahol sem a pap, sem a hívek nem szeretnének többé telente fagyoskodni, és padlófűtésre vágynak? Még inkább ijesztő a kérdés ott, ahol eddig miséztek, most pedig, mondjuk, kereskedni akarnak, vagy ott, ahol eddig

hangversenyeket rendeztek, most meg edzőtermet vagy autószalont terveznek. Ugyanígy ijesztő a kérdés a turizmus vonatkozásában is: például ott, ahol most tömegeket kívánnak mozgatni és mindenféle igényüket kielégíteni, holott ott korábban egyszerre csupán tucatnyi ember élt és halt, és nemhogy luxusigényeik nem voltak, de a pottyantón is osztozniuk kellett. Jobb (értsd: szakmai alapokon szervezett, hatósági jogkörrel felruházott, befektetői lobbiktól, ostoba és ízlésficamban szenvedő tulajdonosoktól és hasonlóktól biztosított műemlékvédelmi hivatalokat működtető) helyeken nagyobb az esély arra, hogy a hivatali falak közt és szélesebb szakmai közönség előtt is, konferenciákon és tervtanácsokon megoldják, ami megoldható, azon igyekezve, hogy az értékből ne vegyék ki az értékeset, mert a maradék minden esetben értéktelen(ség) lenne.

Mindez talán szemléletesebb, ha nem építészeti, hanem képzőművészeti a példa. Egyértelmű, hogy más az értéke egy *Szarvasok bőgnek téli naplementében* címmel ellátható, ismeretlen festő kompozíciója után készült vásári nyomtatnak, még ha az az 1930-as évekből is származik, és kerete dúsan aranyozottnak látszik, gipsz girlandokkal cifrázva, mint egy neves festőművész eredeti alkotásának, még ha rajta, mondjuk, hadifoglyok bús menete is látható, a kerete pedig, tételezzük fel, se nem ékes, se nem ép. A szarvasos képbe, ha belefestünk, nem nagy kár éri a művészettörténetet, ha eladjuk, nem kerekedik nagy licitláz a bolhapiacnál nem rangosabb helyen, s ha külföldre vinné esetleges új tulajdonosa a nappalját ékesíteni, nem kell még csak kiviteli engedéllyel sem bajlódnia. Ám a valódi műalkotás gondot jelenthet. Belefesteni nem lehet. Sőt, állapotát nem árt restaurátorral ellenőriztetni, aki, ha amerikai konyhás a nappali, még annak faláról is számúzheti étel- és embergőzöktől biztonságos távolságra. Eladása kész hercehurca-izgalom. Ám a műtárgypiac általában dübörög, lesz rá vevő, még akkor is, ha a művet esetleg hazája határain túlra nem is lehet kivinni se gőzöktől mentes lakószobák falát, se banktrezorokét ékesítendő. Nemigen valószínű tehát, hogy a hadifoglyos kép tulajdonosa – persze ha tudatában van az alkotás értékének és a piaci áráról is vannak sejtései – művészi készítéseit a képen fogja kiélni.

Annak viszont nagyobb az esélye, hogy a műemlék-tulajdonos különféle vágyai kiélési terepeként tekint tulajdonára. Ő a könyvtár helyére szaunát szeretne,

nem kell neki a könyvtár. Ha konyha kell neki, behozza azt a hallba. Eredeti nyílászárók nem kellene neki, műanyagot akar. A mozaikpadlóval nem tud mit kezdeni, padlószőnyegre áhítózik. Magasan van a mennyezet? Lehozza, legalább a csillárdróton is spórol. De minek is a csillár, az elidegeníthető az ingatlanból. Lesz belőle ingó műtárgy, akár bolhapiaci, akár elegánsabb aukciós. Úgy látszik, az ilyen tulajdonosok az értékvesztést nem érzékelik. Azt hiszik, ha valamit-bármit befektetnek az ingatlanba, akkor az ott be van fektetve, és mint befektetés akár még kamatozhat is. Már hol lenne itt értékvesztés? Kidobtam a könyvtárt, szúrágta berendezésével, galériástul, kandallóstul, és főleg könyvestül, s a helyén ott a méregdrága jakuzzi. Kidobtam az eredeti építészeti koncepció szerint tervezett vagy alkalmazott száztizenöt éves járólapokat, hogy helyükre hároméves garanciával ellátott csempéket rakjak. A hülye is láthatja, mennyit költöttem rá! A hülye pedig azt mondja: nemcsak méltatlan tulajdonosa voltál értékeknek, ha-

März Jakab homlokzati terve a Homolya-házhoz

nem azok szándékos rongálója vagy. A hülye folytatja: sajnos sose leszek vevője jakuzzi ingatlanodnak, keresek egy olyant, ahol még megvan a könyvtár, mindenestül. Ilyen pedig egyre kevesebb van, így aztán értékük is egyre nő. Nincs olyan jakuzzi, amely felvenné velük az ár-versenyt.

Az elértéktelenedés, sőt a teljes pusztulás réme Damoklész kardjaként függ sok-sok alkotás felett, még akkor is, ha a jobb helyek műemlékvédelmi (és múzeumi) modellje érvényesül. Mert mi van akkor, ha egy-egy alkotás még nem került az illetékes intézmények látókörébe? Egy padláson megbúvó szoborremeknek erre nagyobb az esélye, de az épített alkotások körében is vannak nemcsak a hivatalok, de a szakmai közönség előtt is ismeretlenek. Budapest szívében egy Vágó József tervezte épületet 2022-ben meg lehet fosztani eredeti díszjeinek egy részétől (gyanítom: akár minden díszétől is), tulajdonosi és közös képviselői buzaságból, mert az épület hivatalosan nem ismert?⁶ Igen, van rá példa, meg lehet fosztani. Hogyne lenne, ha egy veszprémi székesegyház is ki lehet belezni, vagy középkori utcamaradványt Esztergomban is el lehet tüntetni. Vannak olyan művészeti alkotások, ilyen az említett Vágó-ház is, amelyek nem

6 Budapest, VII. kerület, Alsó erdősor 12. A házat 1907-ben tervezte Vágó József Polgár Károly megrendelésére. Ma társasház.

jogosultak a megfelelő intézmények biztosította védelemre. Mert műalkotás voltuk még ismeretlen, vagy intézményi oldalról még nem elismert. Minden hivatalos műemlék műemlék, amíg értékeit ki nem vonják, de nem minden műemlék hivatalos, még ha értékei nyilvánvalóak is. Az értékek felismerése nem hivatalos-intézményi kérdés, hanem elsősorban szakmai. A művészettörténet (építésztörténetestül), mint minden más tudomány, maga határozza meg kutatási tárgyát és területét, akár csak a kutatás módszereit és a feldolgozás szabályait is. Mit tegyünk, ha egy művészettörténész bevon valami ismeretlent a tudományos kutatásba? Mérjük meg annak súlyát a tudományos közönség konferenciai plénuma előtt! Nem a laikusok előtt! De számoljunk az utókorral is, biztosítva számára is az ítélezési lehetőséget: az értékek körének kiszélesítési szabadságát! Na de maguktól a művész kortársainktól sem vitathatjuk el a művészi érték felfedezésének-felismerésének jogát és képességét. Hiszen az ő szakmai örökségükről van szó, amelyet épen és csorbíthatatlanul birtokba szeretnének venni, hogy folytassák vagy épp megtagadják azt az örökséget. Mindehhez sem a tudósoknak, sem a művésznek nincs szüksége intézményileg hitelesített dokumentumokra. Ám ha az intézményileg hitelesített dokumentumok mögül hiányzik a tudós szakmai háttér, amelyet a kortárs művészeti relevanciák akár meg is támogathatnak, az az intézmény hitelességét kérdőjelezi meg. A tudomány képviselőit angazsáló, kutatást megkövetelő és annak feltételeit biztosító intézményekben persze ilyen nem fordulhat elő.

A hivataloktól tehát elvárható, hogy felismerjék az értéket. A művészek, ha birtokában vannak szakmai örökségüknek, felismerik. De mi a helyzet a tulajdonosokkal vagy a tulajdonosi jogokat gyakorlókkal, plébánosoktól főpapokig, lakóktól ingatlanbefektetőkhig? Alapképzésük során jobb esetben is csak heti egy rajz-művtörténi órán szerzett emlékeikre támaszkodhatnak. Jó, lehet, (zarándok) útjaik során bővíthettek említett emlékeiken, hacsak nem tántorította el őket a legjelentősebb emlékek előtt a távol-keleti turistatömegek kígyózó sora. Mi a helyzet a zentai műemlék-tulajdonosokkal meg az ilyen tulajdonnal nem rendelkező zentaiakkal?

Zentán hivatalos műemléknek mondható a Tűzoltólaktanya, rajta műemlék feliratú tábla is van.⁷ A többi épület szinte ismeretlen. Műemlékesek szerint a

7 A tábla egyébként nem felel meg a műemléktáblák szerbiai törvényekben rögzített kritériumainak.

központ védettnek számít (persze, ha életveszélyessé nyilvánítanak valamit, kiállíthatják a bontási engedélyt). A művésztelep a kezdetektől arra törekedett, hogy a műemlékekre – azokra az alkotásokra, amelyekben művészi értéket vélt felfedezni – akár a tudomány oldaláról, akár művészi oldalról, a nagyközönség (tulajdonosok, lakók, turisták, hivatalos szervek) figyelmét is felhívják. A figyelemfelhívás eszköze a műemlékké avatás akciója, műemléktáblák kihelyezésével.

IV. MŰEMLÉK(TÁBLA)AVATÁS

Az első műemlékavatásokat Zentán még 2011-ben kezdeményeztem, és a projektből éveken átívelő tevékenység lett. Az avatási akciók során a kiválasztott épületek falára (ha sikerült: tulajdonosi vagy önkormányzati engedéllyel) táblát szereltünk. Elsősorban azokat az épületeket vettük célba, amelyek állapotából veszélyeztetettségükre lehetett következtetni. A táblát a művésztelepen alkotók tervezték, megjelenésük és kivitelezésük így évről-évre módosult. A táblák egy csoportját Gajda Szilvia közreműködésével készítettük. A feliratok a kezdetektől kétnyelvűek (*Műemlék/Spomenik kulture*), megnevezik a ház egykori tulajdonosait, építési korát és/vagy stílusát. Az első években a táblákon *A műemlék megőrzése közös érdekünk!* feliratot is szerepeltettük, valamint (mintegy vállalva és hitelesítve a műemlék létét és a táblát) az avatókat is: *PTE MK zentai művésztelepe*. A későbbiekben a hitelesítést a logónkra bíztuk. Az avatási évszámot mindenkor feltüntettük. Az avatási akció során a felhelyezendő táblákkal, létrával, szerszámokkal, utóbb művésztelepi zászlóval, sőt szónoki pulpituussal vonultunk (a járókelőket meglepve) a kiszemelt épületekhez. Amíg a tábla felkerült, avatószöveget (szónoklatot) mondtam.

A későbbiekben alábbhagyott az avatói lelkesedés, mert félhivatalos oldalról túl sok értetlenkedéssel találkoztunk. Így a felszerelt táblák helyett később csupán az avatási akció során felvetített (ideiglenes) táblákat alkalmaztuk. Az utóbbi években pedig inkább a műemlékrendezvények felé fordultunk.

Az évek során felhelyezett táblák nagy része mindmáig a helyükön van, bár sok köztük feliratát vesztve várja restaurálását. Egy esetben a tábla épületestül eltűnt (Ignjatović-ház), pedig (városi mendemondák alapján) sokáig abban az illúzióban ringattuk magunkat, hogy épp a tábla óvja meg (a bontástól) a házat. A ház helyén évek óta petúniamező illatozik. A Városháza számára is készült tábla, nagyméretű és különleges, de ezt nem szereltük fel, hanem átadtuk az illetékeseknek. Az épületen, a főbejárat mellett (talán az idei évtől) másféle tábla látható.

Táblával ellátott műemlékeink listája:

- 2011-2014** Amerika Szálló (Tiszavirág sétány 2.)
Herresbacher-ház (Karađorđe utca 10.)
Konjović-ház (Tóparti utca 4.)
Lukátsevits-ház (Jovan Đorđević utca 3.)
Polyák-ház (Szép utca 16.) (már nincs fenn a tábla)
Urošević–Ignjatović-ház (Vuk Karađžić utca 11.)
és
Karađorđe utca 13.
Đeno Branovački utca 9.
Nikolić-ház (Adai utca 14.)
- 2015** Kikirics-ház (Széchenyi tér 1.)
Rottmann–Lolin-ház / Tisztítottthon (Adai utca 7.)
Szlávnity-ház (Adai utca 10.)
- 2016** Homolya-ház (Tóparti utca 8.)
Lolin-ház (Posta utca 17.)
Vajda-ház (Adai utca 12.)
- 2017** Endrei-intézet/Méhecske cukrászda (Posta utca 15.) (ideiglenes tábla)
Lőwy-ház (Adai utca 4.) (vetített tábla)
Vujić-ház (Adai utca 2.) (vetített tábla)
- 2019** Šašin-ház (Karađorđe utca. 17.)

V. A LOGÓ

A művésztelep logója a hagyományos, a középkor óta használatos, és különösen a szecessziós századforduló táján kedvelt motívumra, a művészcímerre, a művészetekre (építészet, szobrászat, festészet) utaló három címerpajzsra épít.⁸ A három címerpajzs együttes kompozíciója is pajzsformára emlékeztető: fenn két, alul egy pajzs kapott helyet. A logó pajzsai díszítettek. A felsőkben kulcspár látható. Az egyik zentai, a másik pécsi eredetű. Az 1506-os Zentából tehát nem sok maradt. Ami maradt, az a város címere (legpompásabb példánya a Városháza homlokzatán látható), benne a kulcspár, amely a városnak az óbudai Szent Péter-prépostsággal való kapcsolatára és (így vagy úgy) a város (rég) védőszentjére is utalhat. A másik pár kulcs is Szent Péteré, méghozzá az 1367-ben Pécsen alapított egyetem elindításában főszereplő Vilmos püspök címeréből, amelyet a mai egyetem is használ (egyik legpompásabb példánya a PTE Jogi Karának épületén látható).

E kulcsok a mennyek kapuit, lehet, nyitják, de az alsó pajzs ábrája titkát aligha. Ez sem zentai, sem pécsi összefüggést nem mutat, hanem a műemlékvédelemre utal. Rajta, fejjel lefelé egy, a címerpajzs körvonala kirajzolta csúcsíves kapuzat látható, a körvonalra rímelő, tulajdonképpen a kapuépítményre és bélétre utaló vonalakkal, valamint kis szoborfülkékkel. A XIII. századi jáki Szent György apátsági templom nyugati kapujának leegyszerűsített képe ez, a magyarországi (önálló intézményrendszerrel bíró) műemlékvédelem kiadványain (Gerevich Tibor óta hagyományosan) szerepeltetetthez hasonló. A címeren belül az ábra fordított: ez nem valami jóra figyelmeztet: a címerek lefelé fordítása a tulajdonosainak a kihaltát jelenti. Ha (már) nincs vagy (már) nem működik a hivatalos műemlékvédelem, nem árt a pécsiek és zentaiak szövetségét erősebbre fűzni, a művészet jegyében a műemlékvédelemért. Az sem árt, ha ebben Szent Péter is segít valahogy.

Más mennyei lakóra is lehet számítani. A művésztelepi tevékenység során születtek más olyan alkotások is, amelyek nem részletproblémákra, hanem a művésztelepi tevékenység egészére vonatkozó mondanivalót jelenítenek meg. Az elmúlt tizenkét évet mennyei alak ábrázolása fogja mintegy keretbe: 2011-ben

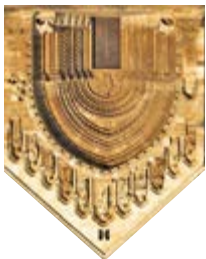
8 A logó megtervezésében Bocsi Éva és Szűcs András grafikus-hallgatók voltak segítségemre műemlékvédelmi szeminárium keretein belül. A logó megjelenését Pusztai Dávid e kötet előkészítése során frissítette.

Zenta város címere

Vilmos pécsi
püspök címere

A jáki Szent György
templom kapuja

Gyuricza Márta a pravoszláv templomon látható előkép alapján Szent Mihály arkangyalt festette meg,⁹ míg 2022-ben Lipkovics Péter Szent György szobrát készítette el.¹⁰ Mindkét alkotás talált hulladékanyagból készült: a festmény padlószőnyegdarab hátoldalára, a szobor fémelemekből és szőlőtőke-darabból. A figurákban magunkra ismerhetünk: Szent György úgy küzd a sárkánnyal, mint műemlékvédő a műveletlenséggel és ostobasággal. A sátáni erőkön Szent Mihály úgy diadalmaskodik, mint a gonoszkodás felett a műemlékvédő, legyen akár szakember, akár művész, vagy mindkettő.

Ám az antikvitást is érdemes csatasorba állítani! Zimbauer Zoltán performanszi Perszeuszként fejezte le Madame Plasticot, aki többek között a műemléket fenyegető, összevissza-szeleknek kitett rekonstrukciós divatoknak megjelenítőjeként próbált a múzeumi kiállításunkra is betörni.¹¹

Vannak szerényebb eszközökkel harcolók is: Kelemen Péter *Szent Ference* a madaraknak prédikál.¹² Orrán az én szemüvegem, azon át láthat dolgokat, a madarak pedig úgy figyelnek, mint a művésztelepi hallgatóim.

Nemcsak a szemüvegemet, de a kezdetek kezdetétől a szemüveg mögött az arcomat is adom a Művészet és műemlékvédelemhez. Ezt Donka Péter 2011-ben plakátterven jelenítette meg¹³ (a pécsi kiállítási plakátterv párjaként, megoldásaiban is ahhoz igazodva). Néha mindezért a hátamat is tartanom kell. Ettől függetlenül fordítok hátat Csizek Tamás rajzán, azért, hogy a követőknek a fal repedésein is áthatoló kíváncsiságból, amely nélkül sem tudomány, sem művészet nincs, példát mutassak.¹⁴ Mészáros Júlia FALvédőjén is megragadom az alkalmat, hogy falvédőként (ha nem is Szent Ferencet, csupán konyhai bölcselkedőket követve) a műemlékek védelmének fontosságára figyelmeztessék.¹⁵ Mert ez *közös érdekünk*, ahogy erre az első műemléktábláinkon szerepeltetett felirat is utal.

A siker záloga, hogy (már) nemcsak én adom az arcom. Az *Én adom az arcom* installáción 2018-ban az arcom mellett más művésztelepi alkotóké is megjelent, gipszbe öntve, falra szerelve.¹⁶

A Művészet és műemlékvédelem régi és megújított logója

9 Gyuricza Márta:
Szent Mihály, 2011.

10 Lipkovics Péter:
Szent György és a sárkány, 2022. Lipkovics választása Szent Györgyre (nincs mit tenni) nem a logó jáki kapcsolata miatt esett, de a szent ábrázolásai már régóta foglalkoztatják.

11 Csizék Tamás,
Fleisz Tamás, Zimbauer Zoltán: *Madame Plastic*, 2012.

12 Kelemen Péter:
Szent Ferenc prédikál a madaraknak, 2011.

13 Donka Péter:
Plakátterv, 2011.

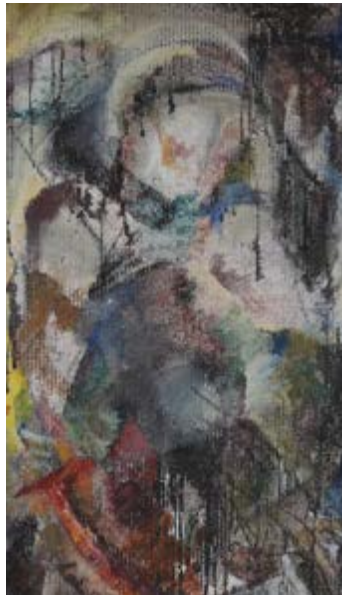
14 Csizék Tamás: *Cím nélkül (IV/2)*, 2012.

15 Mészáros Júlia:
FALvédő, 2018.

16 Raffay Endre és a művésztelep alkotói:
Fal. Én adom az arcom, 2018.

Csizik Tamás: *Cím nélkül (IV/2)*, 2012

Gyuricza Márta: *Szent Mihály*, 2011

Donka Péter: *Plakátterv*, 2011

Lipkovich Péter: *Szent György és a sárkány*, 2022

MŰVÉSZET ÉS
MŰEMLÉKVÉDELEM II.
Madame Plastic 1.

MŰVÉSZET ÉS
MŰEMLÉKVÉDELEM II.
Madame Plastic 2.

MŰVÉSZET ÉS
MŰEMLÉKVÉDELEM II.
Madame Plastic 3.

MŰVÉSZET ÉS
MŰEMLÉKVÉDELEM II.
Madame Plastic 4.

Csizsek Tamás, Fleisz Tamás, Zimbauer Zoltán: *Madame Plastic*, 2012

VI. MŰTERMI ÉS KIÁLLÍTÁSI HELYSZÍNEK. MŰEMLÉKRENDEZVÉNY-HELYSZÍNEK

A művésztelepnek nincs állandó műterme és kiállítási helyszíne. Az első alkalommal a Fő tér és az Adai út sarkán emelkedő Vujić(Wuits)-ház elhagyatott első emeletén rendezkedtünk be, ha máshogy nem is, de a művészi alkotással és az esténkénti kivilágítással életre keltve ezt az 1880-as években emelt palotaszerű épületet. Az elmúlt évek során műtermi használatbavétellel más műemlékeket is igyekeztünk belakni, rájuk a figyelmet ilyen módon (is) felhívni. Többször használtuk így a kis Zsinagógát, az idén pedig a Városháza két üzlethelyisége állt rendelkezésünkre.

A Városháza oszlopcsarnoka, az idei alkalmat is beleszámítva, már háromszor adott kiállítási helyszínt (2011, 2014, 2022) afelől is biztosítva a művésztelepet, hogy a városi (kulturális) vezetés az évről-évre megfogalmazott kritikáinkban a segítő szándékot látják. Jól látják! Az oszlopcsarnok a markáns építészeti térképésével, dór oszlopaival és magyaros szecessziós ornamentikájával mindannyiszor komoly kihívás elé állította a kiállítási kurátorokat, és a térrel eleve számoló (helyspecifikus installációkban spekuláló) alkotókat. Ugyancsak kihívást jelentő feladat volt a kis Zsinagóga óriási terében is a kiállítás megrendezése, míg a Városi Múzeum kiállítótere, az egykori Eugén szálló kiállítóterme és az Alkotóház kényelmesebb terepnek bizonyult.

A műtermek és kiállítási helyszínek esetében többször el kellett tekinteni a műemlék jellegtől (dolgoztunk már az Alkotóházban és a Bolyai Gimnázium tantermeiben is), ám a *Műemlékrendezvények* esetében (*Foglaljön műemléket!*) ettől eltekinteni nem lehet. Helyszínül, pontosabban újjáélesztés tárgyaként szolgált a valószínűleg Magyar Ede tervezte¹⁷ szecessziós Rottmann (majd Lolin)-palota előudvara,¹⁸ a neoreneszánsz elemeket mutató Szép utcai ház,¹⁹ az antikizáló elemeket magyaros szecessziós ornamentikával díszítő Városháza tornya.²⁰ Zentai házigazdánknak ugyan üemlékrendezvények (és most a *Nagyapáti Kukac Péter-díj* átvételével egybekötött kiállítás is Topolyán) lehetővé teszik a művészet-műemlékvédelem-gondolat és tevékenység Zentán túli exportját. De már 2021-ben Kanizsán, a virágkorát a szecessziós századfordulón és a két világhá-

17 Valkay: i. m. 244.

18 Műemlékreggeli a Rottmann/Lolin-ház teraszán, 2018. július 21.

19 Műemlékvacsora a Polyák-házban, 2018.

20 Ötörai tea a toronyban, 2019.

ború közt élő Népkertben rendeztük a Műemlékpikniket.²¹ A zenét a beodrai kastély helyett annak szerényebb másolatváltozatába, a csókai Marczibányi–Léderer-kastélyba vittük vissza.²² A zene, irodalmi délelőtti kereteiben, az *Art déco* hatást klasszikus eleganciával ötvöző becsei Weinberger-ház verandáján is felcsendült.²³

21 Műemlékpiknik.
A Fraxinus excelsior
árnyékában, 2021. Az
eseményt nemcsak
videó rögzíti, hanem
Mártai Adél festménye
is (2021).

21 Műemlékpiknik.

A Fraxinus excelsior

árnyékában, 2021. Az

eseményt nemcsak

videó rögzíti, hanem

Mártai Adél festménye

is (2021).

22 Koncert a kastély-

ban, 2022.

23 Koncert és

irodalmi délelőtt a

Weinberger-verandán,

2022.

24 Európa kávéház,

2015

VII. A MŰEMLÉKRENDEZVÉNYEK

A műemlékrendezvénynek nevezett performanszokat műemléki, általában romos és elhagyatott helyszínekre tervezem. Cél: élményt nyújtani a résztvevők számára, azt bizonyítandó, hogy a műemlékekben még romos állapotukban is találni élményt, és oda az eredeti funkcióval, hagyományokkal, az ott éltek életével és kultúrájával összecsengő történések és események újra (és újra) visszavihetők. Visszavinni valamit a házak egykori életéből: hétköznapot, ünnepnapot! Mert e házak műemlékkerete éppúgy kitölthető, mint az elveszett festményké. A sorozat előzményét az első művésztelepi évben a pravoszláv egyház jóvoltából alkotási helyszínként használt főtéri Vujić-palota első emeleti termeinek belakása jelentette. A terek, azáltal, hogy a művészek ott működtek, újra életet láttak és életet kaptak: a palota teremkereteit tíz napra művészettel töltöttük ki. A termek azóta (is) üresek.

A műemlékrendezvények közvetlen előzményét egy olyan performansz jelenti, amely ugyan keretkitöltésre vállalkozott úgy, hogy a tulajdonképpeni műemlékkeretből már csak a tér létezett, felújításoknak és funkcióváltásnak következtében a műemlékes részleteiből pedig szinte semmi sem maradt.²⁴ A Fő téren levő egykori, a Jenő főherceg szállodájának földszintjén működött kávéházi/éttermi térről van szó, amelyet kiállítási célokra alakítottak át. 2015-ben és 2016-ban a művésztelep is ott állított ki, és ezt megelőzően a műtermünket is ott rendezhettük be.²⁵ Az egykori szállodai tér elé, a széles főtéri járdára szőnyeget, asztalkát és székeket helyeztem, ruhafogast és nád újságolvasót is. Az asztalt pedig kávézáshoz megterítettük, miközben a művésztelep résztvevői krétával a járda aszfaltjára a kiállítási tér portálját rajzolták meg, tükrözve, ám kávéházi portálként kiegészítve és *Európa kávéház* névvel ellátva. A performansz a kávézással és újságolvasással folytatódott (épp az aznapi *Magyar Szóban* írtak a művésztelepről), majd a hallgatók szögesdróttal kerítették be a kávéházi teraszt s az ott ülőket. Mindez túlmutatott a műemlékvédelmi kérdéseken, és a menekültválság témakörét célozta, akárcsak a kávéház neve is. A YouTube-ra furcsamód a szögesdrótos rész nem került fel. Azóta egyébként nemcsak a szögesdrót kerítések, de valódi kávéházi teraszok is megszaporodtak, utóbbiak a Fő téren.

25 A teret utóbb a Kamaraszínház céljaira alakították át.

26 Műemlékreggeli a Rottmann-Lolin-ház teraszán, 2018. július 21.

27 Műemlékvacsora a Polyák-házban, 2018. július 21.

A következő évben a kávéházi díszlet a Rottmann-Lolin-ház előkertjébe került, hogy ott a Műemlékreggelit szolgálja.²⁶ Ezt az előkertet partizánakcióra emlékeztetőn elfoglaltuk (kerítést is mászva) – innen a Műemlékrendezvények (egyik) címe: *Foglaljon műemléket!* Az előkertet nemcsak a kisbútorokkal rendeztük be, hanem növényekkel is. És megreggeliztünk, ki kényelmesen, ki állva, ám az utcán sétáló (véletlenszerű) közönség is részesült a kuglófból, talán a szőlőből is. A végén szépen összepakoltunk.

A műemlékvacsorához házigazdát is kerítettünk, pontosabban csupán tulajdonost, mert a Szép utcai épület már sok-sok éve lakatlan, és életveszélyesen leromlott állapotú.²⁷ Menükártya-rögzítette négyfogásos vacsorához teríteni (megfelelő mennyiségű porcelánnal, evőeszközzel) komoly dolog, nem is beszélve az ételek odaszállításáról és tálalásáról. Fogásonként három-három vendégem volt (a művésztelepi résztvevőkön kívül vendég volt maga a tulajdonos meg a *Magyar Szó* újságírója is). A társalgás szinte csak a műemlékek-műemlékvédelem témakörre terjedt ki, és ettől nem függetlenül: a tulajdonost a házhoz kötődő (rég)i élményeiről faggattuk. Az eseményt rögzítő videó vágott változatában a beszélgetésből nem sok maradt, ott Haydn *Búcsú-szimfóniája* szól, míg el nem fogynak a zenészek. Az épület állapotát látva tartok tőle, hogy műemléki értékek ide vagy oda, a háztól ezzel a vacsorával búcsúztunk.

Az idén, 2022-ben Beodrát, a Karátsonyi-kastélyt vettük célba, ám a magyar klasszicista kastélyépítészet gyöngyszemébe – az életveszélyessé nyilvánított állapotra hivatkozva – belépési lehetőséget nem kaptunk. Kastélykoncertet terveztem ide, leomló falak közé (ha igaz, egyelőre mennyezeti vakolatdarabok lehullásáról van szó), de senkit sem sikerült meggyőznöm Amphiön mítoszával, aki lantmuzsikájának hatására (a lantot Hermésztől kapta) az építőkövek falakká emelkedtek (Thébai falaivá). Úgy látszik, inkább Józsué harsonáiéhoz hasonló hatásától tartottak. A zenét tehát a Karátsonyi-kastély helyett a csókai Marczi-bányi-Léderer-kastélyba vittük vissza. Nagypám mesélte még: hogyan ültette maga mellé-köré Lédererné a Raffay-fiúkat, hogy zongorázzon nekik, az első világháború utolsó éveit táján. Most a budapesti Operaház művészei, Karaszson Dénes és Rönkös Ildikó játszottak, csellón, nemcsak Raffayaknak, hanem az egész művésztelep közönségének és vendégeknek is. A zenét a kastélyba az

28 Koncert és
irodalmi délelőtt a
Weinberger-verandán,
2022.

előterében, a dísztermében, a lépcsőházában, a délre néző zárterkélyes szobájában és az emeleti nagy erkélyén játszott (és meghallgatott) egy-egy darabbal vittük vissza. És mindeközben egy réges-régi házigazdára, a művészetpártoló Marczibányi Istvánra is emlékeztünk, akinek vörösmárvány emléksztéléje az ugyancsak (mű)emlékileg védett kastélykertben áll.

A zenét Becsére is visszavittük.²⁸ A Weinberger-házban egykor egy Bösendorfer zongora állt, amíg a Weinberger lányok taníttatása szükségessé nem tette eladását. A zene mellett az irodalom és a képzőművészet is szerepet kapott, amennyiben a Forum Kiadó által megjelentetni tervezett, a Zene eltűnéséről szóló (munkacím: *Kaland a Zeneakadémián*) szépirodalmi műről és annak illusztrációiról a szerző és az illusztrátor (én és Soltis Miklós) beszélgetett.

Mártai Adél: *A Fraxinus excelsior árnyékában*, 2021

29 Az emlékanyag feldolgozottságának a jelenlegi fokán nem vállalkozhatunk a Művészet és műemlékvédelem 2011 és 2022 közötti időszakában készült művek katalogizálására, így a szövegben szereplő alkotások méretadatainak és az alkalmazott technikáknak a meghatározására és feltüntetésére sem. Mű-katalógus helyett, tematipológiai irányvonalak felvázolására vállalkozva, témakatalógust kínálunk.

30 E kötet megjelenésétől kezdve a korábbi művésztelepi (emlék) anyag legalább egy részének megismerése a művésztelepi tevékenységbe bekapcsolódók számára nem jelenthet különösebb

VIII. TÉMATIPOLOGIA²⁹

A 2011 és 2022 között készült művésztelepi alkotások nemcsak stílusukban, de tematika vonatkozásában is nagyfokú változatosságot mutatnak. A stílusban tapasztalható változatosság magától értetődő: minden alkotó a saját, bár sok esetben még alakuló és gyakran az egyetemi mestertanárok technikai, kompozíciós és megközelítésbeli megszokásaihoz idomuló megoldásokkal variál, vagy épp ellenkezőleg: kísérletezik, és kísérletképpen más-más műfajban alkot (a grafikusok festenek, a szobrászok videót készítenek, a festők pedig plasztikai alkotást vagy performanszötleleteket valósítják meg). A stílusbeli változatosság fókuszában az alkotásban részt vevő művésztelepi mestertanárok szerepe sem kérdés. Ám érdemes megemlíteni, hogy a mestertanárok hatására az alkotók figyelme speciális megoldásmódokra, anyagokra és technikákra koncentrálódhat, amelynek eredményeként a művésztelepet záró kiállítás összképe (az említett stílusgazdagság ellenére) zavarosságtól mentes lett. Ilyenek voltak például a Sinkovics Ede vezette tevékenységet bemutató kiállítások. Valamiféle egységre való törekvés jegyében Kis Endre és Soltis Miklós bizonyos színek használatát eleve preferálták. Ám a művésztelep tízévi tevékenységét bemutató kiállításon a kurátor részéről ilyenféle törekvés nemigen érvényesülhet. A stílusbeli változatosság bemutatása sem lehet cél, sőt azt e kötet keretein belül is lehetetlenség (alkotásokra vagy alkotáscsoportokra bontva) meghatározni és elemezni. Ám másféle változatosság bemutatása itt, e kötetben, és ott, a kiállításon is célként fogalmazódhat meg. A tematikáéra gondolok. Igaz ugyan, hogy a tematikai keretek évről-évre változatlanok – művészet és műemlékvédelem –, de e határok kitöltése és/vagy (át)értelmezése évről-évre új és újabb megoldásokat eredményez, még akkor is, ha az alkotók közt mindig vannak olyanok, akik a korábbi évek munkáit nem is ismerik.³⁰ A Kis–Soltis mestertanár páros e vonatkozásban is megpróbálkozott az egységesítéssel-szűkítéssel, amikor 2021-ben a *ház-falak* tematikát helyezte előtérbe, míg a 2022-es alkotók számára az *ajtók-kapuk* motívumát javasoltam. Falak is, kapuk is persze korábban is voltak. E fókuszok is jól jelzik, hogy az alkotások közt tájékozódó rend vágása tipológiai rendszerezés segítségével lehetséges. Nemcsak a 2021–22-es művek vonatkozásában, de a

kötetbeli és a készülő kiállítás topolyai helyszíne jelentette határok a teljességre való törekvést a tipológia esetében sem teszik lehetővé.³¹ A zsúfoltság így is garantált.

Építészet, építészeti motívumok

A művésztelepen tevékenykedők nagy része a zentai művészeti alkotásokra koncentrált, amelyek közül a kezdetektől az építészeti, illetve az ehhez társművészeti szerepben kötődő emlékek a népszerűek.³² Az építészeti megoldások jelentette inspiráció jellemzi az ablak- vagy képkeretek kitöltőit, sőt Török Saroltának az oszloppá összefűzött vázlatfüzeteit is.³³ Építészeti terek inspirálták a házak és egykori lakóik történetével foglalkozókat, de a Műemlékeseményeket is. Érdekes kivételek a festészet és a szobrászat emlékei ihlette alkotások. Gyuricza Mártának a 2011-ben műteremként használt Vujić-palotában felszedett padlószőnyeg hátoldalára készült festménye, amely a pravoszláv templom főbejárata feletti Szent Mihály-ábrázolás alapján készült.³⁴ Király Olga háromrészletes kompozíciója pedig egy Zentára rendelt szoborral foglalkozott: Róna József Savoyai-lovasszobrával, amely a zentai Fő tér helyett a budai királyi palota dunai homlokzata elé került.³⁵ Gerebenes Vénuszával Csatlós Kitti Asztrid építészettől független szobor problematikáját helyezte előtérbe.³⁶

Az épületek közül az 1903–4-ben épült Tűzoltólaktanya,³⁷ még inkább az 1912–14 közt épült Városháza és az 1928-ban emelt szefárd Zsinagóga a legkedveltebb téma, annál is inkább, mert utóbbi két helyet többször is kiállítási térként, de a Zsinagógát műteremként is használhattuk. A városházi torony képei az elmúlt tizenkét évet mintegy keretbe foglalják: 2011-ben Kelemen Péter,³⁸ 2022-ben pedig Molnár Heléna festette meg. Kelemen képén a csipkegallér és a tű motívuma pécsi eredetű (a csipke egy pécsi varrodaféle kirakatában porosodott még a közelmúltban is, a Művészeti Kar Damjanich utcai épületéből a vasútállomásra haladva ez is útba eshetett), míg Molnár tornya egy zentai kínai boltban vásárolt vászonposzter részleges átfestésével készült.³⁹ A városházi torony a poszter londoni Big Benjének lett folytatása. Vagy fordítva: a Big Ben a zentaié. A féldali fordítottság a kártyalapok ábrázolásmódjára emlékeztet. Kovács Emese

problémát. A kötet a Művészet és műemlékvédelema egyetemi szemináriumomat hallgatók számára (egyetemi) jegyzetként is funkcionálhat

31 Még kevésbé a kötet elkészítésének időbeli határai.

32 Az alábbiakban számos példát idézek. Ám a következőkről, bár a topolyai kiállításon is lesz köztük szereplő, részletesebben szólni sajnos nem tudok: Argyelán Zita: *Töredékek*, 2016; Czibalmos Boglárka, Madari Kinga, Vida Zsófia: *Tálalási javaslat*, 2019; Iván Violetta: *Töredékek*, 2019; Karsai Kinga: *Homlokzat*, 2012; Kovács Emese: *Generációk*, 2021; Mészáros Júlia: *Három grácia*, 2015.

33 Török Sarolta: *Oszlopnapló*, 2022. Könyvmotívummal Kovács Emese is foglalkozott (*Lezárt könyv*, 2022)

Török Sarolta: *Oszlopnapló*, 2022

Kelemen Péter: *Tűfokán*, 2011

Kovács Emese: *Műemlékpakli*, 2022

Molnár Heléna: *Big*, 2022

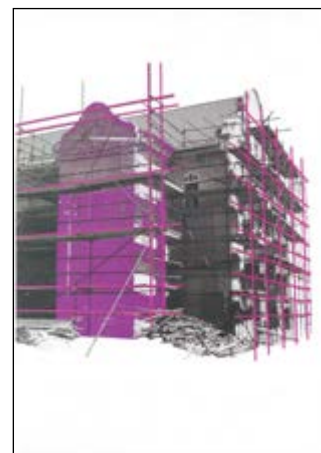
Fleisz Tamás: *Városháza*, 2012

Szabó Franciska: *MZ/C*, 2021

Újházi Adrienn: *Cím nélkül*, 2015

Csizmadia Annabella: *Kitűnés. Elfeledés. Újjászületés*, 2021

34 Gyuricza Márta:
Szent Mihály, 2011.

35 Király Olga: *Cím nélkül*, 2019.

36 Csatlós Kitti Aszt-
rid: *Gerebenes Vénusz*,
2016.

37 A Tűzoltóotthon
ábrázolásai közül
Vajda Emeséét (2014)
és Horgas Karináét
(2014) alább, a ke-
ret-kitöltő képek közt
szerepeltetem.

38 Kelemen Péter: *A
tű fokán*, 2011.

39 Molnár Heléna: *Big*,
2022.

40 Kovács Emese:
Műemlékparkli, 2022.

41 Fleisz Tamás:
Városháza, 2012;
Szabó Franciska:
MZ/C, 202 1.

rajzolt kártyalapjain (ugyan a félfordított kompozíció alkalmazása nélkül) zentai építészeti-épületszobrászati motívumokkal találkozni 2021-ben, és 2022-ben is, amikor a lapok alálógó kompozíció elemeiként kerültek bemutatásra.⁴⁰

Fleisz Tamás 2012-es tusrajzán a Városháza manzárdkúpolás közép részére koncentrált, akárcsak 2021-ben Szabó Franciska is, aki ezt fantáziaépületté bővítette: jobbról és balról is más-más zentai épületekről vett részletek segítségével.⁴¹ Fentről a Tűzoltóotthon homlokzati részlete, oldalról pedig a Méhecske cukrászda (Endrei-ház) kupolaszerű tetőidoma látható. Mindez, a 2021-es kiállításra tervezett fekete-fehérben, kevés pinkkel és sárgával. A fényképek fekete-fehérje és a festett pink ugyanígy a kiállításhoz alkalmazkodik Csizmadia Annabella háromdarabos művén, amelyen a Városháza és a Zsinagóga mellett a Rottmann–Lolín-ház is helyet kap.⁴² A szín karok vagy figurák ábrázolásához tartozik, amelyek az épületeket veszélyeztetni látszanak. A színezés a Zsinagógát mutató fényképen a felújítási-építési állványzat kiemelésére, valamint a *Lefestve* című performansz alkalmával lefestett felületek kiemelésére szolgál. A színvilág (ugyan csak sárga nélkül, de kiállítási koncepciótól is függetlenül) Mašić Izabellának ugyan csak a Zsinagógát és a Tűzoltólaktanyát mutató, még 2017-es képét is jellemzi.⁴³ Lukácsi Júlia Városházájának sárga applikációi ugyan csak kiállítási koncepcióval összefüggésben jelennek meg, míg a festett részek vöröses narancsos színei (szemben az épület mai állapotának madártej idéző kialakításával) az épület udvari részein a vakolatok alól kikandikáló felületeket idézik. A Városháza üveg-
tetős lépcsőházi oszlopcsarnokának részletei jelennek meg Újházi Adrienn líraian finom rajzán,⁴⁴ és ugyan csak részletmotívumokat ábrázol háromelemes kompozícióján Molnár Heléna is, az épület főbejáratának rácszatát megjelenítve,⁴⁵ amely párja lett Bajor Zita 2011-es, bár más elrendezésű, de ugyan csak háromrészes, hasonló színvilágú (kék, piros és sárgás), és a hordozói felületet részben ugyan csak megmutató rács-ábrázolásának.⁴⁶ A triptichon a Vujić-palota lépcsőházi korlátját és annak árnyékait mutatja időtlen vibrálásban. A triptichon elrendezés és a színvilág alapján Lázár Tibor munkája e sorba illeszthető, ám rácsszerűen elrendezett motívuma a textíliák és falburkolatok világából származik, és a falfestések világát idézi, amelynek festőhengereire emlékeztet a sablont alkalmazó fújt technika.⁴⁷ A piktorok hatásával és valódi festőhengerek

Mašić Izabella: Zsinagóga és Tűzoltólaktanya, 2017

Molnár Heléna: *Ismerős kapióú*, 2022

Bajor Zita: *Zenta napsütésben*, 2021

Móricz Ildikó: *Falatok*, 2017

Lázár Tibor: *Cím nélkül*, 2012

használatával találkozunk Móricz Ildikó egy munkáján is, amelyen fal előtt egy, a fallal azonosan díszítőfestett könyv látható.⁴⁸ Ennek párja a már ugyancsak építészeti vonatkozásai okán említett *Oszlopnapló* (Török Sarolta).

2014-ben a Városháza előterét és oszlopcsarnokát, 2011-ben a (földszinti) loggiáját, 2022-ben pedig az innen megközelíthető (egykori Borelli cipőbolt) üzlethe-lyiséget is (a kiállításaink történetében ez már a második cipőbolt volt) kiállító-térként használhattuk. Kétszer viszont a torony performansz számára jelentett helyszínt. 2012-ben Csizék Tamás, Fleisz Tamás és Zimbauer Zoltán *Madame Plasticja* innen mutatkozott be a városnak, és arcképpel, valamint a Fehér Ház oszlopos középrizalitját idéző zentai városházi középrizalittal ellátott dollár bankjegyeket szórva. Hogy másnap teljes pompában (a tűzoltózenekartól kísér-ve) bevonuljon a városba, sőt, hogy a közönséggel fényképezkedjen.⁴⁹ A diadalmenet a Múzeumig tartott, ahova a műanyagot nem eresztettük be. 2019-ben a toronyóra alatti teraszon (ötórai) teáztunk,⁵⁰ kuglóffal, szőlővel. A teával a várost is megkínáltam: a csészéből a teát a háztetőkre széles mozdulattal szétlöttyint-ve-hintve.

A városházi ténykedési lehetőségeinket még 2014-ben megköszöntük. Az épü-let egyedi *Műemléktáblát* kapott, amelyet városházi motívumok felhasználásával Baranyi Enikő készített.⁵¹ A Városháza esetében nem szerveztünk táblaavató akciót, és a tábla így nem (és később sem) került méltó helyre (vagyis az épület előterébe).

2022-ben műemlékavatási akciót nem szerveztünk, és így műemléktábla el-helyezésre sem került sor. Ebben az évben másféle tárgyaink jelentek meg a műemlékekre kihelyezve, csupán egy-egy fénykép vagy fényképsorozat elkészí-tésének erejéig. A *Talált tárgyak – talált házak* akcióról a kiállításon csupán egy tablónyi kép tanúskodott.⁵² Az akció résztvevői általában a kiállításra készülő tárgyak egy elemét helyezték el a falak fugáiban, párkányokon, küszöbökön, rá-csaihoz kapcsolódva. Lipkovic Péter sárkányos kilincsre helyezte ószeresnél vásárolt, és így gyermek Szent Györggyé avanszált figuráját, Raffay Anna így kártyavárat épített a *Lábjegyzet*hez készülő elemekből, az *Időkapszula* párkánya kapuosztó lett (Németh Andrea), a lebontott Ignjatović-ház kapujához a lepe-dő-homlokzat került (Kaszás Anikó, Kovács Imola Blanka, Molnár Heléna, Török

42 Csizmadia Anna-bella: *Kitűnés. Elfeledés. Újjászületés*, 2021.

43 Mašić Izabella: *Zsinagóga és Tűzoltó-laktanya*, 2017.

44 Újházi Adrienn, *Cím nélkül*, 2015.

45 Molnár Heléna: *Ismerős kapu*, 2022.

46 Bajor Zita: *Zenta napsütésben*, 2011.

47 Lázár Tibor: *Cím nélkül*, 2012.

48 Móricz Ildikó: *Falatok*, 2017.

49 Mindennek megszervezésében és megtervezésében Szorcssik Kriszta segített.

50 Raffay Endre: *Ötóra tea a toronyban*, 2019

51 Baranyi Enikő: *Műemléktábla*, 2014

52 *Talált tárgyak – talált házak*, 2022.

53 Művésztelepi hallgatók (Csatlós Kitti Asztrid, Gregóczy Réka, Kincses Endre, Mohai Ádám) a művészteleptől függetlenül rendeztek *Partizan* címmel kiállítást a pécsi Nádor Galériában 2019-ben

54 Mašić Izabella: *Monumentum mori*, 2017.

55 Nagy László: *A zenitai zsinagóga*, 2019.

56 Csatlós Kitti Asztrid: *Infinitus 001*, 2017, Molnár Tamás hanginstallációjával.

57 Nagy László: *Műteremben*, 2019.

58 Tompa János Csaba: *House of Prayer*, 2017.

59 Újházi Adrienn: *Zsidó emlékek*, 2017.

Sarolta), és többfelé a *Műemlék! Elhanyagolni tilos!* feliratú tábla (Kovács Emese). A Tűzoltóotthonra – faltükrökbe, padlóra, ereszcsonnába és fel a tetőre mézeskalácsokat helyeztem, Vázsonyi Csilla gyűjteményét használva.

A Zsinagógát Kiszsinagógának is szokás nevezni, megkülönböztetve attól a Nagyzsinagógától, amelyet a (második) világháborút követően lebontottak, de sokan Partizánként ismerik, ami az épületet a deszakralizálást követően használó tornaegyletnek, illetve a tornateremnek volt a neve.⁵³ Az épületet többször használtuk műteremként és kiállítótérként, de az elmúlt két-három évben ott felújítási munkálatok zajlottak, amelyek célja: képzőművészeti kiállítótér kiképzése. Az épület Mašić Izabella sorozatában három képen is megjelenik (másik három pedig a Tűzoltólaktanya, éppúgy együtt a kettő, mint Mašić már említett képén, ugyancsak 2017-ből).⁵⁴ A sorozaton nemcsak az épület(ek), hanem a képfelületek is kopottak, sérültek. A Zsinagóga főhomlokzata látható Nagy László expresszív hatású festményén,⁵⁵ amely főhomlokzatnak Dávid-csillagos körablaka tükröződik Csatlós Kitti Asztridnak az épület körüli kerti térben kialakított *land art*-ja egyik elemében, egy másik elemben pedig az északi lépcsőházi tömb oromzata.⁵⁶ Nagy festményének a párja az épületbeli műtermi környezetet mutatja.⁵⁷ Tompa János Csaba installációja ebben a mű- és tornatermi környezetbe jelzésszerűen zsinagógaberendezést jelenít meg.⁵⁸ Újházi Adrienn fekete-fehér fotósorozata az épület belső terének részleteivel foglalkozik.⁵⁹

Ez az épület az elsők között kapott művésztelepi műemléktáblát, amelyet egyébként a felújításkor, 2021-ben leszereltünk, nemcsak hogy ne legyen a felújításon dolgozók útjában, de mondván: a tábla megvédte az épületet a pusztulástól, és fennmaradása biztosított. 2017-ben Újházi Adrienn is **מְנוּחָה** (*Műemlék*) feliratú művet készített,⁶⁰ amelyet a kiállításon az épületfalon húzódó fapárkányra kék festékes kéz-pár lenyomatok fríze fölött állítottunk ki. Raffay Annának és Sinkovics Zorkának a falat és az épületet védő kéznyomai a zsidó síremlékekről ismert kohanita kézmotívum változataiként is értelmezhetők, de a Sírátófalra tapasztott kezekre is emlékeztetnek.⁶¹

Csatlós Kitti Asztrid: *Infinitus 001*, 2017

Tompa János Csaba: *House of Prayer*, 2017

Nagy László: *A zentai zsinagóga; Múteremben*, 2019

Köves Rebeka: *Lefestve*, 2018

Újházi Adrienn: אנדרטה (*Műemlék*), 2017

Lefestve, 2021
(Csányi András,
Csizmadia Annabella,
Hippeller Henriett,
Kovács Emese,
Mártai Adél,
Raffay Anna,
Raffay Endre)

Guttman Barbara projektje is a Siratófal-analógiára épült, amelynek során az épületkülső fugáiba papírtekerccsek kerültek elrejtésre.⁶² Az épületkülső volt a főszereplője a *Lefestve* című kétfelvonásos performansznak is, amely Hippeller Henriettnek és Csányi Andrásnak a pécsi Művészet és műemlékvédelem (online) szemináriumomhoz csatlakozó kísérleteire épült, és a falaknak a saját pusztaságunkkal való, még a lefestést is vállaló védésének ötletére, amelynek megvalósításához a Zsinagóga felújításhoz felállványozott falait használtuk, nemcsak hárman, hanem heten, az állványzat különböző szintjein állva.⁶³ A védés eredményeként a falon a testi körvonalak által határolt lefestetlen, eredeti falfelületek maradtak (meg). A lefestettekről, még frissen, fekete papír felhasználásával arclenyomatok is készültek, valamint fotósorozat, a kiállítási koncepciónak megfelelően pinkes-lilás árnyék- és sziluettkiegészítésekkel. A performansz vágott videójához Mascagni *Parasztbecsülete* indító részét választottam Turiddu áriájával.

Az épületekkel, építészeti részletekkel foglalkozó alkotások egy csoportja, az épületszobrászati díszek motívumait felhasználva, a töredékességre és a műemlékek romlására hívja fel a figyelmet. Különösen a Vladimir Nikolić által a szülei (és családja) számára tervezett neorokokó elemeket mutató ház népszerű. Csorba Emil domborművén az ablakkönyöklők puttója,⁶⁴ Törteli Réka képpárján pedig eredeti darabról vett formát felhasználva, homlokzati konzoltöredék jelenik meg, fekete alapon, méhviasszal. ⁶⁵ A homlokzat eredeti darabjai közül a kapu feletti építész címert a 2021-es művésztelepi tevékenységünket közvetlenül megelőzően szerelték le, gondolom megmentési céllal, ám a kapuoromzatról ezt követően az esővíz további darabokat mosott le. Ezeket a ház szemetében hallgatóim fedezték fel. Raffay Anna *Kukarégészet* című videója rögzíti a kuka feltárását és a darabok előkerülését.⁶⁶ Lepotyogó díszek ihlették Szabó Margitnak a lepotyogást mintegy rekonstruáló installációját.⁶⁷

Raffay Anna, Sinkovics Zorka: *Kezek*, 2017

60 Újházi Adrienn:
אנדרטה (*Műemlék*),
2017

61 Raffay Anna, Sinkovics Zorka: *Kezek*, 2017.

62 Guttman Barbara
performansza, 2011.

63 Csányi András,
Hippeller Henriett,
Raffay Endre: *Lefestve*,
2017. További lefestettek:
Csizmadia Annabella,
Kovács Emese,
Mártai Adél, Raffay
Anna. (Le)festők:
Raffay Rebeka, Szabó
Franciska, Szabó Margit
és Törteli Réka.
A performansz művésztelepi
előzménye Köves Rebekának
fényképek dokumentálta
akciója (2018).

64 Csorba Emil: *Zentai motívum I.*, 2016.

Vladimir Nikolić: Építészcímer a Nikolić-ház kapuja felett (archív fotó)

Történi Réka: *Metamorphosis I-II.*, 2021

Raffay Anna: *Kukarégészeti lelet*, 2021

Műemlékekhez való hozzáállás

A Nikolić-ház bal oldali szárnya csak nemrég került ki a Nikolić-unoka tulajdonából (műemléktáblának az épületen való elhelyezésére 2014-ben még tőle kértünk és kaptunk engedélyt), míg a jobb szárny birtoklásában különböző tulajdonosok osztoztak. Most az épület szinte teljes egésze (ismét) egy kézben van. A *Kukarégészet* felvétele után videón rögzítettük azt a beszélgetést, amelyet az épület új tulajdonosával, Árokszállási Imrével, és azt is, amit a Nikolić-unokával, Milana Vučkovićtyal készítettem, az utóbbit Belgrádban, a zentai házból származó berendezési tárgyak közt, az előbbit a Nikolić-ház egyik üres udvari szobájában.⁶⁸

Az épület rossz és folyamatosan romló állaga, lepotyogó díszei, ha azzal a veszéllyel, hogy lebontják, talán nem is fenyegetnek (a szerb építészet egyik legkiemelkedőbb alakjának jelentőségéből kiindulva, a bontástól a köztársasági elnök bizonyára a saját testével védené meg), de féltő, hogy az épület olyan állapotba kerül, hogy további fennmaradása, anyagi valóságának eredetiségét tekintve, megoldhatatlan lesz.⁶⁹ Vagyis: csak kibelezéssel, szerkezeti és dekoratív részeinek teljes lecserélésével, rekonstrukciós megoldásokat alkalmazva maradhatna csak meg. Egy rekonstrukció esetében: sem a tömeg, sem a belső tér alakítása és a dekoráció sem tekinthető eredetinek. Régiségét és a művészi kivitelezés korabeliségét tekintve semmiképp. A rekonstrukció eredménye másolatféle, és anyagi valóságában akkor is hiteltelen, ha a kivitelezéskor az eredeti tervekből és megoldásokból, a fennmaradt részletekről levett mintákból építkeznek. Általában a nagy pénzekkel gazdálkodó helyreállítások jelentik az egyik legnagyobb veszélyt az eredetiségre, különösen abban az esetben, ha a nagy pénzek felett megrendelői önkény diszponál. Az építési állványzatokat jó tékonyan takaró álhomlokzatok mögött egész épületek tűnhetnek el a maguk eredetiségében, hogy aztán valami rekonstrukcióféle formájában és részletformáiban új életre támadjanak. Mindez, ha vannak, műemlékes szervek tudtával is előfordulhat, magánkézbe került kastélyokon is, de Pesten az Andrássy út világörökségi környezetében is. A zentai Gimnázium homlokzati felújításáról vannak olyan fényképek, amelyeken az ablakok körüli plasztikus tagolóelemek nem láthatók, mert levették őket. Könnyebbnek gondolták azokat rekonstruálni,

65 Törteli Réka: *Metamorphosis I-II.*, 2021.

66 Raffay Anna: *Kukarégészet (IndiAnna Jones)*, 2021. Az eredeti darabok a 2021-es kiállításon bemutatásra kerültek.

67 Szabó Margit: *Lebegő emlékmű*, 2021.

68 Vladimir Nikolić öröksége. Élet a zentai Nikolić - házban; Vladimir Nikolić öröksége. A zentai Nikolić - ház jelene, 2021

69 Az Ignjatović-ház nem volt ilyen érték, de csak egy volt belőle. Azt, mondjuk, a polgármester védhette volna, akár testével is.

70 Nagy Emese: *Műemlék. Elhanyagolni tilos!* 2022.

71 Pusztai Dávid: *Rozetta*, 2019

72 Kincses Endre, Mezei Gréta: *Ön itt áll / Innen nézd!* 2017.

73 Kis Endre: *Hideg-burkolást vállalok*, 2021.

74 Lévai Fanni: *Teljes körű felújítás*, 2019

mint az eredetit restaurálni. Pedig a valódi műemlékes beavatkozásokon a restaurátoré kell, hogy legyen a főszerep, nem a kőművesé. Nem csoda tehát, ha a Gimnázium mai homlokzati részletei éles vonalú, merev kialakításukkal immár távol állnak attól a Tűzoltólaktanyától és attól a Slavnić-háztól, amelyekkel való stílusrokonságukat ma már legfeljebb fotók segítségével bizonyíthatjuk. Ezeken az emlékeken a homlokzat tagoló formái nemcsak körvonalukban hullámzóak, de az élekben is lekerekítettek. Nyilván hőszigetelték a gimnáziumi homlokzatot, és a díszítőelemek útban voltak. Ám a hőszigetelés a penészesedéssel közelebbi kapcsolatot ápol, mint a műemlékvédelemmel. Ez a műanyag ablakokra ugyanígy érvényes. A Gimnázium főbejárati küszöbköve, ha művészi értéket nem képviselt, évszázados kopásával a hitelességnek volt része. A cserélt darabon sem Szeli István lábnyomát, sem nagymamámét vagy apukámét nem lelhetem fel, sajátomat sem, és ezzel nem vagyok egyedül. Még szerencse, hogy a velencei San Marco padlózata hullámaint még senki sem vasalta ki! Pompejiben az utcák kocsi vájta kátyúit miért nem javítja ki senki? Zentán sem bizáncias San Marco, sem római utca nincs, de Lajta Béla igen (még maradt belőle). Csak remélni tudjuk, hogy a Tűzoltóotthon folyamatos kipofozgató karbantartással még sokáig megmarad, és messzire elkerüli egy nagypénzű felújítás. Ezért is érdemes megfogadni Nagy Emese táblácskáinak feliratát: *Műemlék. Elhanyagolni tilos!*⁷⁰ Pusztai Dávid installációja (*Rozetta*),⁷¹ valamint Kincses Endre és Mezei Gréta munkája (*Ön itt áll / Innen nézd!*)⁷² a vásznak és óriásplakátok mögé rejtett, műemlékinek mondott helyreállításokat idézik. Ha onnan nézzük, ahonnan mondják – Kincsesék mutatják is a néző helyét a padlón kijelölve – minden szép: az összkép harmonikus. Ám elmozdulva és máshonnan szemlélődve a dolgok mögé látni. Látványos a *Rozetta* szétesése: az aláfüggő lapocskák szemből egységes fala helyén különböző magassági és mélységi szintekre bomló látvány fogad, amelyet a lapocskákra festett árnyékcsíkok tovább bonyolítanak. A Patyomkin-homlokzat nem műemlékes találmány, de műemlékeken való alkalmazásuk nem független az eredeti elgondolás szellemétől.

A Nikolić-házon a kipofozgató javítással már elkéstünk. A parkettás padló a belsőben már akkora hullámot vet, hogy azon még a San Marcót járó turista is tengeribeteg lenne. Csoda, hogy a cserépkályha – mint szörfös a deszkán – még

Puztai Dávid: *Rozetta*, 2019

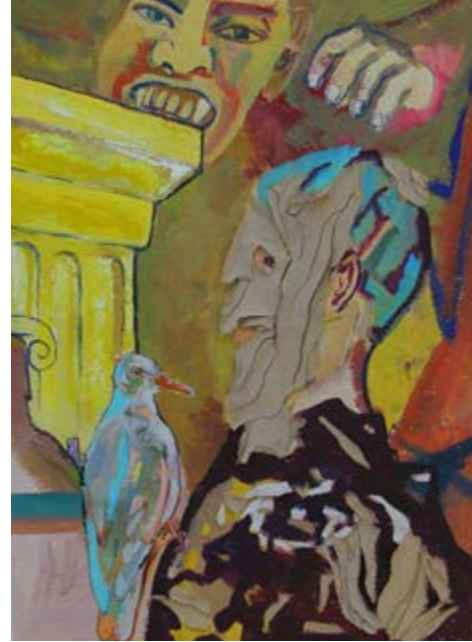
Szabó Margit: *Lebegő emlékmű*, 2021

Kincses Endre, Mezei Gréta: *Őn itt áll/Innen néz*, 2017

Kincses Endre: *Kakukktojás*, 2015

Hegyvári Dávid: *Mit hoz a jövő?* 2015

Mohai Ádám: *Djtervek műemlékrombolóknak*, 2018

Szeredi Gábor: *Zentát néző*, 2012

megáll rajta. Parkettás padlóval Kis Endre foglalkozott a 2021-es kiállításunk megnyitójára időzített performanszában: felszedett parkettalapok kupacából igyekezett a kiállítótérben egy padlósávot „helyreállítani”.⁷³

A nagypénzű helyreállítások rekonstrukciós jellegű eredményének sterilitását jól mutatja például Lévai Fanni installációja, amelynek minden eleme fehér.⁷⁴ Legyen minden egyforma, egynemű, felújított vagy lecserélt, és színében-anyagában-megjelenésében egynemű. A szóban forgó típusú helyreállítások kitalálói és hű közönségét is jól jellemzi az íróasztal egy tárgya, az üvegében is fehérre festett szemüveg, amelyen át nemhogy művészi részletek lennének felfedezhetőek, tanulmányozhatóak, de rajta átlátni sem lehet. Használata a művészi értékek iránt vakoknak különösen ajánlott. Nagy László *Kacagó tárlatában* bemutatkozó Kacagó Hölgy szavai idézhetők: „*Kiirtható a gondolkodás, ha nem akarunk gondolkodni.*”⁷⁵ De (ismét) idézhető Madame Plastic zentai bevonulási esete és a *Magyar Szó* napilapban megjelent szavai is. A *Teljes körű felújítás* képkeret is fehér, és a keret természetesen üres.

Az installáció „tisztasága” a műemlékvédelemnek a stílustisztaságot purgálásal, oda nem illőnek tartott stílusú elemeknek-tárgyaknak eltakarításával elért törekvése réges-rég túlhaladott, ám származékai korunkban mégis kísértenek.⁷⁶ *Purizmus* a címe Mártai Adél letisztult installációjának is: fehér kis szappanházak üvegben áznak, míg fel nem oldódnak.⁷⁷

A művésztelepi kiállításainkon bemutatott alkotások egy csoportja a műemlékekre leselkedő legnagyobb veszéllyel, a teljes pusztulással foglalkozik, amikor az emléknek nyoma sem marad. (A nyomtalan pusztulástól még nagyobb kárt az a típusú pusztulás jelenti, amelyet nem előzött meg dokumentálás, fényképekben, felmérési rajzokban, szkennelésekben, modellekben). Hegyvári Dávid festménye épp az e veszély(ek)től való szorongást érzékelteti.⁷⁸ Kincses Endre műemlékek domborművű díszein csüngni látszó figuráin (innen a cím) kakukktojás, pontosabban kakukkfióka rejtőzik, aki nem helyére illeszt, hanem csonkítani igyekszik.⁷⁹ Szeredi Gábor nagy Ő-je egy meglehetősen üres (műemlékektől is mentes, egyébként madártejére emlékeztető színvilágú) Zentát néz (2012-ben: prófétai, pontosabban: szibillai módon), bár az utcai lámpa fénye reménykeltő.⁸⁰ Deák Anita animációban (és kartonlapon is) megjelenített szörnye nemcsak egy

75 Nagy László: *Kacagó tárlat*, 2017.

76 A kísértet a szent helyeket sem kerüli el, legalábbis a veszprémi székesegyház esete, ahol napjainkban is zajlik a „teljes körű felújítás”, ezt mutatja.

77 Mártai Adél: *Purizmus*, 2021.

78 Hegyvári Dávid: *Mit hoz a jövő?* 2015.

79 Kincse Endre: *Kakukktojás*, 2015.

80 Szeredi Gábor: *Zentát néző*, 2012.

Monostori Laura: Zenta, 2016

Bíró Boglárka, Lukács Ildikó: Gyászjelentések, 2011

egész várost nyel el, emberestül, emlékestül, műemlékestül, hanem magát a Napot is.⁸¹ A pusztítás mindig a Fényt veszélyezteti, mert eredetét a butaság sötétjéből veszi. Mohai Ádám kisplasztikái is eldőzeroló pusztításra alkalmas gépek modelljeiként jelennek meg.⁸²

A pusztulásról tájékoztatni gyászjelentéssel lehet. Gyászjelentéssel az első művésztelep alkalmával Bíró Boglárka és Lukács Ildikó jelentkezett.⁸³ Az ötletet a zentai fákra rajzszőggel rögzített gyászjelentések adták (azóta ezeket inkább az e célra felállított piaci és templombejárathoz közeli hirdetőtáblákra szokás kiragasztani). A művésztelepi gyászjelentéseken egy-egy veszélyeztetett épület fényképe jelent meg az épület nevével és élete hosszúságának számával. Ezeket a megfelelő épületek közelében fákra helyeztük el. Meglehetősen nagy és kíváncsi közönségük akadt, bár lehet, egyesek csak az „élt 120 évet” vagy „élt 130 évet” információt silabizálták ki. Kinek halálhírét keltik, sokáig él – tartja a mondás. Nos, a szóban forgó épületek közül ez eddig egy esetben nem vált be: az Ignjatović-házat sajnos lebontották, pedig rá műemléktáblát is helyeztünk. E házzal foglalkozott, még 2016-ban, Monostori Laura is.⁸⁴ Az installáció a ház ívesen kiképzett sarokrészét jelenítette meg, amely ilyenformán hirdetőoszlopok megidézésére is vállalkozott. Akár így, akár úgy, a munka a zentai műemlékek romló állapotára hívta fel a figyelmet.

A pusztítás után az emlékek legfeljebb emléke marad.⁸⁵ A már akkor lakatlan Ignjatović-ház réges-régi virágmintás csipkefüggönyét még 2011-ben felfedeztük. Ezt akkor Alattyáni Barbara örökölte meg festményen.⁸⁶ 2018-ban a függöny mintáját az épület lebontását követően a telek köré húzott műanyag hálóból kimetszett darabra Czibalmos Boglárka és Köves Rebeka vitte rá.⁸⁷ A telken azóta nyaranta illatos petúniák nőnek, sziromformáikkal a függöny mintájára emlékeztetve. A petúniák közül Böhm Dorottya néhányat fazekakba ültetett és helyezte el a kiállítási térben.⁸⁸

Ha egy olyan típusú ház, mint az Ignjatović-féle, nem bontásnak lesz áldozata, hanem összedől, csak rövid ideig mutathatja egy romnak a képét. A vegyesen égetett téglából és vályogtéglából, még inkább a nagyrészt ez utóbbiból emelt házak romlásra alkalmatlanok.⁸⁹ Helyükön agyagos sárdombok keletkeznek. Az égetett téglát meg az építészeti díszítőformák, ha azok égetett agyagból vagy

81 Deák Anita: *Romboló étvágy*, 2018.

82 Mohai Ádám: *Díjtervek műemlékrombolóknak*, 2018.

83 Bíró Boglárka, Lukács Ildikó: *Gyászjelentések*, 2011.

84 Monostori Laura: *Zenta*, 2016.

85 Találkozni néhány olyan emlékművel, amelyet fennálló műemlékhez kapcsolódva állítottak. Például az aracsi templomrom körül az utóbbi negyedszázadban is megjelentek ilyenfélék, mintha a rom már nem létezne, és emlékművel kellene rá emlékezni.

86 Alattyáni Barbara: *Még a csipkefüggöny is látszik*, 2011

87 Czibalmos Boglárka, Köves Rebeka: *Függöny*, 2018.

Czibalmos Boglárka, Köves Rebeka: *Függöny*, 2018

Kovács Imola Bianka: *Bomlás*, 2022

Márfi Anna Virág: *Szórványemlék*, 2019

gipszből készültek (a kőelemek errefelé nagyon ritkák), amelyek mintakönyvekből kinézve és/vagy katalógusfélékből megrendelve kerültek felhasználási helyükre, a sárkupacból ugyan kirégészkedhetők, és régészeti módszerekkel az alaprajz is tisztázható lehet. Zentán csupán néhány épület élhetne rom-életet, amelyek közt a Városháza maradványai lennének a legmonumentálisabbak és leginkább időtállóak. Időtálló lett volna a Fő téri Szent István-templom be nem fejezett épülete is, amelyet félkész állapotában a helyiek romnak is neveztek. Ám a falait végül lebontották.

Sár. Vályog. Homok

Sárrá pusztuló épületek és a sárkupacban megmaradó épületszobrászati elemek problematikájával foglalkozott Kovács Imola Bianka 2022-es installációja, amelynek építészeti merített papírja víz hatására a vályogfalakra emlékeztetőn fel- (inkább: le-) oldódott, míg a gyurmából kialakított konzolcskák megmaradtak.⁹⁰ Az installáció interaktív használatra készített párján a víz hatását permetezéssel lehetett gyorsítani. A gyors pusztítást a megnyitón a közönség hamar megoldotta. Az idő rostáján fennmaradó emléktöredékek gondolattal még 2019-ben Márfi Anna Virág foglalkozott.⁹¹ Installációjának favázra erősített tüllje mintegy kiszűrte a „szórványemlékeket” (köztük akár mintakönyv alapján rendelt konzolcskák maradványát), míg a leszóródó homok az örökre eltűntséget jelenítette meg.

A leszóródást túlélő „szórványemlékek” konzerválhatók. Múzeumi vitrinekben, de hengeres kapszulákban is. A vályog, a téglák és a homok pedig újra és újra felhasználható, művésztelepi alkotások anyagául is. Hengeres kapszulákat töltött meg Kiss Natália,⁹² nemcsak maradványokkal, hanem építészeti formákat idéző papírelemekkel is. Újházi Adrienn pedig befőttesüvegekbe épületeket eredeti állapotban mutató fotókat helyezett, gondolom szalicol a tartósítószer.⁹³

Vályogot használt alapanyagul Kiss Natália és Rúzsa Réka nagyméretű sakkfiguráik elkészítéséhez, amelyek kiállításához egy Tisza-parti házban ideiglenesen felszedett, a szecessziós századforduló utáni padlólapokat kölcsönöztek.⁹⁴

A művésztelepi gyakorlatban a (tiszai) homok egyik első felhasználója Görözd

88 Böhm Dorottya:
Vuk Karadžić utca 11,
2018

89 Vö. Raffay Endre:
A zentai városházáról.
In: Bárdi Nándor –
Tóth Ágnes szerk.:
Egyén és közösség.
Zenta, 2012, VMMI,
473–474.

90 Kovács Imola Bianka:
Bomlás, 2022.

91 Márfi Anna Virág:
Szórványemlék, 2019.

92 Kiss Natália: *Konzerválás,* 2016.

93 Újházi Adrienn:
Befőttesüveg, 2018.

94 Kiss Natália, Rúzsa Réka, 2015. A topolyai kiállításon a padlólapokat budapestiekkel tervezem helyettesíteni. A lapok egyelőre még a helyükön vannak abban a Vágó József által 1907-ben tervezett Alsó erdő-

Mártai Adél: *Purizmus*, 2021

Kiss Natália, Rúzs Réka: *Sakk*, 2015

Újházi Adrienn: *Befőttesüvegek*, 2018

Kiss Natália: *Konzerválás*, 2016

Somorai Renáta: *Cím nélkül*, 2016

Kincses Endre: *Lenyomat I-III.*, 2019

Raffay Anna: *Lábjegyzet*, 2022

Bajor Zita: *Tisza*, 2011

sori házban, ahol ezek felszedéséről épp a napokban döntött a ház közgyűlése, hogy helyükbe hároméves garanciájú csempét rakjanak, saját ostobaságuknak emléket állítva, és egyúttal a magyar műemlékvédelem nagyobb dicsőségére, egyébként nem kevés pénzért. Tegyük hozzá, annak ellenére győzött az ostobaság, hogy a műemlékvédelmi elvekről, művészi és régiségértékről, Vágóról, az épület díszítésének egységéről jómagam nyilatkoztam. Tisztelet a másként szavazóknak. Akiket közelebről érdekelnek az eset részletei és a felszedés indokai, („mert nem tetszik”) azokat a ház közös képviselője, vagy a számvizsgáló bizottsági tagjai bizonyára kellő információval látnak el. A topolyai kiállításon abban az esetben szerepeltethetem a lapokat, ha a szemétből sikerül majd megfelelő állapotúakat kimentenem,

Rita, akinek 2012-es vásznán homok és grafit-sávok jelennek meg, amelyek a pusztuló homlokzati vakolatok struktúráit idézhetik, esetükben gyakran az is kérdés, hogy mi tartozik az eredeti vakolatfelülethez és -díszhez, és mi az, ami az alapanyaghoz tartozik.⁹⁵ Ám láttuk Márfi Virág alkotásán: ami lepereghet, leszóródhat, az eltűnik az idő rostáján.

Nyomok, lenyomatok

2014-ben Baranyi Enikő is járt a Tisza partján és a strandján is, hogy nyomokat azonosítson, gyűjtsön és rögzítsen.⁹⁶ A nyomok: a strandolók talpának, könyökének, fenekének, hátának, hasának a homokban hagyott lenyomatai. Ezek igen mulandók, mint ahogy maguk a lenyomatokat létrehozók is. Ám amíg az élet rövid (*vita brevis*), az *ars* megőrzi, sőt újjá is teremtheti az (egykori) életeteket. Hogy ez a strandlettel is így legyen, Baranyi a lenyomatokat gipszsel öntötte ki, azzal a felkiáltással: „Zentaiak, mulandók vagytok, és nyomaitok is mulandók! Csak az *ars*-ban bízhattok!” Ám, ha nem vigyázunk, a tárgyaiban élő művészet sem örök! Minden generációnak, minden örökösnek és (ideiglenes) tulajdonosnak tennie kell azért, hogy megadjuk az „örök-lét” esélyét. Ehhez szakemberekre van szükség: restaurátorokra, muzeológusokra is és műemlékvédőkre is, intézményekkel és hivatalaikkal együtt. Baranyi a gipszbe öntött nyomokat a Városháza előcsarnokának lépcsőin, tiszai homokba ágyazva mutatta be.

Másféle nyomok gyűjtésével, pontosabban nyom-lenyomatok készítésével is találkozni. Bajor Zita 2011-ben: a tiszai hullámok nyomait rögzítette tejjel kezelt felületű papírlapokon.⁹⁷ Kincses Endre fotódokumentáción is rögzítette a vásznaira nyomott nyomok begyűjtését, amelyek a Tisza partjáról, a városházi torony óraerkélye korlátjáról és egy piaci pultról származtak. (A piacot már korábban felfedeztük, Vajda Emese képpáron örökítve meg a pultok körüli tevékenységek hangulatát⁹⁸). Formailag – felfüggesztett lapsorozatról van szó – Somorai Renáta munkája is kapcsolódik a szóban forgókhoz.⁹⁹

Raffay Anna nagyméretű kártyalapforma hordozóra nyomott talpnyomain a logónkról ismerős jáki kapus címerpajzs jelenik meg.¹⁰⁰ A nyomok hagyója tehát valószínűleg egy műemlékvédő. Akinek tevékenysége – a cím alapján lehet erre

Szabó Kornélia: *Casse I-II*, 2016

Klájó Adrián: *Cím nélkül I-II*, 2014

kukarégészeti, pontosabban konténerregészeti módszereket alkalmazva.
Vö. Raffay Endre: *Vágó József öröksége*, 2022.

95 Görözdí Rita: *Tisza homok grafit*, 2012.

96 Baranyi Enikő: *Nyomok*, 2014. Hasonló gondolatokat vet fel Kostyik Dominika bádoglepokra rajzolt portrészorozata (2014.)

97 Bajor Zita: *Tisza*, 2011.

98 Kincses Endre: *Lenyomat I-III.*, 2019; Vajda Emese: *Piac I-II.*, 2014.

99 Somorai Renáta: *Cím nélkül*, 2016.

100 Raffay Anna: *Lábjegyzet*, 2022.

101 Raffay Anna: *Műemlékből graffitifal*, 2018.

102 Szabó Kornélia: *Casse I-II.*, 2016.

gondolni – lábjegyzeteket érdemel a műemléktörténet lapjain.

Az idő és a pusztulás nyomainak a felületi struktúrában megmutatkozó hatását látjuk ugyancsak Raffay Anna,¹⁰¹ valamint Szabó Kornélia,¹⁰² Klájó Adrián¹⁰³ munkáin és Újházi Adriennek *Ablakán* és az ehhez csatlakozó alkotásain is.¹⁰⁴ Szabó a változatos felülethatás érdekében fakéreg töredékeket is alkalmazott, Klájó pedig vékony fémlapokat, amelyek felhasadásai alatt a felület papírrétegekre tagolódik. A fémlapok a keleti kereszténységben elterjedt fém ikontakarókra emlékeztetnek.

Fejek, arcok, pofák

A Baranyi által gyűjtött nyomok közt (érthetően) arcoké nem volt. Arcok negatív formáival később sem foglalkoztunk, csak mint pozitív formák létrehozásához szükséges eszközzel. 2018-ban a művésztelepi résztvevőkről Horváth Csaba Árpád vezetésével elkészített gipszmaszkok segítségével homokfejeket formáltam a kiállítási tér padlójára és a tiszai strandra is. Az előbbieket a megnyitó alatt elszétporlódtak, az utóbbiakat a víz mosta el, amit videón rögzítettem.¹⁰⁵ Ám fentebb említettem, hogy a művészet segítségével megőrizhetők, sőt újjá is teremthetők az életek. A videó ezt is megmutatja: a víz arcokat hoz létre a homokból, mert a víz pusztító ereje teremtő erővé alakítható. Persze kérdés: *létrehozásról* vagy *előhozásról* van-e szó. Michelangelo szerint a forma eleve benne van az anyagban, csak (csak?) elő kell hozni, a felesleges anyagot lehántva. Az *előhozás* a régészetnek is feladata: homokból, földből, lávahamuból már sok-sok művészeti tárgy előkerült, azokból az „anyagokból”, amelyek korábban elnyelték és elrejtették ezeket. Ilyen a víz is, ami sarabande táncot járva hol elnyel és eltakar, hol előhoz és megmutat.¹⁰⁶ Az előkerülő eltemetett tárgyak úgy vonnak felelősségre, mint don Giovannit a kormányzó megelevenedett kőszobra. Nem kőből, hanem homokból való megelevenedést mutat a Homokkugél című videó.¹⁰⁷

A 2018-as fejek és arcok tematikának a forszírozását egy budapesti, Jósika utcai homlokzaton (mindmáig) látható díszítés és annak állapota ihlette. Az első emeleti ablakok oromzatába annak idején egy-egy fejet tervezett az építész. A mai állapotban, a többszöri homlokzati átfestés és javítások következtében

Raffay Endre: *Én adom az arcom*, 2018

Hegyvári Dávid: *Mit üzen a múlt?* 2015

103 Klájó Adrián: *Cím nélkül I-II.*, 2014.

104 Újházi Adrienn: *Kilátástalan*, 2015.

105 Raffay Endre: *Vízbenből*, 2018.

106 Raffay Endre: *Sarabande*, 2018.

107 Raffay Endre: *Homokkugel*, 2018.

108 Hegyvári Dávid: *Mit üzen a múlt?* 2015.

a fejek plaszticitása már nem egyforma: vannak olyanok, amelyek szinte bele-süllyedni látszanak az alapsíkba, míg mások erőteljesebben állnak ki. A homlokzaton látottak nemcsak az oromzati felületek és a fejek plaszticitásjátékával keltették fel a figyelmemet, de hatásukra a fejekre és maszkokra máshol is nagyobb kíváncsisággal tekintettem. A homlokzatok néma tanúi – oromzatokon, konzolokon, ívzáróköveken, fejezeteken, de faelemek és vasrácsok elemeiként is – sokfelől viszonozták figyelmemet. A zentai fejeket-maszkokat a hallgatói-mnak is bemutattam, ezek egyébként korábban sem kerültek el az érdeklődést, amint azt Hegyvári Dávid egy képe is jól szemlélteti.¹⁰⁸ Mindebből az említett homokfejek és a videókon túl az *Én adom az arcom* című, fejekkel díszített falkompozíciót alakítottuk ki.¹⁰⁹ A fejek gipszbe öntöttek, az öntőformákat, amint már említettem, a művésztelepi résztvevőkről vettük. A kiállítási megnyitón a fejek közt a saját gipszfejem mellett a fehérre mázolt élő arcomat is szerepelttettem. Ám nem maradtam néma tanú, de a konzolfejeknek, oromzati maszkoknak és ívzárókövek pofáinak a *képviselőjeként* megszólaltam, és performansszal bővítettem a megnyitót.

Tégla

Az épületeket alkotó téglával való foglalkozást már korábban szorgalmaztam, és ennek jegyében 2012-ben egy installáció készítésére vállalkoztam. A Fő tér parkjának közepén kialakított ágyásban hosszú évtizedek óta bukszusból kialakított név emlékeztetett a jugoszláv időkre: Tito neve. De már emlékeztetni sem emlékeztetett nagyon, mert ha nem is gazosodott el, de feledésbe merült. 2012-ben pedig, nem törődve kortörténeti kuriózum-értékével, de maguknak a növényeknek az életével sem, a névre dombot hordtak, arra pedig egy filagória-félét emeltek, a körben sorakozó bukszuszgúllákat szerencsére megkímélve. Az installációmmal a következőt kívántam eljátszani: a dombból kiásom a feliratot, mintegy feltárom, és a feltárást mintegy bevonszoló a múzeumi kiállítótérbe. Ám a nevet nem ágakból alakítottam ki, hanem téglákból, mintha a lelet egy építmény maradéka lenne. Az installáció egy csücskét a kiállítótér előtt, az utcán szinte kinn hagyva építettem meg, meghagyva a lehetőséget a vitára: valóban

múzeumba való-e a névfelirat. Másféle értelmezés lehetőségét is nyitva hagytam. Épp e csücsök segítségével azt sugalltam, hogy a lelet a saját helyén, *in situ* került elő, minden későbbi dologtól függetlenül, részben a múzeumi kiállítótér alatt, részben kinyúlva annak falai alatt az utcára is. A feltárt téglák *feliratépítménye* tehát múltunk szerves része, előzmény, nemcsak erővel a múzeumba „behúzott” emlék, de ráépül maga a kiállítótér is, az utca járdája is, de ezek már nem igazodnak hozzá, hiszen az új falak kettévágják a maradványt. Az installáció kialakításához tehát téglát és nagy mennyiségű földet használtam – ha tesszik, a filagória alatti domb földjét, vagy a kiállítótér alatti földet. A célzott vita elmaradt, a kiállítótérbe hordott föld annál mélyebb hatást keltett. 2013-ban úgy tűnt, hogy a művésztelepünket is eláshatjuk, és úgy legalább régészeti lelet lehet belőle.

Nem így lett, sőt 2014-ben ugyancsak téglát használtam, sokkal többet, mint a Titóhoz, merthogy kertet építettem.¹¹⁰ De föld nélkül, mert a koncepció azt kívánta. Téglát a rá következő évben Kovács Bernadett alkalmazott,¹¹¹ 2017-ben pedig Újházi Adrienn a szövegeit téglaimitációra vitte rá.¹¹²

Téglakert. Keretkert

A 2014-es *Kertemben* egy létező kert téglából kialakított szerkezetének 1:1-es másolatát építettem meg, a Városháza oszlopcsarnokában. Az eredeti kert is Zentán volt (és van), a saját szülői és nagyszülői házunk kertjének egy eleme, amelyet (családi körben) olasz kertnek nevezünk. Mert a téglából kialakított ágyás keretformái az itáliai kertművészetből származnak. Élőben ilyeneket firenzei ösztöndíjas tanulmányaim hónapjai alatt többfelé is láttam. A saját olasz kertemet is én magam építettem, ültettem be és gondozom (mind a mai napig). A kertinstalláció megépítéséhez nem kellett föld, mert csak a kert keretét szerettem volna megjeleníteni, az üres kereteket, mintha maga a kert már nem létezne, mert nincsenek már, akik gondozták, vagy nincsenek már azok, akik számára gondozni érdemes volt. Ez nem Keleti Gusztáv *A száműzött kertje* című festményének elvadult-elhanyagolt kertje, hanem ez egy volt-kert. Régészeti le-

109 Raffay Endre és a művésztelep résztvevői: *Én adom az arcom/Én adom az arcom*, 2018.

110 Raffay Endre: *Tito-lelet*, 2012.;Raffay Endre: *Kert*, 2014.

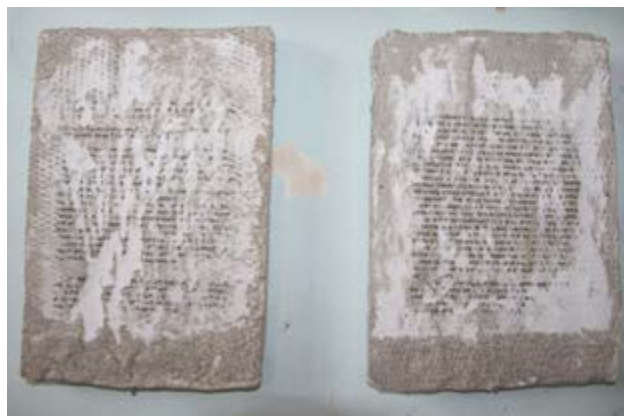
111. Kovács Bernadett: *Mű-émlék*, 2015.

112 Újházi Adrienn: *Műemlék 13*, 2017.

113 A *Kertemet* 2016-ban is megépítettem a *20 éves a Művészeti Kar* című kiállításra is, ahol a régészeti jelleg hangsúlyosabb volt azáltal, hogy a kiállítótér (a Kodály Központ) QR fala vágta a kert egyes részeit. Mivel ez a fal üvegből készült, a hiányzó kertrészek megtükrözve jelenhettek meg speciális fényviszonyoknak megfelelően hol kint-

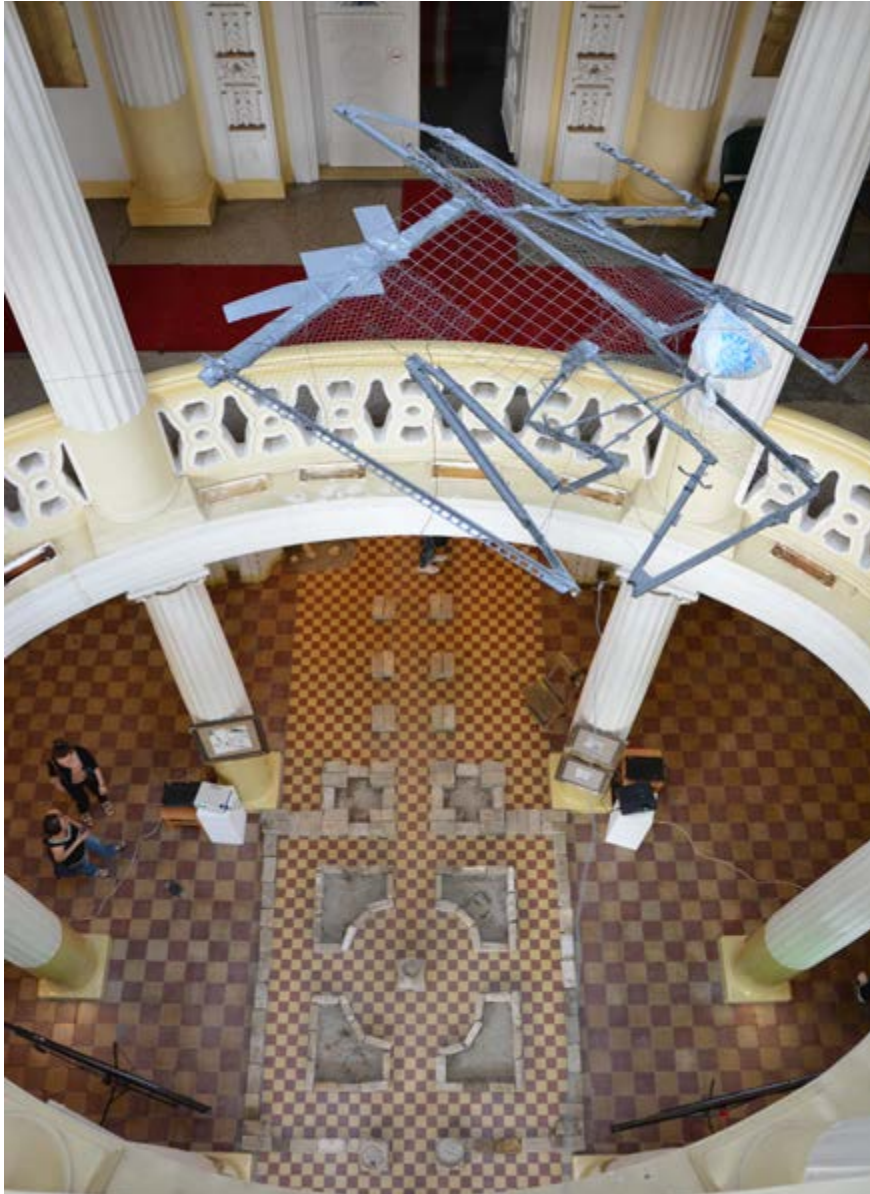
Kovács Bernadett: *Mű- emlék*, 2015

Újházi Adrienn: *Műemlék*, 2013 (részlet)

Raffay Endre: *Tito-lelet*, 2012

Raffay Endre: *Kertkeret*; Klájó Adrián: *Roda*, 2012

Raffay Endre: *Kertkeret*, 2014

ről, hol bentről nézve.
Ám a tükörkép(ek) mö-
gött valóban ott voltak
a hiányzó részek.

114 Horgas Karina:
Kert I-III, 2014.

115 Horgas Karina:
*Kert-Keretkert-Kertke-
ret-Keret*, 2014.

116 Klájó Adrián: *Roda*,
2014.

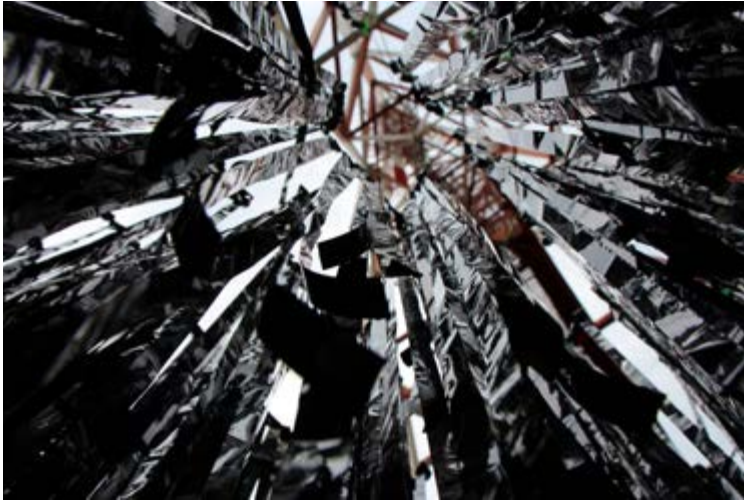
117 Raffay Endre: *Kerti
szék*, 2014.

118 Csatlós Kitti Aszt-
rid: *GMR*, 2018.

119 A szalagok való-
ban mesefilm-videók-
ból származtak. Így
a mű másféle interp-
retációs irányokból is
megközelíthető.

120 Az installáció
tönkremenetelét való-
színűleg ez okozta.

121 Gregóczy Réka:
*Ivászattorbézolásszere-
lem*, 2016; *Hagyomány*,

Csatlós Kitti Asztrid: *GMR*, 2018

Mohai Ádám: *Pusztulátusz*, 2018

Soltis Miklós: *Elveszett katona*, 2021

Czibalmos Boglárka, Köves Rebeka: *Bugyik*, 2018

Címadó, 2017; Haem-
1944-2018; Össznépi
vagyon/Opštenarodna
imovina, 2019.

122 Czibalmos Bog-
lárka, Köves Rebeka:
Bugyik, 2018.

123 Soltis Miklós: *Elve-
szett katona*, 2021.

let,¹¹³ üres formák, mint keret kép nélkül. A(z egykori) kert képei az eredeti olasz kertről évek sora alatt készültek, különböző évszabbeli fényképek a kertkerettől függetlenül, vetítve jelentek meg, de a kertről, Horgas Karinának köszönhetően festmények is készültek.¹¹⁴ Horgas a kiállításához plakáttervet is festett¹¹⁵ Donka Péter említett korábbi plakátterveinek a stílusában.

A kertkeret ürességén egyedül Danyi Zoltánnak az egyik cserépbe állított rózsaszála enyhített, amelyet a kiállítás megnyitója keretében helyezett el.

A kertkeretre az oszlopcsarnok színes üvegei színes fényt vetítettek, árnyékot rá pedig Klájó Adriánnak aláfüggesztett lécelemekből összeállított Roda-madara vetett.¹¹⁶ A madár neve arra az üzletközpontra utalt, amelynek a környezetéhez sem méretben és arányaiban, sem építészeti kiképzésében igazodni sem próbáló épülete a zentai Tisza-part képét és egyúttal a városképet terheli. Árnyéka úgy vetül a Tisza-partra, mint a Roda-madáré a kertkeretre.

Történetek

A kertkerethez nemcsak képek társultak, hanem egy szék is, hangfelvétel meghallgatására szolgáló.¹¹⁷ A hangfelvételen nagymamám mesél, főleg gyermekkorának eseményeiről, köztük kerthez kötődőkről is. Mint ahogy az olasz kertemben is mesélt sokszor.

A keretekhez, és az épületekhez is, történetek tartoznak. A szöveget eredetileg még magnókazettára rögzítettem, ha igaz, 2007-ben még. A műnek így érdekes párja lehet Csatlós Kitti Asztrid videoszalagokból kialakított nagyszabású installációja, amelyet 2018-ban készített.¹¹⁸ A tengeri algaszalagok módjára alálógó

videoszalagok képei láthatatlanul és hangtalanul a rögzített, de már értelmezhetetlen, részleteiben megismerhetetlen felvételeket idézték, akár a múlt eseményeit, akár gyermekkorok meséit, mesefilmjeit.¹¹⁹ A műbe a közönség történet-konkrétumok, illetve konkrét bonyodalmak dekódolása nélkül is alaposan belegabalyodhatott.¹²⁰

A zentaiakhoz – házakhoz, utcákhoz, kertekhez – kapcsolódó történetek legaktívabb művésztelepi kutatója Gregóczy Réka, aki a városba (levéltárba és könyvtárba) kutatni a művésztelepi tevékenységtől függetlenül is visszatért. Munkáit általában a videó műfajában készítette el.¹²¹ Czibalmos Boglárka és Köves Rebeka is történetekkel foglalkozott. *Bugyik* című munkájukban a Burány Béla által összegyűjtött pajzán történetek részleteit bugyikra nyomtatták, majd azt a kiállítótér ablakába – kitergetve a szennyest – állítottuk ki.¹²²

Soltis Miklós *Elveszett katonája* viszont kitalált történetet kreált egy fényképpár felhasználásával, amelyre a zentai vásárban bukkantunk.¹²³ A fényképpár egy keretben volt. A párnak csak egyik eleme volt látható, egy fiatal pár esküvői emléke. E mögé volt a másik fénykép elrejtve. A keret vélhetően eredetileg ehhez az elrejtetthez készült. Megtartották, ami azt jelenti: a keret a családban maradt. Az elrejtett képen egy házaspár látható a fiával. Az apa katonai ruhában, megviselten ül. Bizonyára háborúból tért haza, és a kép ennek emlékére készült. A képek datálása alapján megállapítható, hogy a háború az első világháború, az esküvői kép pedig fiatalabb. Így nem lehetett másra gondolni: az a fiú esküvője alkalmából készült. Soltis a régebbi kép másolatából kivágta az apát, és eltüntette, mint ahogy a háborús valóságban valóban el is volt tűnve. Ám az eltűnésének a műben másféle körülményei voltak, amelyekről Soltis írásban és képben tájékoztatta a közönséget. A szövegeket régi újságcikkekből merítette, a hitelesítést biztosítandó. A kivágott katona története ugyanakkor a kiállítótérben is folytatódott: a kivágott kép (az eredeti méretben, tehát kicsiben) többfelé felbukkant.

2017-ben fiktív egyetemttörténet bemutatására vállalkoztunk a pécsi Nádor galériában. *A 650 éves a pécsi Egyetem* című kiállítás előkészítése részben a művésztelephez kötődik. 2018-ban Mohai Ádám *Pusztulátusz* alakját megteremtve foglalkozott kitalált történetekkel.

124 Mészáros Júlia:
Műterem, 2015

125 Horgas Karina:
Kert I–III, 2014, Horgas Karina: *Méhecske cukrászda (Endrei-ház)*, 2014.

126 Horgas Karina:
Tűzoltóotthon, 2014.

127 Vajda Emese:
Zenta, 2014.

128 Nagy László:
Kacagó tárlat, Elrontott kép, 11-es számú kép, Ilyeneket látni, Keret, 2017

Gyuricza Márta: *Keret I-II.*, 2011

Kelemen Péter: *Szent Ferenc prédikál a madaraknak*, 2011

Vajda Emese: *Zenta*, 2014

Horgas Karina: *Méhecske cukrászda (Endrei-ház);
Tűzoltóotthon; Kert (III/1)*, 2014

129 Kelemen Péter:
Szent Ferenc prédikál a madaraknak, 2011.

130 Gyuricza Márta:
Darabok I-II., 2011.

131 Lukács Ildikó:
Ablak, 2011.

132 Keresztes Csilla:
Ablak, 2012.

133 Keresztes Csilla:
Üvegképek I-III. 2012.

134 Csatlós Kitti Asztrid, Gregóczy Réka, Kincses Endre, Nagy Krisztina, Szöllösi Gábor: *Status quo*, 2016.

135 Baranyi Enikő, Horgas Karina: *Cím nélkül*, 2014

136 Lukács Ildikó:
Spájzablak, 2011.

137 Gulyás Diána:
Szünetjel, 2012.

138 Újházi Adrienn:
Kilátástalan, 2015.

De fényképezkedni nem lehetett vele.

Fényképezkedési lehetőség még a 2015-ös kiállításunkon állt rendelkezésre, A Mészáros Júlia által berendezett régies műtermi környezet karosszékébe ülve, vagy amellet állva.¹²⁴ A művésztelepi alkotókról és a kiállításmegnyitó közönsége egyes tagjairól fekete-fehér képek készültek. 2012-ben pedig Madame Plasztickal pózolhattunk a Fő tér akkor új filagóriaféléjében.

Képkerekek

Művésztelepi tevékenységünk során az üres képkerekekkel való foglalkozás lehetősége többször felkeltette az alkotói fantáziát. Ez a foglalkozás az üres keretek kitöltésére irányult – ahogyan a műemlékeseményeink is az üres műemlékházak jelentette keretek kitöltését tűzték ki célul. Ezekben az esetekben rekonstrukciós vágyak is megfogalmazódtak: valami eredetinek a felidézése, újraalkotása. A legtöbb példa a Kert-kertkeret installáció környezetéből idézhető, ami nemcsak az installációval függ össze, hanem azzal, hogy abban az évben Pejin Attila jóvoltából a Múzeum padlásáról leselejtezett és kidobásra ítélt keretekhez jutottunk. Az üres keretekbe újra festmények kerültek, a Kert képei – amelyek által a kert is a rekonstrukció tárgyává vált – és műemlék épületek ábrázolásai,¹²⁵ köztük a Tűzoltóotthoné is.¹²⁶ Horgas képein a festői stílus is igazodni próbált a keretekhez – ilyen igazodás a rekonstrukciók jellemzője. Vajda Emese egyszerű fehér keretbe viszont kollázst komponált, amelyet zentai építészeti motívumok izgalmas kompozíciója jellemez.¹²⁷

Ám nem rekonstruálható minden. Nagy László e képkerekeibe vagy nem tett semmit, vagy a kitöltést „elrontotta”.¹²⁸

A képkerekek alkalmazásának legkorábbi, még 2011-hez kötődő példái mások. Kelemen Péter is festményt helyezett a keretbe, amelyhez ugyanakkor aktuális motívum is járult: Szent Ference az én szemüvegemet viseli.¹²⁹ Gyuricza Márta kereteibe is festmények kerültek, de ezek eleve töredékként készültek, a keretet csak részben töltik ki.¹³⁰ Ezeket az alkotásokat nem rekonstrukciós célok motiválták. Sőt a megjelenésük azok megvalósíthatóságának tagadását is jelentheti. Esetükben a hiányoknak csupán a kifoltozása volt a fő cél, túvel és cérnával. Ám a folt(ozás) maga a művészet.

Ablak. Üveg. Ajtó

Baranyi Enikő, Horgas Karina: *Cím nélkül*, 2014

Lukács Ildikó: *Spájzablak*, 2011

Lukács Ildikó: *Ablak*, 2011

Juhász Villő: *Vanitas II.*, 2019

Újházi Adrienn: *Kilátószalán*, 2015 (részlet)

139 Juhász Villő:
Vanitas 2, 2019.

140 Gwizdala Dáriusz
és Hoffmann Delilla:
Ajtó, 2021.

141 Gyuricza Márta:
1932-ben húsvétkor,
2011.

142 Görözdi Rita,
Szerdi Gábor: *Kulcskérdés*, 2012.

143 Balla Ákos: *Kapuk*,
2012.

144 Lahos Melody:
*Adai utca 14., Vuk
Karadžić utca 11.,
Tópart utca 4., Posta
utca 11., Stevan Sremac
utca 2., Fő utca 8.*,
2022.

145 Kaszás Anikó:
Ajtók keretben, 2022.

146 Németh Andrea:
Időkapszula, 2022.

147 Raffay Endre:
*Kapuk egy zentai
kiállításra. Minden kapu
kijevi.*

A keretek kitöltése nemcsak a képkereteket jelenti, de az építészeti kereteket is. Ez nemcsak a műemlékrendezvényeket jelentik, ahol egy-egy építészeti tér egészét használjuk (a zentai Rottmann–Lolin-házban és a becsei Weinberger-házban külső tér volt ez, a Polyák-házban egy szobát használtunk, a csókai kastélynak a dísztereit viszont szinte mind). Sok esetben kitöltés után kiáltanak az épületek részletformái – építészeti és asztalosszerkezetiek is. Ablakszárnyat használt Lukács Ildikó¹³¹ és Keresztes Csilla is, aki az üvegre festett, mintha azon át valamiféle kávéházi környezetbe lehetne belátni.¹³² (Ugyanő keret nélkül maradt üvegekre is festett épületképes életképeket.¹³³ Festett ablaküvegeként jelent meg a kiállítóterben a *Status quo* monumentális, főleg építészeti motívumokkal dekorált nejlionfala.¹³⁴) Baranyi Enikő a Polyák-ház bal oldali szárnya bedeszkázott ablakaira rajzolt, mintha az ablakok mögött élet lenne még.¹³⁵ Lukács Ildikó viszont maga is bedeszkázott egy kis ablakszárnyat.¹³⁶ Gulyás Diána befalazott ablak keretébe festett az Ősz utca elején. Itt nincs életkép, itt szünetel az élet.¹³⁷ Újházi Adrienn is foglalkozott egy nagyobb installáció keretében ablakmotívummal,¹³⁸ Juhász Villő pedig egy vászonra megfestett ablakon demonstrálta a műemlékekre leselkedő pusztítást.¹³⁹

Gwizdala Dáriusz és Hoffmann Delilla ajtókeretet használt: a Nikolić-ház kapualjában a családi lakrészbe vezető főbejárat keretébe festett vásznat installáltak, amely függönyként lógott alá.¹⁴⁰ Gyuricza az említett foltozós megoldását ajtó- vagy kapuszárnyon is alkalmazta.¹⁴¹ Ez esetben az ábrázolás (és a foltozás) nem eredeti ajtószárnyból indult ki, hanem a Városháza tornyában talált, szélrajzában az óegyiptomi naptemplomok pülónos homlokzatára emlékeztető fátáblát használt. A foltozás papír félkorongja és a cérnaszálak napmotívumként azonosíthatók, fenn a pülónformák közében. A felületen az akkor műteremként használt Vujić-ház kapujának részletformái jelennek meg, a kilincselével együtt. Minderre felirat került, betűhíven másolva azt a ceruzával rótt szöveget, amelyre a Városháza tornyának óraszintjén találtunk, 1932-ből.

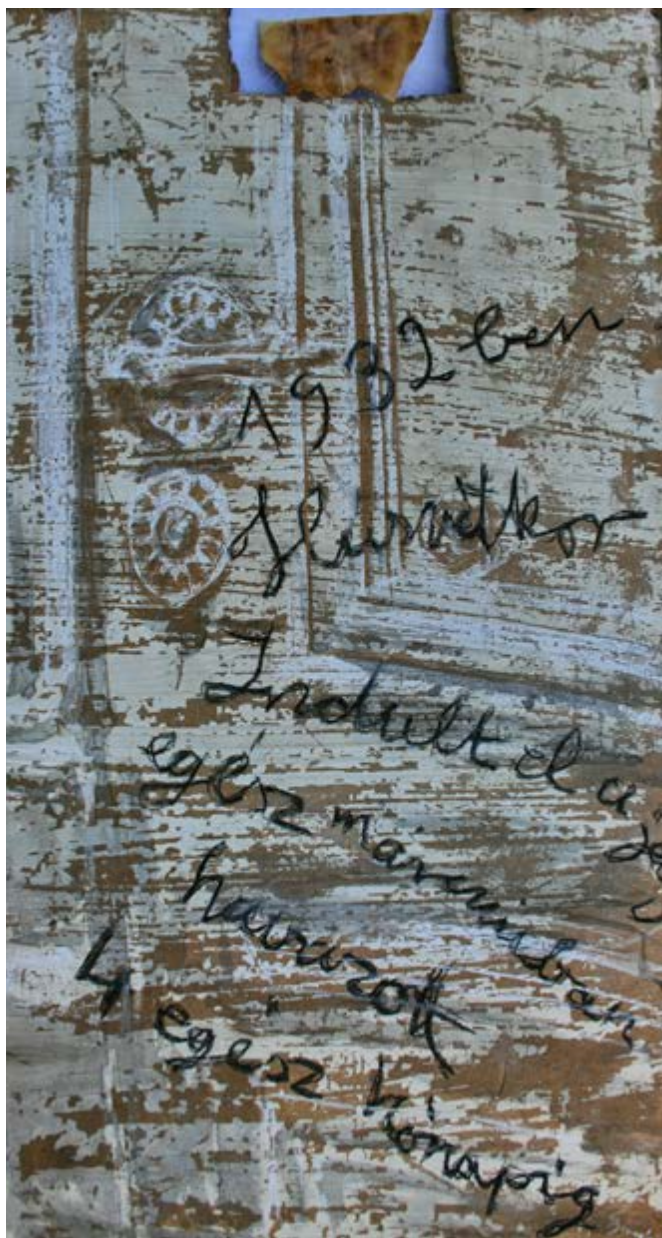
Kapuk kulcsai társulnak képeslapszerű épületábrázoláshoz egy 2012-es installációban.¹⁴² Balla Ákos ugyanakkor zentai vaskapukról készült fotósorozatot állított ki.¹⁴³

Gulyás Diána: *Szünetjel*, 2012

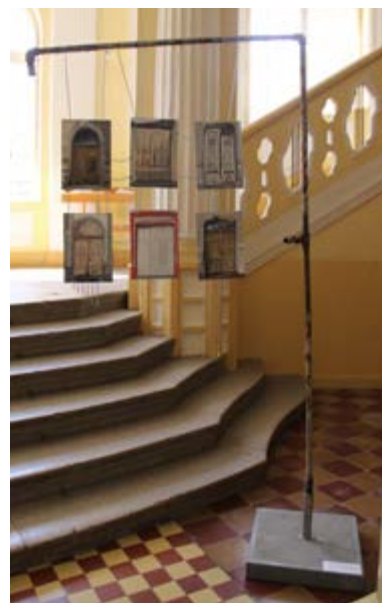
Gwizdala Dáriuszm Hoffmann Delilla: *Ajtó*, 2021

Gyuricza Márta: 1932-ben húsvétkor, 2011

Németh Andrea: Időkapszula, 2022

Lahos Melody: Adai utca 14., Vuk Karadžić utca 11., Tópart utca 4., Posta utca 11., Stevan Sremac utca 2., Fő utca 8., 2022

Kaszás Anikó: *Ajtó keretben*, 2022

Balla Ákos: *Kapuk*, 2022

Görzdi Rita, Szerdi Gábor: *Kulcskérdés*, 2012

MŰVÉSZETI VEZETŐ ÉS MESTERTANÁROK

Életrajzok

Raffay Endre
művészeti vezető

Alap- és középfokú tanulmányaimat szülővárosomban, Zentán végeztem. A művészettörténész mesterfokozatot a budapesti ELTE Művészettörténeti Tanszékén szereztem (1997: Az aracsi templom). A 2001/2002-es tanévet a cambridge-i St. Edmund's College-ban töltöttem, a 2003/2004-es tanévben pedig a Magyar Állami Ösztöndíj Bizottság Állami Eötvös-ösztöndíjasaként a fiesolei EUI vendégkutatójaként Firenzében tevékenykedtem (Department of History and Civilisation). Az ELTÉ-n doktoráltam (2004: Magyarországi növénydíszes fejezetfaragványok az 1200-körüli években). A habilitációmra a Pécsi Tudományegyetemen került sor (2010: Az 1200 körüli magyarországi művészet stíluskérdései).

Jelenleg a PTE Művészeti Kar docenseként oktatok (2009-től tanársegéd, 2011-től 2020-ig a Művészettörténet és Elmélet Tanszék tanszékvezetője, és 2015-2018 közt a Képzőművészeti Intézet igazgatója voltam, 2020-tól az önálló Művészettörténet Tanszék tanszékvezetője vagyok), valamint vendégtanárként a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyeteme Doktori Iskolájában (2007-től). Témavezetőként vállalom szerepet a ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola, Művészettörténeti Doktori Programjában (2022-től).

Korábban tanítottam az ELTÉ-n (Művészettörténet Tanszék/Hallgatói Önkormányzat, 1996-2000, Kulturális Antropológia Kutatócsoport, 2005-2007), a Magyar Képzőművészeti Egyetemen (Művészettörténeti Tanszék, 2016), a kalocsai Tomori Pál Főiskolán (főiskolai docensként a Művészettörténet Tanszéken: 2006-2009), a piliscsabai Pázmány Péter Katolikus Egyetemen (Művészettörténet Tanszék, 2005-2006), a budapesti Kodolányi János Főiskolán (1996-1998), valamint Erasmus vendégoktatóként Kolozsváron (Cluj-Napoca, Románia, Universitatea de Artă și Design, 2012, 2014) és Velencében (Venezia, Olaszország, Accademia di Belle Arti, 2013). Opponensként vettem részt a PTE Műszaki és Informatikai Kar, Breuer Marcell Doktori Iskolája (2017) és a piliscsabai Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Doktori Iskolája (2016) munkájában.

Intézmény- és tudományszervezői feladatokat ellátva vettem részt a kalocsai Tomori Pál Főiskola Művészettörténet Tanszékének létrehozásában és a művészettörténész-képzés akkreditációjában, a PTE MK önálló Művészettörténet Tanszékének

a létrehozásában és a művészettörténész MA-képzés akkreditációjában, és ugyanitt a Horler Miklós Könyvtár és Hagyaték, valamint a Tóth Melinda Könyvtár létrehozásában. 2014-től a Kreatív Partnerség Magyarország program pécsi pilot-programjának az elindítója és vezetője vagyok (partnerségben a T-Tudok Tudásmenedzsment és Oktatókutató Központ Zrt.), 2017-ben kezdeményezője és a Károlyi László Alapítvánnyal szervezője a fehérvár-csurgói évenkénti nemzetközi műemlékvédelmi konferenciáknak (Európai műemlékvédelmi tendenciák különös tekintettel a Kárpát-medencére/ Current trend sin European heritage preservation with focus ont he Carpathian Basin). A tudományszervezői feladataim között (általában Tüskés Annával) rendszeresen szerkesztem konferenciáink köteteit.

A zentai Művészet és műemlékvédelem nyári alkotótelepet, Hajnal Jenő támogatásával, 2011-ben alapítottam és művészeti vezetőként irányítom munkáját, évenként a Vajdasági Magyar Művelődési Intézettel megszervezve.

Szakértőként tevékenykedem a Magyar Akkreditációs Bizottság számára (2020-tól), a vajdasági Magyar Nemzeti Tanács meghívására a nemzetközi Aracs-projektben (2013-tól a VMMI megbízásából), korábban a Vajdaság Tartomány Műemlékvédelmi Intézete karlócai konferenciája tudományos testületében (Međunarodna konferencija Očuvanje i unapređenje istorijskih gradova/International Conference Preservation and Improvement of Historic Towns, 2016).

Tudományos tevékenységemet hazai és nemzetközi konferenciákon előadóként fejtem ki, valamint szakfolyóiratokban, tanulmánykötetekben és önálló könyvként megjelenő publikációimban. Szakterületeim:

Árpád-kori művészet (pl.: Az ócsai premontrei templom építéstörténete és díszítési rétegei. In: 900 éves a premontrei rend. Tanulmányok a rend magyarországi történetéről, kulturális és művelődéstörténeti jelentőségéről. Szerk. Kara Anna, Kusler Ágnes. pp. 333-355. Gödöllő, Magyar Premontrei Cirkária, 2022.); különös tekintettel Esztergomra (pl.: Az esztergomi Szent István-terem. In: Új kutatások Esztergom megyei jogú város építészeti értékeiről. Szerk. Prokopp Mária. pp. 107-149. Esztergom, 2022.) és Pécsre (Kontinuitás és stíluspluralizmus. Összefüggések a pécsi székesegyház épületén

és díszítőfaragványain. In: Echo simul una et quina. Tanulmányok a pécsi székesegyházról. Tóth Melinda emlékére. Szerk. Heidl György, Raffay Endre, Tüskés Anna. pp. 151-188. Pécs, 2016.);
a szecessziós századforduló művészete (A zentai városházáról. In: Bárdi Nándor, Tóth Ágnes (szerk.) Egyén és közösség. Tanulmányok. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2012. pp. 473-494.);
a műemlékvédelem (pl.: Az aracsi templom pusztulástörténete és műemlékvédelme. The History of the Destruction and Monument Protection of the Church of Aracs (Arača). In: Európai műemlékvédelmi tendenciák különös tekintettel a Kárpát-medencére. Current Trends in European Heritage Preservation with Focus on the Carpathian Basin. Nemzetközi tudományos konferencia I-II. Fehérvárcsurgó 2017/2018. Szerk. Raffay Endre, Tüskés Anna. pp. 111-133. Pécs-Fehérvárcsurgó, 2019.);
a művészet és műemlékvédelem (pl.: A Disney-kód. Művészettörténet és műemlékvédelem művészjelölteknek. In: 20 éves a pécsi Művészeti Kar. Tanulmányok a jubileumi konferencia előadásaiból. Szerk. Fekete Valéria, Raffay Endre, Tüskés Anna. pp.32-43. Pécs, 2018.);
a kreatív partnerség (pl.: Németh Szilviával: Artists matter – the first hungarian results of OECD project on assessing progression in creative and critical thinking skills in education. In: Művészetpedagógiai konferencia: A világ új képe a művészetben és a tudományban. Fókuszban a vizuális kultúra pedagógiája. Szerk. Kárpáti Andrea. p. 203. Budapest, 2017.).

Könyveim:

Esztergomi és pécsi márványkapuk (Tanulmányok az 1200 körüli magyarországi művészetéről IV.) Újvidék, Forum, 2013.; A kalocsai második székesegyház és faragványai (Tanulmányok az 1200 körüli évtizedek magyarországi művészetéről III.). Újvidék, Forum, 2010.; Apollón szentélye. A budapesti Zeneakadémia százéves épülete. Pozsony, Kalligram, 2007.; Esztergom, Vértesszentkereszt (Tanulmányok az 1200 körüli évtizedek magyarországi művészetéről II.) Újvidék, Forum, 2006.; Az aracsi templomrom (Tanulmányok az 1200 körüli évtizedek magyarországi művészetéről I). Újvidék, Forum, 2005.

2012-től Kurátori tevékenységet is folytatok (pl.: Pécs, Nádor Galéria, PTE MK Művészettörténet és Elmélet Tanszék és Kutatócsoport Vér és Víz – „Freskólé”. Nemzetközi kiállítás szervezése a PTE MK hallgatói, tanárai és a pozsonyi Képzőművészeti Egyetem Intermédia Tanszékének hallgatói, tanárai közreműködésével. Társkurátor: Hegyi Csaba, DLA Megnyitó: 2011. január 13. (Fabényi Júlia); Rájátszás. 650 éves a pécsi Egyetem. Kiállítás a PTE MK oktatóinak, hallgatóinak, vendégművészeknek, a Pécsi Püspökség Kincstárának, Janus Pannonius Múzeumnak és magángyűjtemények műveiből. Kurátori teendők ellátása Timár Katalinnal Megnyitó: 2017. augusztus 31. (Juhász R. József performance, Lakner Tamás dékán és a kurátorok).

Mindemellett képzőművészeti-kiállítói tevékenységben, videók készítésében, performanszokban és akciókban veszek részt, elsősorban hallgatóimmal és a zentai Művészet és műemlékvédelem művésztelephez kötődően (pl. Egy zentai kiállítás kapui. Kijevi itt minden kapu (video, 2022), Lefestve (performance és video Hippeller Henriettel és Csányi Andrással és a zentai művésztelep résztvevőivel, 2021., Műemléktábla-avató akciók, 2011-től), és a művészteleptől függetlenül is, pl.: A rektori íróasztal tárgyai (vitrin-installáció) és az Az alapítás (installáció Nagy Krisztinával és Esterházy Marcellal) a Rájátszás. 650 éves a pécsi Egyetem (Nádor Galéria, Pécs, 2017) kiállításon.

Szépirodalmi tevékenységemről mesekönyvem (Vidákovich Sámuel illusztrációival: A sárkány bögréje, Újvidék, Forum, 2016) és készülő ifjúsági regényem (Soltis Miklós illusztrációival: Zeneakadémiai kaland) tanúskodik.

A Magyar Tudományos Akadémiának köztestületi tagja vagyok.

2011

Bajor Zita
mestertanár

TANULMÁNYOK

- 2001–2003 Dekoratőr Iskola, Budapest
- 2003–2005 Budai Rajziskola
- 2005–2011 Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar festőművész szak

2014 óta a Kreatív Partnerség munkatársa

ÖNÁLLÓ KIÁLLÍTÁSOK

- 2010 Rácz Aladár Községi Ház, Pécs
- 2010 eMKá Galéria, Pécs

CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK

- 2008 Tóth Menyhért emlékére. Cifra palota, Kecskemét
- 2009 Ifjúsági Ház, Pécs
- 2009 Közelítés Galéria, Pécs
- 2009 Naszvadi Tűzvirág Nemzetközi Zománcművészeti Sereg-szemle
- 2009 Volksbank, Pécs
- 2011 Freskólé. Nádor Galéria, Pécs
- 2011–2012 Der Mensch. Der Fluss. Németországtól Romániáig vándorkiállítás a Duna mentén
- 2022 Békét Ukrajnának, békét a világnak Jótékonysági aukció. Rácz Aladár Községi Ház, Pécs

DÍJAK

- 2010 Tolvaly Ernő festészeti díj
- 2010 Erasmus ösztöndíj. Ústí nad Labem, Csehország

2012

Balla Ákos (Zwara)

mestertanár

1978. július 16.-án születtem Zentán. Tanulmányaimat Zentán kezdtem a „November 11.” Általános Iskolában. Középiskolát Adán végeztem el a „Műszaki Szakközépiskola” - üzemi elektrotechnikus szakán. A szakközépiskola elvégzése után Budapesten a „Nemzetközi Előkészítő Intézetben” egészítettem ki tanulmányaimat, hogy sikeresen felvételit tegyek a szegedi „Juhász Gyula Tanárképző Főiskola” rajz-földrajz szakára. A főiskolán másfél évet végeztem el, majd jelentkeztem a „Moholy-Nagy Művészeti Egyetem” Textil szakára. Sikeres felvételi után ott folytattam tanulmányaimat. 2007-ben diplomáztam le. Jelenleg a zentai Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium képzőművészet szakán tanítok rajzot, képzőművészeti technológiát, szobrászatot. A tanítás mellett bútorokat, táskákat és bőr kiegészítőket tervezek, festek és grafikai terveket készítek (arculat, logo, plakát).

KIÁLLÍTÁSOK, MŰVÉSZTELEPEK, DÍJAK

- 2007 Zenta, Alkotóház
- 2008 Zenta, Zentai Nemzetközi Művésztelep
Vonyarcvashegy, I. Balaton Szalon - különdíj
- 2009 Friss Galéria „Rendszerváltás 20 éve” kiállítás sorozat keretein belül - Budapest, Bécs, Berlin, Párizs
- 2010 Szeged - Millenium kávéház
Bolyai ART kiállítás - Bolyais rajztanárok kiállítása, Zenta
Vonyarcvashegy - II. Balaton Szalon - 1. díj
- 2010 „Bolyai Art” - Bolyais rajztanárok kiállítása, Zenta
- 2011 Zwara Art&design - önálló kiállítás, Zenta
- 2012 „Bolyai Art” - Bolyais rajztanárok kiállítása, Zenta
- 2013 3 szín, csoportos kiállítás, Zenta
- 2013 Vajdasági Iparművészek Bienáléja, Szabadka

- 2014 „Bolyai Art” - Bolyais rajztanárok kiállítása, Zenta
- 2014 Magyar Formatervezési Díj
Magyar Iparművészeti Múzeum (Origami Bag), Budapest
- 2014 2015 - Nemzetközi Kisméretű Képek Bienáléja - Szabadka, Topolya, Zenta
- 2015 „Bolyai Art” - Bolyais rajztanárok kiállítása, Zenta
„Két határon túl” - csoportos kiállítás, Komárom, Szlovákia
- 2016 Nemzetközi művésztelep - MOM Park, Budapest
Vajdasági kortárs magyar festők kiállítása, Topolya, Szabadka
- 2017 „Bolyai Art” - Bolyais rajztanárok kiállítása, Zenta
Vajdasági kortárs magyar festők kiállítása, Topolya
Zentai Művésztelep kiállítása - Városi Múzeum, Zenta
„Zwara - Art & Design” önálló kiállítás, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta
- 2018 Vajdasági kortárs magyar festők kiállítása, Szabadka
„Bolyai Art” - Bolyais rajztanárok kiállítása, Zenta
- 2019 „Zwara 40+1”, önálló kiállítás, Városi Múzeum, Zenta
- 2020 Zentai művésztelep kiállítása, Városi Múzeum, Zenta
- 2021 Bolyai Art, Bolyais rajztanárok kiállítása, Városi Múzeum, Zenta
- 2021 Kortárs Galéria, önálló kiállítás, Szabadka
- 2021 Zentai művésztelep kiállítása, Városi Múzeum, Zenta
- 2022 Bolyai Art, Bolyais rajztanárok kiállítása, Városi Múzeum, Zenta

2012

Lázár Tibor
mestertanár

TANULMÁNYOK

- 2000–2004 Alapképzés. Művészeti Akadémia, Újvidék, Szerbia
2006/2007 Posztgraduális program. L'École Cantonale d'Art du Valais, Sierre, Svájc
2004–2008 Magiszteri tanulmányok. Művészeti Akadémia, Újvidék, Szerbia

ÖNÁLLÓ KIÁLLÍTÁSOK

- 1999 Sípos Galéria. Becse, Szerbia
2001 PAAD Galéria. Törökbecse, Szerbia
2004 Art klinika. Újvidék, Szerbia
2004 Alkotóház. Zenta, Szerbia
2005 Népszínház. Szabadka, Szerbia
2006 Újvidéki Színház. Újvidék, Szerbia
2006 ULUV Galéria. Újvidék, Szerbia
2007 Újvidéki Színház. Újvidék, Szerbia
2008 Tableau Galéria. Újvidék, Szerbia
2008 Újvidéki Színház. Újvidék, Szerbia
2009 Albion. Guelph, Kanada
2010 Kör Galéria, Óbecse, Szerbia
2010 Városi Múzeum. Zenta, Szerbia
2013 Magyar Ház. Szabadka, Szerbia
2014 Than Emlékház. Óbecse, Szerbia
2015 ULUV Galéria. Újvidék, Szerbia
2015 Forrás Galéria. Budapest, Magyarország
2016 Városi Múzeum. Zenta, Szerbia
2016 Topolyai Múzeum. Topolya, Szerbia
2020 Szabadkai Kortárs Galéria. Szabadka, Szerbia
2020 Dobó Tihamér Képtár. Magyar Kanizsa, Szerbia

2021 Mali likovni salon. Újvidék, Szerbia
2022 Godot Labor. Budapest, Magyarország

JELENTŐSEBB CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK

2004 A Vajdasági Képzőművészek Szövetsége új tagjainak kiállítása. Újvidék, Szerbia
2004 ART KLINIKA – a legperspektivikusabb végzősök kiállítása. Újvidék, Szerbia
2004 EXIT zenei fesztivál. Újvidék, Szerbia
2005 Podrum Galéria – a legjobb végzősök kiállítása. Újvidék, Szerbia
2006 SWITCH –11 vajdasági kortárs képzőművész kiállítása. Budapest, Magyarország
2007 ARC. Szabadka/Törökkanizsa, Szerbia
2007 Devenir animal. Lausanne, Svájc
2008 Újvidéki Szalon, Újvidék, Szerbia
2009 Menekültek világnapja. Művészeti kiállítás. Városi Galéria, Toronto, Kanada
2011 Magyar festészet napja. Malom galéria, Szentendre, Magyarország
2013 Magyar festészet napja. Szolnok, Magyarország
2014 Magyar festészet napja. Szolnok, Magyarország
2014 Art Market Budapest. Millenáris, Budapest, Magyarország
2015 Art Market Budapest. Millenáris, Budapest, Magyarország
2015 Magyar festészet napja. Szolnok, Magyarország
2016 Art Market Budapest. Millenáris, Budapest, Magyarország
2017 Pop art és hatása, „ez itt a jelen”. Szabadkai Kortárs Galéria, Szabadka, Szerbia
2017 (Disz)kontinuitások. Vajdasági Kortárs Múzeum, Újvidék, Szerbia
2018 Young Art Fair. Godot galéria, Budapest, Magyarország
2018 A Kis Herceg alapítvány díjazottjainak kiállítása. Bel Art Galéria, Újvidék, Szerbia
2019 Young Art Fair. Godot galéria, Budapest, Magyarország
2020 Határtalan képzőművészet. Szabadka, Zenta, Révkomárom, Dunaszerdahely, Tata
2021 Young Art Fair. Godot galéria, Budapest, Magyarország
2021 NordArt. Büdelsdorf, Németország
2021 I. Felvidéki Szépművészeti Biennálé. Révkomárom, Szlovákia
2021 NordArt. Büdelsdorf, Németország
2022 Vajdasági anizs. Szolnoki Művésztelep, Magyarország
2022 DÉLIBÁB – Vajdasági figurák. Sárospatak, Magyarország
2022 NordArt. Büdelsdorf, Németország

REZIDENCIÁLIS TARTÓZKODÁS

2016 GLO'ART. Lanaken, Belgium

DÍJAK ÉS ELISMERÉSEK

- 2004 Az Újvidéki Művészeti Akadémia éves díja az évfolyam legjobb festőjének. Újvidék, Szerbia
- 2005 Különdíj a kiváló tanulmányi eredményekért. Művészeti Akadémia, Újvidéki Egyetem, Újvidék, Szerbia
- 2005 Az újvidéki Művészeti Akadémia plakettje az egyetem legjobb hallgatójának. Újvidék, Szerbia
- 2005 Kis Herceg – Művészeti Akadémia, Újvidéki Egyetem, Újvidék, Szerbia
- 2008 Kristálygömb – a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium különdíja. Újvidék, Szerbia
- 2011 Fórum Képzőművészeti Díj. Újvidék, Szerbia
- 2016 Nagypáti Kukac Péter képzőművészeti díj. Bácsstopolya, Szerbia
- 2021 Emberi erőforrások minisztériumának díja. I. Felvidéki Szépművészeti Biennálé. Révkomárom, Szlovákia

2014

Barna Kolozsi Valéria
mestertanár

Barna Kolozsi Valéria 1956-ban született Törökbecsén. Tanulmányait az újvidéki Iparművészeti Középiskolában, majd az újvidéki Képzőművészeti Akadémia szobrászat szakirányán végezte. Képzőművészetet tanított az adai szakközépiskolában, a zentai gimnáziumban, a zentai Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium szaktanára volt. A Zentai Művésztelep tagja. Az adai Szarvas Gábor Könyvtár igazgatója. Kiállított Vajdaság-szerte.

2014

Tóth Alisa
mestertanár

Dr. Tóth Alisa 1988-ban született Zentán. Az újvidéki Bogdan Šuput Formatervezői Középiskolát 2007-ben fejezte be, majd 2011-ben Újvidéken a Művészeti Akadémián diplomált grafika szakon.

A mesterképzést újmédia-művészetből végezte el 2013-ban, Újvidéken. 2011-től 2014-ig a zentai Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium szaktanáraként oktatott grafika, számítógépes grafika és multimédia tantárgyakat.

Szaktanárként, mentortanárként több elismerést kapott, amelyek közül kiemelendő a Zenta Község Önkormányzata általi elismerés, amelyben 2013-ban részesült.

2020-ban Summa cum laude minősítésű doktori fokozatot szerzett a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán. Számos nemzetközi és magyar konferencián adott elő, kutatási eredményeit angol és magyar nyelvű tudományos folyóiratokban egyaránt publikálta és publikálja. Kutatási területe a vizuális képességrendszer, azon belül a színészleléshez tartozó részkapességek vizsgálata.

Eddigi tanulmányai során számos díjban és elismerésben részesült, ezek közül kiemelkedőek az SZTE Tehetségpont díjai (kétszeres arany fokozatú díj művészetek kategóriában, valamint a doktorandusz kategória ezüst és bronz díjai).

Több nemzetközi csoportos tárlaton vett részt. Eddig összesen hat önálló tárlata volt, ezek közül négy Szerbiában és kettő Magyarországon, valamint két gyermekkönyvet illusztrált, amelyek a Fórum Könyvkiadó gondozásában jelentek meg.

Az első illusztrált kötetét (Tündértánc, Molnár Márta szerk.) 2015-ben a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség Szép Magyar Könyv pályázatán gyermek- és ifjúsági kategóriájában dicsérő oklevéllel jutalmazta.

A kutatói munkában és a művészetben egyaránt aktív; az MTA Pedagógiai Bizottságának köztestületi tagja, tagja az MTA Szegedi Területi Bizottság Oktatásméleti Munkacsoportjának, a Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezetének, a Híd Kör Art Egyesületnek, a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesületének, valamint a Magyar Rajztanárok Országos Egyesületének.

2016 és 2020 között tudományos munkatársa volt az MTA–ELTE Vizuális Kultúra Szakmódszertani Kutatócsoportnak, jelenleg alumni tagja a DOSZ Pszichológiai és Neveléstudományi Osztályának, ahol a tudományos tevékenység mellett arculati referensként, grafikustervezőként vett részt a csoport tevékenységében. Oktatói-kutatói-művészeti tevékenységeit egyetemi adjunktusként a Károli Gáspár Református Egyetemen látja el.

Illusztrációi letisztultak, élénk színekkel dolgozik, melyeknél a vonalak könnyedsége teret ad egy gazdag színvilág kibontakoztatásának.

2015-2017

Sinkovics Ede

mestertanár

KIÁLLÍTÁSAIM

Közös tárlatok

- 1987– 90 Középkolások Művészeti Vetélkedője, Becse
1989 Temerin, 1990. Újvidék, 1995. Zenta, 1996. Szabadka TAKT kiállítások
1995 Főiskolások díjnyertes kiállítása a Körmendi Galériában. Budapest
1996–1999 Barcsay-pályázat kiállításai. Budapest
1996 Bukta Norberttel. Kecskemét
1997 A Magyar Képzőművészeti Főiskola reprezentatív anyagának bemutatása a Pólus Center megnyitóján. Budapest
1996–1999 Ludwig-pályázat. MKF, Budapest
1996 Budapesti Búcsú Fesztivál. Budapest, Trafó
1997 Országos Pasztell Biennálé. Esztergom
1999 IX. Szolnoki Képzőművészeti Triennálé. Szolnok
1999 Hódmezővásárhelyi Őszi Tárlat. Hódmezővásárhely
1999 A Magyar Képzőművészeti Főiskola reprezentatív anyagának bemutatása a Magyar Kultúra Házában. Párizs
2000. február Közös kiállítás Bukta Norberttel. Duna Galéria
2000 Összművészeti fesztivál a Fonó Budai Zeneház és az Artus szervezésében. Budapest
2000 Millenniumi Képzőművészeti Filmszemle. Szolnok
2001 Grúber Béla millenniumi emlékkiállítás. Tihany
2001 Összművészeti fesztivál a Fonó Budai Zeneház és az Artus szervezésében. Budapest
2002 Országos Pasztell Biennálé. Esztergom
2003 A lélek útja. Budapest, Vigadó
2006 A Rákellenes Liga jótékonyági kiállítása. Royal College of Art, London
2006 Taichung-i szobrászati symposion. Yuenli, Taiwan
2006 Cheng Kung egyetem. Tainan, Taiwan
2007 Dorottya Galéria, Budapest
2007 GPS. Ernst Múzeum, Budapest

- 2007 ART FAIR. Budapest
- 2008 International Stone Fair. Xiamen, Kína
- 2008 Art Dulcinium. Ulcinj, Montenegró
- 2008 NEXO. Toledo, Spanyolország
- 2008 ART EXPRESS. Lukács fürdő, Budapest
- 2009 Ligação. Elvas, Portugália
- 2009 NEXO. Toledo, Spanyolország
- 2009 I.Törekli Nemzetközi Symposion: Tájkép Határok Nélkül. Symbol Galéria, Budapest
- 2010. Tóthfalu, Szerbia
- 2017 Central Park, New York NY, USA
- 2017 Scrapped BSB Gallery, Trenton, NJ, USA

ÖNÁLLÓ TÁRLATOK

- 1994 Biatorbágy
- 1994 Szeged
- 1996 Vox Caffé, Budapest
- 1996 Nemzeti Színház, Miskolc
- 1998 Képzőművészeti Találkozó, Szabadka
- 1999 Fonó Budai Zeneház, Budapest
- 1999 Synergon Rt. székháza
- 2000 Bárka Színház
- 2000 Trafó Kortárs Művészetek Háza (koncert képek) Rambo Amadeusszal és Lois Viktorral
- 2000 Fonó Budai Zeneház, Budapest
- 2001 K.A.S. Galéria, Budapest
- 2001 Márton Áron Szakkollégium, Budapest
- 2001 SKC Egyetemi Kulturális Központ, Belgrád
- 2001 Kortárs Galéria, Verbász
- 2001 Művelődési Központ Kör Galéria, Óbecse
- 2001 Nemzeti Múzeum, Nagyikinda
- 2002 Kortárs Galéria, Nagybecskerek
- 2003 Képzőművészeti Találkozó, Szabadka
- 2003 Trafik Galéria, Budapest
- 2003 Millenáris központ, Budapest

- 2003 Fonó Budai Zeneház
- 2004 K.A.S. Galéria
- 2004 Gyár Galéria. The Best of Hungarian paintings top 10
- 2004 K.A.S. Galéria. The Best of Hungarian paintings top 10
- 2004 Saint Stúdió. The Best of Hungarian paintings top 10
- 2005 Műtermem a múzeumok éjszakája hivatalos programjában
- 2005 Műtermem a Magyar Festészet Napja hivatalos programjában
- 2006 Szentendrei Képtár. A Barcsay-díjátadás alkalmából
- 2006 Artszem Galéria, Budapest
- 2006 Olof Palme-ház. Musée Schinkovich értelemszerűen ®EDEti, Budapest
- 2006 Műtermem a Magyar Festészet Napja hivatalos programjában
- 2006 A gyermekkor utolsó önarcképei. Becsei Városi Színház. Becse, Szerbia
- 2006 A gyermekkor utolsó önarcképei. Kosztolányi Dezső Színház. Szabadka, Szerbia
- 2007 Francia Intézet, Budapest
- 2007 K.A.S. Galéria, Budapest
- 2007 Műtermem a Magyar Festészet Napja hivatalos programjában
- 2008 Műtermem a Magyar Festészet Napja hivatalos programjában
- 2009 Made in China vol.1. Magyar Műhely Galéria
- 2009 Tetszik. Symbol Galéria
- 2009 Zenedobozok. Symbol Galéria, Budapest
- 2010 Múzeumok éjszakája. Zenedobozok. Symbol Galéria, Budapest
- 2010 Amikor az igazságról kiderül, hogy hazugság. Hommage à R. B. Kitaj. Zsidó Nyári Fesztivál, Mednyánszky Terem, Képcsarnok, Budapest
- 2011 Rajzok kiállítása a Biciklizéseink Török Zolival című kötetből. Városi Múzeum, Szabadka, Szerbia
- 2012 KABINET ART. Ecséri Hasznáلتcikk Piac, Budapest
2013. 02. 15. Saubermachen mit Orbán. Kellergalerie art. ig. Bécs, Ausztria
- 2013 Seed on Diamond Gallery. Philadelphia, Pennsylvania, USA
- 2013 The Rest Of... Visual Center: Artworks. Trenton, NJ, USA
- 2014 East Remixed. Little Fox Gallery, New York, USA
2021. Nagyapáti Kukac Péter-díj. Topolya, Szerbia
- 2022 Vázlat: műtermi gyakorlatok a válságok idején. K3 Galéria, Törökkanizsa, Szerbia
- 2022 Műtermi gyakorlatok a válságok idején. Artus, Kapcsolóter, Budapest

DESIGNKIÁLLÍTÁSOK

EdEsign:

- 2005 Sinsheim car & sound
- 2005 Párizs: auto equip
- 2006 Sinsheim car & sound
- 2006 Frankfurt automechanica
- 2007 Sinsheim car & sound

KÖZTÉRI MUNKÁK, INSTALLÁCIÓK, PERFORMANSZOK (VÁLOGATÁS)

- 2014 ÖN:GÓL. nem messze a stadiontól, Felcsút, Magyarország
- 2012 A helyettes Vénusz. EXIT, Újvidék, Szerbia
- 2012 Kezdjük Titóval. Infant, Újvidék, Szerbia
- 2012 KABINET ART. Ecséri Piac, Budapest, Magyarország
- 2010 PedEstINAtio. Magyarkanizsa, Szerbia
- 2010 Guyon Richárd mellszobra. Kishegyes, Szerbia
- 2008 Szalmabenzinkút. Kishegyes, Szerbia
- 2006 Kib Lee 2: Adjunk egy pofont a vászonnak. Sinkovics EdE LIVE. Kosztolányi Dezső Színház, Szabadka, Szerbia

DÍJAIM

- 1989 KMV-díj
- 1995 Bárány András-díj
- 1995 Bíró Miklós-díj
- 1996 Grúber Béla-díj
- 1999 NKA-támogatás
- 2002 NKA-támogatás
- 2004 NKA-támogatás
- 2005 Barcsay-díj
- 2006 Hollósy Simon-ösztöndíj
- 2006 Erasmus-ösztöndíj
- 2019 Az év embere, QUBIT
- 2021 Nagypáti Kukac Péter-díj

2015-2017

Timár Katalin
mestertanár

Timár Katalin PhD, kurátor, oktató és teoretikus. 2002 óta a budapesti Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum munkatársa, ahol legutóbbi kiállításai a Ludwig Goes Pop + The East Side Story (2015), a Gazdálkodj okosan! (2017), illetve a Király Tamás. Out of the Box (2019) voltak. Idén részt vett a múzeum kurátori csapatával a Kiterjesztett jelen – átmeneti valóságok, valamint az Előhívás/Emplotment kiállítások létrehozásában.

1999 és 2001 között az OTKA támogatásával (az ELTE Esztétika Tanszékén) működő kortárs művészetelméleti kutatócsoport alapító tagja volt. 2007-ben az 52. Velencei Biennálén általa kurátorként jegyzett magyar pavilon elnyerte a legjobb nemzeti pavilonnak járó Arany Oroszlán díjat (a kiállító művész Andreas Fogarasi közreműködésével). Számos nemzetközi fórumon adott elő, többek között a Royal College of Art és a Goldsmiths College kurátori kurzusán (London), a Tent-ben (Rotterdam), a Zacheta Galériában (Varsó), a CIHA és az AICA kongresszusán, stb. Szerkesztőként, illetve szerzőként számos publicáció, katalógus és kritika fűződik a nevéhez (Artmargins, Springerin, Circa Magazine, Balkon, Műértő, Ars Hungarica, etc.). Doktori fokozatát a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Programjában szerezte 2013-ban. 2012 és 2019 között a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karán oktatott művészettörténetet és elméletet, 2019 óta a PPKE Esztétika Tanszékén ad elő.

2018-19

Horváth Csaba Árpád
mestertanár

TANULMÁNYOK

2017 Mentorpedagógus szakképesítés

2012 Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar, Képzőművészeti Mesteriskola, DLA Fokozatszerzés

A disszertáció témája: Public art, avagy a köztéri művészet demokratizálódása

2006- 2010 Pécsi Tudományegyetem, Művészeti Kar, Képzőművészeti Mesteriskola, DLA képzés, Témavezető: Colin Foster

2000-2006 Pécsi Tudományegyetem, Művészeti Kar szobrászművész diploma, Mester: Gaál Tamás

DÍJAK, REZIDENS PROGRAMOK

2022 Ferencvárosi Public Art Program

2019 Esterházy díj shortlist Esterházy Alapítvány

2019 Wienerberger szoborpályázat 3. helyezés, Wienerberger Téglaiipari Zrt.

2015- 2017 Derkovits Ösztöndíj, Képzőművészeti Lektorátus, MANK

2014 Artist In Residence (Művészcsere program), Meetfactory, Prága

2013 Artist In Residence (Művészcsere program), Strassbourg, Franciaország, a CEEAC és a Budapest Galéria szervezésében

2012 Artist In Residence (Művészcsere program), Jakobstad, Finnország, F.O.T.S.A.S. és FKSE szervezésében

2011 Múterem pályázat Amadeus Alapítvány 2010 21 Párbeszéd, Fényosztás c. akció, PTE MK

2009 Public Art program, MagyarMűvelődésiIntézetésKépzőművészetiLektorátus pályázata,Győr, Bizalom c. projekt

2006-2009 DLA ösztöndíj, Pécsi Tudományegyetem, Művészeti Kar

2008 Public Art program, Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, „Szóbuborék” valamint a „Nyilvános”c. projekt

2008 Kiutak Pályázat, Szobrászatért alapítvány

2005 április 1. Szeged
XXVII. OTDK Országos Tudományos Diákköri Konferencia Művészeti és Mű-
vészetelméleti Szekció
Szobrászat Tagozat I. Díj és MAOE különdíj

EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK

2022 Vendégmunkások, Ferenc Tér, Budapest
2018 The ++++ Factory/ Chapter 3, Liget Galéria, Budapest (Sipos Eszterrel)
2017 Replace time by time, Osztrák Kulturális Fórum, Budapest (Elisabeth We-
deniggel és Sipos Eszter- rel)
2015 Következmény/Fallout, Next Art Galéria, Budapest
2015 A változás ritka, Amatár, Budapest (Gosztola Kittivel)
2014 Átalakuló Emlékmű, Döbrentei Tér, Budapest
2013 GPS: 47.938147,19.586284 Elképzeled, és messzebb kerül, Szent István Ki-
rály Múzeum, Székes- fehérvár (Sipos Eszterrel)
2012 30 days, 30 seconds, GRO Gallery, Jakobstad, Finnország
2010 Fényosztás, SzentIstvánTér, Pécs
2009 Bizalom, Buszpályaudvar, Győr
2008 Szóbuborék, Uránbányász tér, Nyilvános WC, Pécs
2007 Greetings from Nagygörbő, Gallerie Katve, Rovaniemi, Finnország
2007 641,25 m csend, Ungarische Kultur linstitute, Stuttgart, Németország

CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK VÁLOGATÁSA AZ ELMÚLT 15 ÉVBŐL

2021 Metafizikus áthatolás egy zebrán, Ludwig Múzeum Budapest
2019 Shortlist 2019 Esterházy Art Award, Ludwig Múzeum Budapest
2018 Gazdálkodj Okosan, Ludwig Múzeum, Budapest
2017 Rájátszás, 650 éves a Pécsi Egyetem, Nádor Galéria, Pécs
2017 Cinema Teleport, Collegium Hungaricum, Berlin
2017 Kellő Távolság, M 21 Galéria, Pécs
2017 Cinema Teleport, Trafó, Budapest

2017 Kezdőtőke, M 21 Galéria, Pécs
2016 Járat, Miskolci Galéria, Miskolc
2016 DERKÓ, Múcsarnok, Budapest
2014 Protekt, Stúdió Galéria, Budapest
2014 A mi holokausztunk, A holokauszt utáni 3. generáció művészeinek kiállítása a 70. évfordulóra, Stúdió Galéria, Budapest
2014 SCOPE MIAMI, Miami, Egyesült Államok
2014 „A legtöbb” A Fiatal Képzőművészek Stúdiójának Éves Kiállítása, Stúdió Galéria, Budapest
2014 Art Market Budapest, Next Art Galéria standja
2013 Doublethink, AmaTár, Budapest, (Horror Pistával, Molnár Judit Lillával, Kaliczka Patríciaival és Sophia Pompéryvel)
2013 Kikelet, Az Amadeus Alapítvány művészeinek kiállítása, Budapest, Balassi Intézet 2011 Art Market Budapest, Amadeus Alapítvány standja, Millenáris C
2011 Húzás. Maradj otthon vagy gyere...Az FKSE új tagjainak kiállítása, Stúdió Galéria, Budapest 2010 Transfer City, Galleria U, Helsinki, Finnország
2010 Transfer City, Brinkkalan Gallery, Turku, Finnország
2010 Bizalom/Trust, ICA, Dunaújváros
2010 Közelítés Egyesület jubileumi kiállítás, Nádor Galéria, Pécs 2009 FIKA, Zsolnay Gyár, Pécs
2008 Kiutak, Vidámpark, Budapest
2008 Villámcsődület a földért, Millenáris Park, Budapest
2008 Meeting Point, Pilzen, Csehország
2008 Kiutak, Mediawawe, Győr
2007 SculpturEXPOsition, Expocenter, Pécs
2007 Üdvözlés Nagygörbőről Pécs, Hattyúház (Szabó Mariannal és Horváth Erzsébettel)
2007 Outsidercenter, Collegium Hungaricum, Bécs, Ausztria
2006 Friss Európa, Kogart, Budapest

2004 „Térképek az időről” Pécs, Uránia Mozi (Rezsonya Katával és Szabó Mariannal)

2021

Kis Endre
mestertanár

1980-ban születtem Szabadkán. Középiskolásként a TAKT (Teme-rini Alkotóműhely és Képzőművészeti Tábor) jelentette azt a szakmai kiindulópontot, amire a mai napig is jó szívvel tekintek vissza. Az érettségi után felvételt nyertem a Budapesti Nemzetközi Előkészítő Intézetbe, majd egy év után a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának festő szakára, ahol 2006-ban szereztem diplomát. Ezek után a KisHáz alkotócsoporthoz tagjaként folytattam alkotótevékenységem Pécsen, egészen 2013-ig, amikor a Székelyudvarhely melletti Patakfalvára költöztem.

Életem számos területére jellemző az a kettősség, amely művészetem legfőbb mozgatórugója. Apa vagyok az agglagények, művész a közgazdászok, értelmiségi a földművesek, vajdasági a székelyek között. Elvonultan alkotok egy apró erdélyi faluban, ennél fogva a nagyvilággal való kapcsolattartásom javarészt az internetes kommunikációra korlátozódik. Festményeimen ellentétes ideológiák feszülnek egymásnak, miközben a realista és az absztrakt, a hagyományos és a digitális, a festői és a grafikus képalkotói eljárás módok közötti kapcsolat kialakításának lehetőségét vizsgálom. Montázszerű kompozícióimon a klasszikus festészeti és a számítógép inspirálta elemek ütköztetésével olyan drámai feszültséget hozok létre, amelyben a valóság töredezettségében rendet kereső ember egzisztenciális küzdelmét igyekszem tükrözni. Bibliai témájú képeimen vallási motívumokat állítok szembe jelenkori komponensekkel, így reagálva a számomra fontos kortárs jelenségekre. Ez a dialektika grafikáimon is nyomon követhető. Bennük a virtuális valóságtól mentes manualitás és bizonyos természeti hatások éppoly fontos szerepet játszanak, mint a számítógépek által alkotott metaforikus tér.

2021-22

Soltis Miklós
mestertanár

TANULMÁNYOK

- 1995–1999 Nyomdaipari Középiskola, Szabadka
2000–2005 Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, festő szak
2021-től Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola

FONTOSABB KIÁLLÍTÁSOK

- 2002, 2004 és 2005 Csoportos és önálló kiállítások. Fonó Budai Zeneház
2003 Csoportos kiállítás. Magyarok háza, Budapest
2005 Kezdeti strukturátlanság ködszerű állapotból. Önálló kiállítás. Meander Galéria, Budapest
2007 Önálló kiállítás. Kafana, Budapest
2008-tól 2016-ig évente Közös kiállítások a TAKT (Temerini Alkotóműhely és Képzőművészeti Tábor) résztvevőivel Szerbiában
2013. szeptember 25. Pepper Art Galéria
2013. november 8. Chinese Characters Kortárs Galéria
2014–2015 Művészettel a bántalmazás megelőzéséért. Vándorkiállítás Magyarország-szerte Kis Endrével közösen készített munkáinkból, a KEF szervezésében
2014. április 2. Közös kiállítás a Ctrl V csoporttal. Magyar Műhely Galéria, Budapest
2014. augusztus 29. A TAKT művésztelep csoportos kiállítása. Art IX–XI Galéria, Budapest
2016. június 15. Közös kiállítás drMáriással és Utcai Dáviddal. Esernyős galéria, Budapest
2018. január 30. Közös ügyeink. Csoportos kiállítás. Ludwig

Múzeum, Budapest
2018. május 19. Hüllőállapot. Önálló kiállítás, Klein house / social bar & art gallery, Szabadka
2022. július 12. 11.Groteszktriennálé.Csoportoskiállítás.Műcsarnok,Budapest
2022. július 14. Update. A PTE Művészeti Kar Doktori Iskolájának csoportos kiállítása. Nádor Galéria, Pécs

DÍJAK

1998 Rácz László képzőművészeti díj

EGYÉB SZAKMAI INFORMÁCIÓK

Képzőművészként, kreatív munkatársként rendszeresen részt veszek társadalmi problémákra reflektáló projektekben, illetve szociálisan, neveléstanilag hasznos alapítványok munkájának segítésében (többek közt T-Tudok Oktatáskutató szervezet, Alapítvány az örökbecfogadó és nevelőszülőkért).

2018-tól a Zöld Kakas Líceum Mentálhigiénés Szakgimnázium külső munkatársként vezetek kreatív, segítő foglalkozásokat.

A festészet mellett illusztrációkészítéssel, formatervezéssel, alkalmazott grafikával és plasztikával is foglalkozom, kutatom az átjárhatóságot e területek között.

2022

Lipkovics Péter
mestertanár

TANULMÁNYOK

- 2010–2014 EKF Természetművészet szakirány BA
2014–2017 EKE Vizuális és környezetkultúra és tehetségfejlesztő tanár MA
2020 – PTE Művészeti Doktori Iskola Képzőművészet

ÖNÁLLÓ KIÁLLÍTÁSOK, PERFORMANCE-OK

- 2011 Szubjektív evolúció. József Attila Könyvtár, Miskolc
2013 Torzó. Római Magyar Akadémia, Róma (Olaszország)
2015 Sár-tészta-víz. MAMŰ Galéria, Budapest
Kelt. Performance a Művészetek Éjszakáján. Fuga Galéria, Budapest
2016 Kérgestest (Corpus callosum). Arkt Művészeti Ellátó, Eger
2017 Mimikri. City Hotel Galéria, Miskolc
Elmozdulások. Performance a Salgado kiállításon. Műcsarnok, Budapest
2018 Tükrös paplan. MAMŰ Galéria, Budapest
2019 Szakadozó jel. MAMŰ Galéria, Budapest
Felhőszakadás. Szabadkéz Galéria, Szihalom
2021 Párhuzamos kitérők. Nádor Galéria, Pécs
Kölcsönbálványok. MAMŰ Galéria, Budapest
2022 Archeostációk. Etyeki Műhely, Etyek

DÍJAK, ELISMERÉSEK

- 2011 V. OMDK szobrászat: 3. díj, Sopron
2012 Események – relikviák – reflexiók RMA nyílt pályázat: 3. díj, Róma
2013 VI. OMDK szobrászat: különdíj, Eger
2015 VII. OMDK szobrászat: 1. díj; festészet: 2. díj; grafika: 2. díj
Pro Scientia Aranyérmesek Társasága Különdíj, Budapest
2016 Kézzjegyek c. kiállítás oklevele, Kepes Intézet, Eger
Miskolci Téli Tárlat díja, Miskolc

KIÁLLÍTÓK ÉS KIÁLLÍTÁSI PLAKÁTOK

2011.
július 21–31.

Abdul Karim Linda
Alattyáni Barbara
Bajor Zita
Bíró Boglárka
Donka Péter
Gyuricza Márta
Kelemen Péter
Lukács Ildikó
Mészáros Gabriella
Raffay Endre
Ravasz Jonathán

Művészet és műemlékvédelem
A Pécs Tudományegyetem Művészeti Karának művésztelepe Zerdán, a Vagtasági Magyar Művelődési Intézet szervezésében
2011. július 21–31.

A művésztelep vezetője: Dr. habil. Raffay Endre PhD művészettörténész (PTE MK, Művészettörténet és Értékeit Tanárszék, tanárszervezés)

Művészeti vezetők: Bajor Zita festőművész (PTE MK),
Kelemen Péter festőművész (PTE MK)

Program

2011. július 21. csütörtök: A művésztelep kezdete (érkezés, ismerkedés)

2011. július 22. péntek: A műtermek elfoglalása. Városnézés. A Városháza megtérítése és a kiállítás helyszín kiválasztása

2011. július 23. szombat: Tervek kialakítása és az alkotás kezdete. Portrérajzolás, piaci életrajpek, építészeti részletek, műtérmi csendőletek

2011. július 24. vasárnap: Városnézés Raffay Endre vezetésével – motívumgyűjtés, fényképezés. Plakát- és meghívótervezés
Előadás (VPMK, aula) 19.00 Pejn Attila (történet): Temető a művészetben – művészet a temetőben

2011. július 25. hétfő: Alkotómunka

2011. július 26. kedd: Alkotómunka
Előadás (VPMK, aula) 16.00 Kovácsné Olga (művészettörténész): A zentai művésztelep és Pécs kapcsolata
Különbözőségűtől való részvétel (Múzeum) 18.00 Beres Zoltán kiállításának megnyitása

2011. július 27. szerda: A Városháza tornyának megmunkálása
Előadások (VPMK, aula) 17.30 Korhecz Papp Zsuzsanna (restaurátor): A bácsi vérték, 18.30 Blacs Karolina (restaurátor): A magyarcaemnyi Blacs Pál-kápolna restaurálása

2011. július 28. csütörtök: Kéttáncos Bajor Zita festőművészről vezetésével a Városháza előtt. Installáció a Városháza erkélyén
Fecze Arpad magángyűjteményének megtekintése

2011. július 29. péntek: Kiállításrendezés a Városháza előcsarnokában és lépcsőházában
Művészeti akció (Zsanagóga) 15.30 Guttman Barbara képművelő performance-ja
Művészeti akció (városszerte) 16.00 Donka Péter és Raffay Endre: Műemlékvadász – műemlék-szállás épületére való helyreállítás
Különbözőségűtől (Városháza, előcsarnok) 18.00 A művésztelep résztvevőinek kiállítása. A kiállítást megnyitja Sarkovics Anikó, Zenta polgármestere, az esemény házigazdája és Hagnai Jenő, a VPMK igazgatója, a művésztelep házigazdája. Vezetést tart: Raffay Endre, a művésztelep vezetője

2011. július 30. szombat: Előadások (VPMK, aula) 10.00 Hegyi Csaba (festőművész, PTE MK): Népi építészeti motívumok, 10.45 Valkay Zoltán (építész): A negyedik elem Zenta építészetében, 11.30 Papp Richárd (kulturális antropológus): Mi van a homokozatok mögött?
Kirándulás

2011. július 31. vasárnap: A kiállítás lezárása, a művésztelep bezárása. Kirándulás

2011. augusztus 1. hétfő: Elutazás

2012.
július 18–28.

Balla Ákos – Zwara
Csizsik Tamás
Fleisz Tamás
Fodor Eszter
Görözdi Rita
Gulyás Diána
ífy. Horti Béla
Karsai Kinga
Keresztes Csilla
Lázár Tibor
Raffay Endre
Szerdi Gábor
Zimbauer Zoltán

2014.
július 18–28.

Andrész Anett
Baranyai Enikő
Barna Kolozsi Valéria
Csabai Zsófia
Deák Anita
Horgas Karina
Klájó Adrián
Kostyik Dominika
Raffay Endre
Sütő Anna
Szeñti Lilla
Tóth Alisa
Vajda Emese

MŰVÉSZET ÉS MŰEMLÉKVÉDELME III.

Kiállítók:
Andrész Anett
Baranyai Enikő
Csabai Zsófia
Deák Anita
Horgas Karina
Klájó Adrián
Kostyik Dominika
Raffay Endre
Sütő Anna
Szeñti Lilla
Vajda Emese

A kiállítás megtekinthető:
július 30-ig 16.00 és 19.00 között.

Házigazda:
Hagyik Richárd igazgató (TLMOK) és
Pajka Ágnes igazgató (Városi Múzeum)
Művészeti vezető:
dr. habil. Raffay Endre PhD művészettörténész (PTE MK)
Vezető mesterek:
Barna Kolozsi Valéria, Tóth Alisa
(Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium)

Közreműködtek:
Gondi Martina,
Kassas Angéla (VMI)

Program:
2014. július 18. péntek
10.00-12.00: Kiállítás megnyerése, regisztráció, bemutatás és előzetes megtekintés
12.00-13.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
2014. július 19. szombat
10.00-12.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
12.00-13.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
2014. július 20. vasárnap
10.00-12.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
12.00-13.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
2014. július 21. hétfő
10.00-12.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
12.00-13.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
2014. július 22. kedd
10.00-12.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
12.00-13.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
2014. július 23. szerda
10.00-12.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
12.00-13.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
2014. július 24. csütörtök
10.00-12.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
12.00-13.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
2014. július 25. péntek
10.00-12.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
12.00-13.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
2014. július 26. szombat
10.00-12.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
12.00-13.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
2014. július 27. vasárnap
10.00-12.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
12.00-13.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
2014. július 28. hétfő
10.00-12.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban
12.00-13.00: Képzőművészeti műhelymunka, kézműves foglalkozás a városi múzeumban

2015.
július 22–31.

Baranyi Enikő
Belec Anikó
Berze Katalin
Bocsi Éva
Deák Anita
Hegyvári Dávid
Kincses Endre
Kiss Natália
Kovács Bernadett
Mészáros Juli
Murányi Marcell
Raffay Endre
Rúzsá Réka
Sinkovics Ede
Szűcs András
Újházi Adrienn
Vidákovich Sámuel

IV. Művészet és műemlékvédelem

Július 30., csütörtök
18:00 Kiállítás megnyitó
Helyszín: Művelődési Ház (a volt Eugén Szálloda kávéházi terme)

Kiállítók és közreműködők:

Baranyi Enikő	Kincses Endre	Szűcs András
Sambert	Kiss Natália	Újházi Adrienn
Belec Anikó	Kovács Bernadett	Vidákovich Sámuel
Berze Katalin	Mészáros Julianna	Raffay Endre
Bocsi Éva	Rúzsá Réka	Sinkovics Ede
Deák Anita	Murányi Marcell	
Hegyvári Dávid		

Július 30., csütörtök
18:00 Kiállítás megnyitó
Helyszín: Művelődési Ház (a volt Eugén Szálloda kávéházi terme)

Kiállítók és közreműködők:

Baranyi Enikő	Kincses Endre	Szűcs András
Sambert	Kiss Natália	Újházi Adrienn
Belec Anikó	Kovács Bernadett	Vidákovich Sámuel
Berze Katalin	Mészáros Julianna	Raffay Endre
Bocsi Éva	Rúzsá Réka	Sinkovics Ede
Deák Anita	Murányi Marcell	
Hegyvári Dávid		

Július 30., csütörtök
18:00 Kiállítás megnyitó
Helyszín: Művelődési Ház (a volt Eugén Szálloda kávéházi terme)

Kiállítók és közreműködők:

Baranyi Enikő	Kincses Endre	Szűcs András
Sambert	Kiss Natália	Újházi Adrienn
Belec Anikó	Kovács Bernadett	Vidákovich Sámuel
Berze Katalin	Mészáros Julianna	Raffay Endre
Bocsi Éva	Rúzsá Réka	Sinkovics Ede
Deák Anita	Murányi Marcell	
Hegyvári Dávid		

Július 30., csütörtök
18:00 Kiállítás megnyitó
Helyszín: Művelődési Ház (a volt Eugén Szálloda kávéházi terme)

Kiállítók és közreműködők:

Baranyi Enikő	Kincses Endre	Szűcs András
Sambert	Kiss Natália	Újházi Adrienn
Belec Anikó	Kovács Bernadett	Vidákovich Sámuel
Berze Katalin	Mészáros Julianna	Raffay Endre
Bocsi Éva	Rúzsá Réka	Sinkovics Ede
Deák Anita	Murányi Marcell	
Hegyvári Dávid		

Művészeti vezetők:

dr. habil. Raffay Endre PhD művészettörténész

Vezetői mesterek:

Sinkovics Ede festőművész,
dr. Timár Katalin művészettörténész,
Gajda Szilvia keramikus

Szervező: Pécsi Tudományegyetem, Művészeti Kar, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet

Együttműködő partner:

Thurzó Lejos Oktatási-Művelődési Központ,
Bolyai Tehetségápoló Gimnázium
és Kollégium

Támogató: NKA, Vajdasági Autonóm Tartomány

Július 22., szerda

18:00 Bemutatók a PTE MK. Raffay Endre előadása: Összefoglaló a Művészet és műemlékvédelem három tizedről. A művészetek alkotásának bemutatkozása

18:30 Páno-parti: rövid est kerékpártúrát követő grillezés

Július 23., csütörtök

8:30-11:30 Városnézés Raffay Endrével

11:30-12:30

Pejin Attila vezette látogatás a zentai Városi Múzeumban

15:30

Műteremnyitás a Művelődési Ház kiállítási termében

16:00 Könyvbemutató: Örmé Nagy Cecilia *Juhász Árpád festőművészről*, Szólo könyvet bemutatják Ninkov Kovačev Olga és Raffay Endre művészettörténészek, Szalma Viktória grafikus, Lázár Tibor festőművész és Virág Gábor, a Forum Könyvkiadó igazgatója
Helyszín: Zentai Alkotóház

Július 24., péntek

8:00-9:45 Örmé Nagy Cecilia előadása:

A görögön művészeti élepe
Helyszín: Zentai Alkotóház

10:30 A város háza tornyának megmászása

17:00-17:45 Vázzonyi Csilla előadása: Az idén táblát kapó épületek sorsa az antropológus szemével. Helyszín: műterem

18:00 Sinkovics Ede előadása: Közterek vs. művészet. Helyszín: műterem

Július 25., szombat – július 26., vasárnap

Nyitott műterem a Művelődési Ház kiállítási termében. Művészeti akciók és performance-ok városzerte

Július 29., szerda

17:00 Gordana Prčić Vujinović előadása: Műemlékek Zentán. A szabadtéri Középkori Műemlékvédelmi Intézet tevékenysége
Helyszín: műterem

Július 30., csütörtök

18:00 Kiállítás megnyitó
Helyszín: Művelődési Ház (a volt Eugén Szálloda kávéházi terme)

Július 31., péntek

8:00-10:00 Műemlékvédelem: műemléktáblák felfelhelyezése – művészeti akciók
Helyszinek: Lolin-ház (Aday utca 7.), Szávity-ház (Aday utca 10.), Klircs-ház (Szechenyi tér 1.)

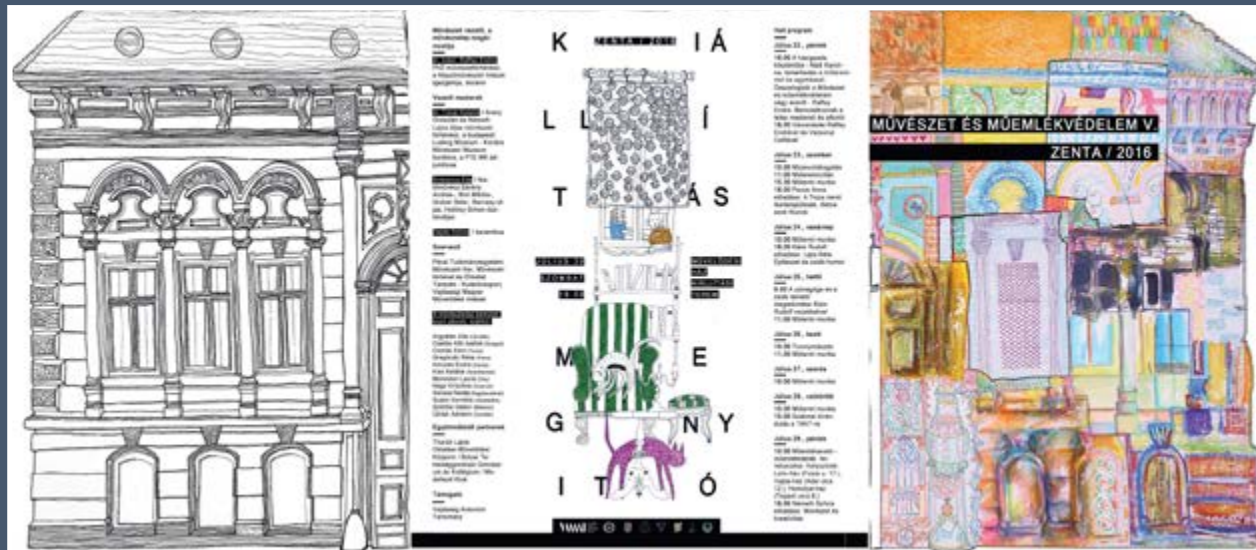
16:00

Műteremzárás

2016.
július 22–30.

Argyelán Zita
Csatlós Kitti Asztrid
Csorba Emil
Gregóczki Réka
Kiss Natália
Monostori Laura
Nagy Krisztina
Somorai Renáta
Szabó Kornélia
Szöllősi Gábor
Újházi Adrienn

2017.
július 19–28.

Bordás Márton
Csatlós Kitti Asztrid
Deák Anita
Gregóczki Réka
Kincses Endre
Masić Izabella
Mészáros Júlia
Mezei Gréta
Móricz Ildikó
Nagy László
Orcsik Jessica
Raffay Anna
Sinkovics Zorka
Tompai János Csaba
Újházi Adrienn

2021.
július 26.–
augusztus 4.

Csányi András
Csizmadia Annabella
Gwizdala Dáriusz
Hippeller Henriett
Hoffmann Delilla
Kis Endre
Kovács Emese
Mártai Adél
Szabó Franciska
Szabó Margit
Törteli Réka
Raffay Anna
Raffay Endre
Soltis Miklós

IX. Művészet és műemlékvédelem
a PTE MK zentai művésztelepe
2021. július 26. – augusztus 4.

FALAK

KIÁLLÍTÁSMEGNYITÓ
a Zentai Alkotóházban
2021. augusztus 4., 18:00

Program

2021. július 26., hétfő	2021. július 27., kedd
09:00 – 10:00 – Csányi András előadása	10:00 – 12:00 – Zentai Anna Raffay Endrével
10:00 – 11:00 – Csizmadia Annabella előadása	11:00 – 12:00 – Művészeti program
11:00 – 12:00 – Gwizdala Dáriusz előadása	14:00 – 15:00 – Művészeti program
12:00 – 13:00 – Hippeller Henriett előadása	16:00 – 17:00 – Művészeti program
13:00 – 14:00 – Hoffmann Delilla előadása	18:00 – 19:00 – Művészeti program
14:00 – 15:00 – Kis Endre előadása	20:00 – 21:00 – Művészeti program
15:00 – 16:00 – Kovács Emese előadása	22:00 – 23:00 – Művészeti program
16:00 – 17:00 – Mártai Adél előadása	24:00 – 25:00 – Művészeti program
17:00 – 18:00 – Szabó Franciska előadása	26:00 – 27:00 – Művészeti program
18:00 – 19:00 – Szabó Margit előadása	28:00 – 29:00 – Művészeti program
19:00 – 20:00 – Törteli Réka előadása	30:00 – 31:00 – Művészeti program
20:00 – 21:00 – Raffay Anna előadása	32:00 – 33:00 – Művészeti program
21:00 – 22:00 – Raffay Endre előadása	34:00 – 35:00 – Művészeti program
22:00 – 23:00 – Soltis Miklós előadása	36:00 – 37:00 – Művészeti program

A 2021. évi művésztelep kiállítását a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karja és az Újvidéki Művészeti Akadémia foglalta fel.
Csányi András, Csizmadia Annabella, Gwizdala Dáriusz, Hippeller Henriett, Hoffmann Delilla, Kovács Emese,
Mártai Adél, Szabó Franciska, Szabó Margit, Törteli Réka, Raffay Anna, Raffay Endre és a művésztelep vezetője Soltis Miklós.

A művésztelep vezetője: Soltis Miklós és Kis Endre közreműködésével.

Szervezők: Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karja, Művészethárteremtő Társaság és Kutatócsoport, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet

2022.
július 25.–
augusztus 3.

Csányi András
Kaszás Anikó
Kovács Emese
Kovács Imola Bianka
Lahos Melody
Lukácsi Júlia
Molnár Heléna
Németh Andrea
Török Sarolta
Raffay Anna
Raffay Endre
Soltis Miklós
Lipkovics Péter

Művészet és műemlékvédelem a PTE MK zentai művésztelepe
2022. július 25. – augusztus 3.

Tisztelettel meghívjuk a X. Művészet és műemlékvédelem művésztelep kiállításának megnyitójára
2022. augusztus 3-án, szerdán, 18.30 órától, Zentán a Városháza oszlopcsarnokába.

A 2022 évi művésztelep résztvevői és kiállítói

Csányi András, Lukácsi Júlia, Molnár Heléna, Kaszás Anikó, Kovács Emese, Kovács Imola Bianka, Lipkovics Péter, Raffay Endre, Török Sarolta, Soltis Miklós (Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar), Lahos Melody, Németh Andrea (Újvidéki Egyetem Művészeti Akadémia), Raffay Anna (Budapest).

A videókat készítette: Kecskés Viktor (Zenta)

Szervező: Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Művészeti-örökség Tanszék, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet

Együttműködő partner: Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium, Önkéntes Tízottókezelő Zenta, RIT d.o.o. Csáka, Thurzó Lejos Művelődési – Oktatói Központ, Zenta város önkormányzata

PTE MŰVÉSZETI KAR

A KIÁLLÍTÁSMEGNYITÓ ALKALMÁVAL ELHANGZOTT SZÖVEGER

ISMERŐS IDEGENEK

*A Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának zentai művésztelepéről**

A művészet és a tudomány, valamint a műemlékvédelem gyakorlati összekapcsolásának gondolata a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karán a Művészettörténeti Kutatócsoport megszervezésekor merült fel. A kutatócsoport egyik első feladata a pécsi székesegyház műemlékvédelmi problémáira való figyelemfelhívás volt a művészet és a tudomány eszközeivel: képzőművészeti kiállítás és tudományos workshop létrehozatalával. Ez utóbbi a székesegyház tudományos kutatási kérdéseivel, művészetével, műemlékvédelmi kérdésekkel foglalkozott, amelyen a régészek, levéltárosok, művészettörténészek és építészek előadásai mellett a kutatócsoport hallgatói is szerepeltek.

A képzőművészeti kiállítás apropóját a székesegyház 2010 februárjában bekövetkezett beázása adta. Ekkor, hóolvadás következtében, a déli mellékhajó sérült meg: a falon lecsorgó hólé a Szent Pál-ciklus első jelenetén végigfolyva a secco egy részét is lemosta (Moritz von Beckerath műve). A víz Szent István protomártír megfestett vérével keveredve részben együtt csorogva – vakolat-szemcséket, pigmenteket vitt magával. Ebből a falkép részeit tartalmazó vízből gyűjtve hoztam létre az *Aqua di Seccót* és a *Freskólét* mint képzőművészeti alkotások alapanyagát és ihletőjét. Az *Aqua di Seccót* az ereklyék tisztelőire számítva, akik e vízben a művészet és Szent István ereklyéjét látják, és azok számára, akik e vízből az eredeti alkotást kívánják rekonstruálni, a *Freskólét* pedig a vízből fogyasztani kívánókra (ihlethiányban szenvedő művészekre is) gondolva. A részt vevő mestertanárok (Hegyi Csaba, Nagy Márta, Nemes Csaba, Losonczy István) és a hallgatók (Hegyi Csaba szakmai vezetésével) így a vér és a víz, a teremtő és tisztító víz, a művész-művészet és más ereklyék, valamint más, egyházi és templomi vonatkozású témákban hoztak létre alkotásokat. Ezen műveknek a pécsi Nádor Galériában 2011 januárjában rendezett kiállításához a pozsonyi Képzőművészeti Egyetem Intermedia Tanszékének tanárai (Németh Ilona, Anton Čierny) és hallgatói is csatlakoztak.

* A szöveg bővített változata az első művésztelepi kiállítás megnyitója alkalmával elhangzottak (2011. július 29.). Az írás a Híd folyóiratban már megjelent: *Híd LXXV. évf., 2011 november, 11. szám. pp. 112-122.*

Zentán is a tudománynak és a képzőművészetnek a műemlékek védelmének a szolgálatába állításáról gondolkodhattam. A tudományos kiindulópontot a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet és a Magyar Tudományos Akadémia által szervezett 2010. őszi konferenciáján tartott előadásom jelentette, amely Zenta művészeti értékű és művészettörténeti vonatkozású műemlékeinek, illetve műemlék jellegű építészeti örökségének pusztulásával-pusztításával foglalkozott. Ennek „sikertelensége” – egy előadás hatása korlátozott lehetőségeinek felismerése – következtében láttam szükségesnek a képzőművészetnek a segítségül hívását és a PTE MK hallgatóival működő nyári művésztelep megszervezését, amely Hajnal Jenő és a VMML jóvoltából 2011 júliusában – hagyományteremtő szándékkal – meg is valósulhatott. A pécsi hallgatókhoz, akik művészeti vezetését két, Pécssett frissen végzett festőművész (Bajor Zita és Kelemen Péter) vállalta, a budapesti Visart Művészeti Akadémia egy hallgatója és a zentai Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium diákjai és tanárai is csatlakoztak. Konferenciai „sikertelenségem” nem rettentett el attól, hogy a művésztelepen alkotók és az érdeklődők számára is tudományos előadásokat terveztem, hogy a művészeti tevékenységhez ismereti háttérrel, inspirációs kedvet és szempontokat biztosítsak. Előadóink voltak: Nin-kov Kovačev Olga művészettörténész, Korhecz Papp Zsuzsanna és Biacsi Karolina restaurátor-művészek, Pejin Attila történészmuzeológus, Papp Richárd kulturális antropológus, Hegyi Csaba festőművész és Valkay Zoltán építész.

A művésztelep programjait plakátok hirdették, amelyeket a művésztelepet záró kiállítás meghívóival együtt – zentai motívumok felhasználásával – a hallgatók tervezték (Donka Péter, Ravasz Jonathan).

Thukydidesz szerint, ha Athén vagy Spárta elpusztulna, egykori dicsőségükről romjaik regélhetnének – amely regélés az építészet és az építészeti reprezentáció vonatkozásában lehetne hiteles, nem a politikáiban. Ha Zentából is csak romok maradnának, azok is „csak” az egykori építetők és építészek igényeiről, lehetőségeiről, igazodási-mintaképkövetési szándékairól, reprezentációs és művészeti törekvéseikről tanúskodnának. De milyenek lennének ezek a romok? A közvetlenül az első világháború előtt épült városházái monumentálisak és időtállóak – a téglá és vasbeton szerkezetek aránylag jól bírják az idő pusztítását. Nem úgy a polgári építészet megannyi, nagyrészt a XIX. század utolsó harmadá-

ban és a XX. század elején épült emlékéé, amelyek eredeti méreteiket tekintve sem nagyok, emelettel is csak nagy ritkán találkozni, és építésükkor előszeretettel alkalmazták a vályogot is. A vályogfalak romlásra alkalmatlanok – legfeljebb a Márai által gipszcifraságnak nevezett díszítményeik dacolnának az idővel, de nem in situ, hanem láthatatlanul: az egykori épületek sárdombjába süllyedve. Ha a romba dőlést elnéptelenedés nem követné, nemcsak sárdombok nem maradnának, de a téglá és vasbeton romok sem. Az (újra) élő város, közösség a területén ugyanis nem tűr meg romokat. Romot eleve nehéz egy élő-működő városba integrálni, egy élő-működő városban a romosság különben is szégyenfoltnak, az újat építeni akarók számára bontást igazoló hivatkozási alapnak számít. Az antik és a középkori Róma esete, hogy tudniillik az utódok sokkal kisebb területen is elérték, mint a régiek, s a régi városfalakon belül, az utódvárosok közt, rommezők léteztek évszázadokig, nem szokványos. A török hódoltság utáni Székesfehérvár példája is jól mutatja, hogy a romokkal az újjáépülő város végez, legyenek azok akár Szent István templomának romjai is – felhasználva a kéznél lévő építőanyagait, majd hasznosítva a területét is. Zentán a főtéri Szent István-templom befejezetlenül maradt, romszerű téglá és vasbeton csonkjai sem maradhattak meg, azok az idővel a két világháború közt még dacoltak, de a második után az élő város igényei és a kor végzett velük. Az aracsi templom pusztítás-esete más, pontosabban más ütemű: körülötte és közelében új település nem jött létre, a távolabb lakók pedig kétszer is meggondolhatták, hogy érdemes-e a templomfalakat bontandó oda ökrös szekereken elzarándokolni. Az intézményesült műemlékvédelmi tevékenységnek köszönhetően, az épített örökség fennmaradásáért hivatalból (is) aggódók a művészi értékkel rendelkező, esetleg művészettörténeti jelentőségű épületeket, de régiség-értékkel bíró vagy történeti-kultúrtörténeti jelentőségű épített örökséget is a műemlékvédelmi hivatal által képviselt állam védelme alá helyezik, és törvényileg óvják. A helyi önkormányzatok és a különböző város- és építészeti örökséget védő, vagy hagyományőrző társaságok aktivitása következtében a helyi értékkel bíró emlékek is védelmet élveznek. Védelmet, az értéket fel nem ismerő vagy tagadó nemtudással, így a tulajdonosi önkénnyel szemben, valamint mindezekről nem okvetlenül függetlenül jelentkező rombolási és telekspekulációs

szándékokkal szemben is. A védettségről – hirdetve és magyarázva egyúttal az értéket is – az épületek falán elhelyezett tábla tájékoztathat.

Zentán a házak falán szinte sehol sem látni ilyen táblákat. Az itt sétáló helybéli vagy az ide látogató gyanútlan vendég azt gondolhatja, hogy ebben a városban nincsenek is műemlékek, és a régi, eredeti díszeket folyamatosan (el)vesztő – lepotyogtató – épületek nem műemlék-jellegüknek köszönhetően állnak még, csupán az építtetők-befektetők impotenciájának vagy hiányának következtében. Zentán csupán néhány épületet jelöl tábla: Lajta Béla Tűzoltóotthonát, amelyről nemcsak a szecesszió építészetét tárgyaló, szűk szakmai közönség számára írt irodalomban, de a magyarországi művészet történetével foglalkozó összefoglaló művekben sem szoktak említés nélkül hagyni, valamint a Sremac- és az Osgyáni-Vujić-házakat, nemcsak az építészeti értékeiknek köszönhetően – az előbbi neorokokó díszítményei meglehetősen társtalanok Zentán, az utóbbit klasszicista és romantikus elemei teszik érdekessé –, hanem a szerb irodalommal és műgyűjtéssel összefüggő történetiségük, tanú-szerepük.

A három épület közül csak az elsőt van műemléktábla, csak ezt védik a műemlékvédelmi törvények (a közelmúltban a fényképezéséhez is hivatalos engedélyt kellett kérnem) – a megmaradását nem veszélyeztetheti más, csak a romboló idő és természet. A másik két emlék és a többi, amelynek örökség-értékére tábla sem figyelmeztet, viszont bármikor eltűnhet. A jövő Zentáján nem fog a múlttól más, csak a Tűzoltóotthon tanúskodni? Csupán idő kérdése, és eltűnik a város? A történések ilyen irányba mutatnak: a város épített örökségét a bontócsákány éppúgy veszélyezteti, mint az épületek eredeti jellegét felszámoló vagy azt teljesen megsemmisítő átalakítások is. Nem Zenta lenne az első az olyan városok sorában, ahol a történeti-művészeti értéket legfeljebb egy(-egy) rezervátumszerűen megjelenő épület képviseli, vagy ahol már csak egy emlékeztetőnek marad hely – mint Zentán, a zsinagóga helyén.

Lajta Béla művészettörténeti szerepe ide vagy oda, eltűnhet az általa tervezett Slavnić-ház és az ő terveit követve felépült Gimnázium is. Az előbbin az eredeti megjelenés a közelmúlt beavatkozásának következtében csorbult, az utóbbit a második emelet ráépítésével már régebben megcsúfolták. Mert pusztítani nemcsak bontással lehet, de épülettömegek tönkretételével – rá- és hozzáépí-

tésekkel – homlokzatok lecsupaszításával – a gipszcfiraságoknak nevezett díszítőmotívumok és architektonikus elemek leveretésével – a homlokzatok nyílásrendszerének átalakításával – az ablakoknak kirakatokkal való helyettesítésével – a részletmegoldások megváltoztatásával, cseréjével – anyag- és formaidegen elemek modernizációs célú beépítésével. Ezek a pusztító átalakítások – a tulajdonviszonyokkal összefüggésben – gyakran az épületeknek csak egy-egy részét érintik, olyan speciális megoldásokat eredményezve, amelyeken a különböző korú és típusú – célú, szándékú és színvonalú – átalakítások jelennek meg egymás mellett, elborzasztva lakost és látogatót, laikust és szakembert egyaránt. Ezek az átalakítások legtöbbször az épületfunkciók megváltoztatásával összefüggésben következnek be – a homlokzatok mögötti életek és életmódok eltűnésével a polgári lakóházak szobáiból üzlethelyiségek lesznek, a házak kivájt ablak-szemeinek helyén kirakatokkal. A hálószobák helyén szexbolt található, az ebédlők helyén konzervbolt, a szalonok helyén pártiroda, a könyvtárszobák helyén DVD-kölcsönző. Az átalakítások a kerteket sem kímélik: ezek helyén autóparkolók jönnek létre.

A PTE MK zentai művésztelepének egyik kiemelt feladata műemléktáblák tervezése és épületeken való elhelyezése volt: a táblákkal a művésztelep résztvevői néhány, különösen veszélyeztetett állapotú és helyzetű épületre hívták fel a figyelmet, és általuk azokat mintegy saját védelmük alá vonták (Donka Péter, Raffay Endre). Remélve, hogy ezzel megmentik az utókor számára a Szeferd-zsinagógát, a Herresbacher házat, az Ignjatović-házat, a Szép és a Tóparti utca egy-egy épületét. A műemléktáblák sorozatához egy plakát-festmény is készült, amely a táblákhoz a felirata révén kötődik, kompozíciójának köszönhetően pedig, amely a Freskólé hasonló műfajú művének megfelelője, a pécsi műemlékvédelmi tevékenység folytatásaként értelmezi a zentait (Donka Péter: **Őrizd meg és véd a műemlékeket!**). A műemlék-avatási és táblafelszerelési akciót a következő évek művésztelepei alkalmával folytatni szeretnénk.

A művésztelep alkotásaiban a táblák által való védelemmel szembeni pesszimista álláspont is megfogalmazódott, amelyet a megóvni kívánt épületek tulajdonosainak a táblafelhelyezéshez való hozzáállása is táplált. Az engedélyek beszerzése alkalmával ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy a tulajdonosokat csupán az egyéni

érdekeik vezérlik („felesleges nekünk a tábla, az épületet tavaszra úgylis lebontjuk és eladjuk telekként”), és nincsenek tudatában annak, hogy ingatlanuk a közösség épített örökségének is része, közös kincs, amelynek fennmaradása így közösségi érdek. Nincsenek tudatában, hiszen tulajdonuk megóvásában, fenntartásában és helyreállításában a köz segítsége és támogatása nélkül kell(ene) helytállniuk. Gyászjelentések készültek tehát a védeni kívánt és más veszélyeztetett épületekről, fényképpel és az életkor feltüntetésével, amelyeket a vidék szokása szerint fákra felfüggesztve tettünk közzemlére (Bíró Boglárka, Lukács Ildikó).

Műemléket mentő, az épület értékeire a figyelmet felhívó, az elfeledett-kihalt terekbe új életet lehelő szándékok vezérelték a művésztelep műtermeinek a megválasztását is. A műtermeket egy magát megnevezni nem akaró támogatónk jóvoltából egy, a XIX. század nyolcvanas éveiben épült palota első emeletén rendezhettük be. A terek tevékenységünknek köszönhetően újjáéledtek: az alkotásnak lettek helyszíneivé, festményeket és rajzokat függesztettünk a falaira. Ugyanakkor motívumai új alkotásoknak lettek ihletőivé (Bajor Zita: Zenta napsütésben), és anyagai is újjászülettek a művészet által: padlószőnyegének darabjai képek vászonpótló hordozói lettek (Gyuricza Márta: Szent Mihály; Kelemen Péter: Lukrécia), kéményének korma festék alapanyagává (AbdulKarim Linda: Éjszaka, Szorongás).

A palotában készült alkotásokat egyébként is jellemzi a talált anyagok alkalmazása és a másodlagos (vagy sokadlagos) felhasználása. Az alapanyagok nagyrészt zentaiak: a városháza tornyából származó félretett falapok ugyanúgy alapanyagul szolgáltak, mint ahogy épületfelújításkor kidobott ablakkeretek és -üvegek, a Deák-ház padlásáról és más padlásokról származó képkeretek, ugyanott talált fénykép vagy a levéltárból való anyagönyvi fénymásolatok, de Pécsről hozott, már megfestett vásznak is új életre keltek (Bíró Boglárka, Gyuricza Márta, Lukács Ildikó, Kelemen Péter)

Az ezekből az anyagokból készült alkotások hasonlónak váltak a műemlék vonatkozású ábrázolási tárgyakhoz: maguk is mulandóak – leginkább a járdaszfaltra készített, homlokzati elemeket és a városházai kapurácsot másoló krétarajzok árnyék-mulandóságúak – és fokozott figyelmet, védelmet igényelnek – az egyszerű járókelőtől is (Bajor Zita: Krétarács)..

A talált képkeretek felhasználásával készült alkotások is igen sérülékenyek: ezek gipszcifraságai éppúgy hajlamosak a lepotyogásra, mint a homlokzatok hasonló anyagú-motívumú részletei, a keretekbe szerkesztett cérna-papír folt-konstrukciók is könnyen szakadnak, a száraz levelek szétporladnak. A szépség mulandóságára leginkább az egyik keretbe függesztett pillangó hívja fel a figyelmet, amelynek talán az ugyanannak a kompozíciónak ugyancsak újrafelhasznált elemei, a lehullott gipszlevélkéek okozták halálát (Bíró Boglárka: *Pillangó*).

Ahogy a régi palota terei megtölthetők újfajta tartalommal, és ahogyan a városháza előcsarnoka és lépcsőháza a városháza hivatali funkciójától idegen művészeti eseménnyel életre kelthető, úgy a régi polgárházak egykori fénye is visszavarázsolható és terei új(ra) értelmet nyerhetnek. A régi képkeretek sem mind foltozottak, de új alkotások befogadására is alkalmasak – ennek a lehetőségére hívja fel a figyelmet a Szent Ferenc-kép is (Kelemen Péter: *Szent Ferenc a madaraknak prédikál*).

A régi képkeretek nemcsak a (gipsz)mulandóság szempontjából mutatkoztak hálás kiindulási alapnak, de formájuknak és képre nyíló (eredeti) funkciójuknak köszönhetően az ablakok motívumának fel- és megidézésére váltak alkalmassá. Ahogyan a zentai ablakokból gyakran már az üvegezés is hiányzik, az elkészült keret-képek is üveg nélküliek, ahogy azok bespalettázottak vagy bedesztkázottak, ezekre is lécek kerültek (Bíró Boglárka: *Ablak*) vagy befoltoztak: varrással, tűvel, cérnával, papírszeletkéek felhasználásával (Gyuricza Márta: *Darabok* I-II.). A pókhálószerű foltozás az ablakmotívumok társaként megjelenő kapu-képen is megjelenik (Gyuricza Márta: *1932-ben húsvétkor*). A kapuképen a műterem-palota bejárata jelenik meg, jellegzetes kilincsel. A fatábla formája eleve – a városháza tornyában való felfedezésekor – bejáratokat idézett: szélrajza az óegyiptomiak pülónjaira emlékeztetett. A cérna-papír foltozás a pülónmotívum nyúlványainak közébe került. A cérnakompozíció maga is a napsugarakra hasonlít, és elhelyezésével a zentai napsugaras oromzatokra utalhat, a táblaformával és a kapujelleggel összefüggésben pedig az óegyiptomi Nap-templomi homlokzatokra. A táblán felirat is szerepel, amely egy valódi, a tábla megtalálási helyétől nem messze felfedezettnek betűhív másolata: „1932-ben Húsvétkor indult el a jég, egész márciusban havazott, 4 egész hónapig.”

Arakhné mesterségét nemcsak ezek a cernás foltozások idézik: a lebontásra szánt Ignjatović-ház egy ablakán látott évszázados csipkefüggöny látványa is felhasználásra – „megörökítésre” – került (Alattyáni Barbara: *Még a csipkefüggöny is látszik*). A csipke (csipkegallérként), tűvel és cernával együtt ugyancsak „ottfelejtett” – pontosabban a részben átfestett képből meghagyva, örökölt – motívumként jelenik meg a városházi tornyot ábrázoló nagyméretű vásznon is (Kelemen Péter: *A tű fokán*). A kép a címében a mennyeket idézheti, és a városháza tornya is mennyekként jelenhet meg. A városházáé hatalmas papírterkerceken templomok égbe nyúló tornyaival (a Szent Antáléval és a pravoszláv templomával) alkot egy sorozatot (Gyuricza Márta: *Templom – torony I-III*). A sorozatot az égi seregek vezérének, a pravoszláv templom patrónusának, Szent Mihálynak a templombejárat feletti ábrázolás nyomán készített expresszív megjelenítése egészíti ki (Gyuricza Márta: *Szent Mihály*).

Az elkészült alkotásokon a Szent Mihály-templom további részletei is szerepet kaptak: kerítésrácsának árnyékai, egymásra, a főtéri Vujić-ház erkély- és lépcsőházi korlátjának rajzára, valamint a városháza kapujának motívumaira vetítve triptichont alkotnak – színpompásat, villódzót, szemben az említett árnyék-rajz krétafehérségével (Bajor Zita: *Zenta napsütésben*). A rácsmotívumok mellett továbbiak kerültek felfedezésre – homlokzati elemek: konzolok, oszlopfők, füzérdíszek és teljes homlokzatok is: architektonikus elemek neoreneszánsz kompozíciói (Alattyáni Barbara: *Rózsaszín jelen, avagy E. A. Poe és Barbie szomszédok*; Ravasz Jonathan: *Házak – homlokzatok*). A motívumgyűjtés a temetőket sem kerülte el (Abdul-Karim Linda, Bajor Zita, Kelemen Péter: *23.19-kor esett le először a pléhkrisztus*; Kelemen Péter: *A pravoszláv temető öreg sírjai*).

A halottak világát idézik a talált osztályfénykép felhasználásával készült alkotások is (Gyuricza Márta: *Memoár*; Kelemen Péter: *Lehetett volna egy világhírű focicsapat, ehelyett uzsonnaidőben Ági néni kedvenc siratófalánál fényképezkedtek*). Az élők és a mindennapi élet megfigyelése sem kerülte el a művészi figyelmet: a levéltárból származó régi anyakönyvi kivonatok fénymásolataira piaci életképek és portrék kerültek, amelyekből videó is készült (Bíró Boglárka, Lukács Ildikó) – tágítva az amúgy is változatos, ötletgazdag műfaji összképet. A művésztelepen készült munkákat a zentai városháza előcsarnokában és lép-

csőházában kiállításon mutathattuk be, amelyet Širková Anikó polgármester asszony fővédnökségével valósítottunk meg. A kiállításra érkezőket a járda vasrács motívumos krétarajza fogadta, hirdetve: ha nem óvjuk (mű)emlékeinket, azok a szemünk előtt hullnak porba, hogy lábbal tapossuk őket. Ugyanerre figyelmeztettek a bejárati kapura helyezett épület-gyászjelentések is, valamint a plakát-festmény, amely a zentai műemlékvédelmi akciót megelőző pécsit idézi, feliratával pedig a városszerte elhelyezett műemléktáblák szövegére utal. Az előtér félhomályában a bedeszkázott ablakok ihlette művek domináltak. A kiállítási tér építészeti középpontjába, a lépcsőház tartóoszlopain elhelyezve az alkotások összefüggő csoportját képező, régi képkeretekbe illesztett művek kerültek. A tér rész íves hátfalán elsősorban a nagy(obb) méretű, zentai építészeti motívumokat alkalmazó olajképek kaptak elhelyezést, velük szemben a rajzok, vázlatok. A kiállítási teret záró – azt az oltárterek mintájára bővítő – magasabb szintű lépcsőfordulót a toronysorozat uralta, Szent Mihály ábrázolásával kiegészítve.

A zentai műemlék (jellegű) épületek jelentős részéről Virginia Woolffal elmondható: magukra maradtak, „mint kagylóhéj egy homokbuckában, hogy megteljen száraz, sós szemcsékkel, miután az élet elköltözött belőle. [...] Bogáncs nőtt a kamra csempéi között. Fecskék raktak fészket a társalgóban; gizgazzal volt teli a padló; lapátszámra hullt a vakolat, kilátszottak a gerendák; patkányok hordtak ezt-azt a falburkolat mögé, hogy ott elragcsálják; nappali pávaszemek bújtak ki gubóikból, hogy ott pusztuljanak el az ablaküvegeken. [...] Egy könnyű kis pihe, s a ház süllyedve, zuhanva fordul a sötétség mélyére. [...] Ha a pihe lehull, lebillenti a mérleg serpenyőjét, az egész ház elmerül a mélyben, hogy ott pihenjen örökre a feledés homokjában. De volt valami hatóerő, valami nem nagyon tudatos; valami kancsal és döcögő; valami, ami nem lelkesedett azért, hogy méltóságteljes rítussal és ünnepi zsolozsmázással végezze munkáját.”

A PTE MK zentai művésztelepének résztvevői bíznak az említett hatóerőben, sőt igyekeznek azt tudatosá tenni, s remélik, hogy a kancsal és döcögő kezdeteket méltóságteljes rítussal és ünnepi zsolozsmázással folytathatják, Mrs. McNab és Mrs. Bast példáját követve, a két hölgyét, aki „megállította a pusztulást, a felbomlást”, bízva, hogy a jövőben a segítségül hívott művészetek közt az irodalmat is szerepeltethetik.

IV. MŰVÉSZET ÉS MŰEMLÉKVÉDELEM 2015. Július 30.

Beszédes István

Úgy gondoltam, hogy erre az alkalomra nem hagyományos megnyitászöveget, hanem valamiféle gyorsan lebomló textuális installációt készítek, ami a kiállítás terében egyszerű hanghatásként jelenik meg, a látható motívumok mellett elúszik, mellékes eseménye lesz a térbelakás folyamatának, s a legtöbb, a legmerészebb, amit célul tűz ki, hogy nem zavar (nem értelmez, nem minősít, nem kormoz és nem korszol), beáll a beillesztések közé, majd hagyja magát a léghuzattal tovasodorni, vagy egyszerűen csak lakik itt kicsit a teremben. Alakja eleinte emlékeztessen egy öreg ház egykori, mára elfelejtett lakójának időnként visszajáró szellemére. Majd magára az öreg házra, amely/aki szintén lakik valahol, otthona valamiféle város, pontosabban bajosan megrajzolható fogalom. Emberlak, kalitka kisebb-nagyobb embertartásra, amely soha nem üres, legyen bármennyire is elhagyatott, lakatlan. Az idők során maga is antropomorf lett. Puttóarcot öltött, oroszlánpofát... Gyermeket nevelt és öreget ápolt ki, halottait a küszöb alatt vigyázza – egyébként nem elevenszülő. Szája ajtó vagy szárazkapu, szeme ablak, amelyen benéznek, vagy amelyen egy világ tekint ki. Tulajdonképpen egy háznak kellene most itt állnia, s nem nekem; egy málló vakolatú vakablaknak kellene a beszélőt, a zaj forrását megidéznie, s nem nekem említenem a vakablakot, s köszönetet mondani a terembe zsúfolt épület-sorsért. Amikor inkább csak említem az öreg házat, az öreg utcát, teret, buzdítok arra, képzeljük el, a minapi Béke tér áll itt és forog körbe boldogan, kígyózik a Kígyó utca, ahogy minap az emberek járták körül és studiózták a város fényképész-krónikásának posztumusz kiállítását. Előbb-utóbb mindenki megtalálja magát vagy az övét. Így lehet ezzel most a ház is. Így a házak. Itt most megtalálja magát a város, az éles vonallal körül nem írható: az, amelyet laknak, és az is, amelyből kivonultak, a folyamatosan pusztuló és rendületlenül újraalapított. Meg a láthatatlan poliszok az utcák alatt, fölött, meg a belül húzóódók, a néven nem nevezhetőek. Ha még soká állunk itt, elindul a metamorfózis, házakká leszünk magunk is. Kongani kezd egy dolgozószoba a mellkasunkban, s gondterhelten járkál fel-alá benne valaki, gyermekek kaptatnak fel a szűk csigalépcsőn, valahol a nyelőcsövünk tájékán, hogy meglessék a koponyánk szellős padlásán fészkelő postagalambokat... Ez persze csak egyetlen, érintőleges olvasata annak a

térnek, amelyet egységes installációként a folyamat tucatnyi résztvevője az eltökélt karmester hevesen járó pálcája alatt létrehozott. Átadom a teret a többi olvasatnak, amelyek kulcsa már a látogatónál, akinek azt kívánom, érezze magát itt – és itt mindenképpen – térben és időben otthon!

V. MŰVÉSZET ÉS MŰEMLÉKVÉDELEM

2016. Július 30.

Beszédes István

A minket befogadó terem, amelyből száz-százötven éve tán a Nagykocsmá vendégei pásztázták italuk fölött a Fő teret, szerteágazó rendeltetéssel bír, története során színházi előadásoknak is sokszor otthont adott. Kapásból most a két előadás, a Kabaré és a Skizofónia jut eszembe. Nem tudom, miért pont e kettő, azon túl, hogy kiváló darabok voltak, a lényeg, hogy el tudom képzelni a folyamatot, amelynek során a szuffitákat kifeszítik, becipelik a díszletet, kijelölt helyükre kerülnek a kellékek, a papírmásé meg a valóságos tárgyak, amelyek hivatottak a kor és a helyszín megjelenítésére, hoznak vagy felvesznek bizonyos jelentést. Ha ez a terem érez és lát, ma estig nyilván bemutató előtti izgalommal élte meg és szemlélte a belső teret kitöltő tárgyak, műtárgyak, installációk betelepődését. Lehet, hogy kérdezte is, mit fognak játszani? De a fiatal díszletezők a határidő szorításában alig hallották a halk, udvarias szót. A fecskéfészket látta, és azt gondolta, Csehov, a Homolya-ház homlokzatrajzánál Krleža-drámára tippelt, a kendertiló asszonyalak láttán szinte biztosra vette, az Öreg hölgy látogatása lesz soron. Nem tudhatta, hogy ez egy olyannyira ősbemutató színház, amely számárfüles sűgőpéldányokat nem használ, nem tart igényt színészi dikcióra, színpadi énekekre és tánagra. Szereplője csupa tárgy és tárgyat jelző megjelenítés. Amelyet viszont a tárgymegszemélyesítés, az objektív költészet, pl. egy-egy Nemes Nagy Ágnes-vers vagy Mándi Iván-novella olyan szépen beszéltet. És mindegyiknek megvan a maga drámája. És ezek a tárgydrámák összeérnek. Középpontjuk a város (kellékei az emberek?). Középpontjukban a város szíve. Nélkülözhetetlen alkotói eljárás a tömörítés, kisebb, egyestés időbeli kiterjedésben lehet gondolkodni, a 800 év befoghatatlan, és kisebb helyre, egy zárt terembe kell beszuszakolni a tárgyi nagyeposz terét. Ezt a termet kell rávenni arra, hogy nyelje le a várost. Hogy igya fel szemével legalább a Fő teret, ahogy a Nagykocsmá és a kaszinó vendégei tették annak idején. Ezért a kiemelések és elhagyások poétikája. Minden a választáson múlik. A választáson és az értelmezésen. Az értelmezés pedig évről évre más, míg a környező, a kutatott, de teljes egészében soha fel nem tárható, mert most is formálódó nagyeposz azonos. És érti a néző, aki együtt élt és együtt lakott. És kereste is a város szívét. És úgy gondolom, évről évre a művésztelep is éppen ezt a pontot keresi.

VIII. MŰVÉSZET ÉS MŰEMLEKVÉDELEM 2019. Július 30.

Virág Gábor

Hölgyeim és Uraim! Tisztelt Művésztelep!

Nem vagyok építész, sem műemlékvédelmi szakember, ezért nem tudok szakszerűen szólni műemlékekről, épületekről; mindig is úgy gondoltam, maradjon mindenki a saját kaptafájánál, az író írjon, a festő fessen, az építész építsen, a műemlékvédő védje a műemlékeket. A szavak bűvöletében éltem, szavak vettek körül emberemlékezet óta, szavakkal próbáltam körülöttem meggörbíteni a valóságot, miközben mindig is féltem a szótól, de reméltem, bízhatok a mondatban.

Némi közöm azért mégis volt az építészethez, a műemlékekhez, hiszen gyerekkorom nagy részét Horváth Laci építész barátommal töltöttem, általános iskolásként vele bicikliztük körbe és fedeztük fel településünk utcáit, ikszeltük ki a zsákutcákat, vettük leltárba a Krivaja összes hídját, fényképeztük körbe a vasútállomást, a Pecze-kastélynak kinevezett kúriát, a vízimalmot, a Jáni-házat, a Bikaistállót, a Welker-tanyát, később közösen tágítottuk a köröket, jártuk körbe a szikicsi sváb házakat, fedeztük fel a bácsi várat, az aracsi pusztatemplomot, a tarcali kolostorokat, az eldugott vajdasági kastélyokat. Egyetemistaként pedig évekig jártam az általa szervezett Campusokra, ahol az Építészeti az Alföldön tematikájú előadásokat hallgattam, esténként pedig építészek és irodalmárok feszültek egymásnak a hajnali órákig.

Tartalmas beszélgetések voltak ezek, mégis sokáig azt éreztem, az építészek nem csak külön céhet alkotnak, de más nyelvet is beszélnek, nincsenek közös metszeteink, amíg mi két dimenzióban dolgozunk, a papírlap síkjára rójuk sorainkat, addig az övük háromdimenziós tér, az ő és a mi építményeink jellege alapvetően más, ezért sokáig abban a hitben éltem, nincs is átjárás a különböző művészeti területek között.

Egy idő után azonban kételyeim támadtak a saját szakmám iránt, zavart, hogy a szavak félreérthetőek, többjelentésűek, az általuk való bűvészkedés nem más pusztá manipulációnál, úgy éreztem, a disszemináció csapdájába estem, soha nem fogom tudni elmondani pontosan azt, amit szerettem volna, és irigykedve néztem az építészekre, az általuk tervezett épületekre. Mennyivel könnyebb az ő dolguk, gondoltam, amit lerajzolnak a papírra, az valósul meg a valóságban is.

Sok idő kellett, mire rádöbbsentem, tévedtem: hiszen minden épület egyben térmanipuláció is, egy jel a tájban, először nekik is látniuk kell a konstrukciót, a szerkezetet, hogy a vázat díszíteni kezdhessék, minden téglának, szögnek, cserépdarabnak külön figyelmet kell szentelni, hiszen mindegyiknek története, nem csak múltja, de jövője is van. S ahogyan az irodalmi szövegek későbbi útját is pályolgatnia kell a kritikusoknak, irodalomtörténészeknek, az építész munkáját is őrizni kell, s ha eljön az idő, védeni is, védetté nyilvánítani.

Az irodalmi munkásságom mellett, egyidőben a helyi önkormányzat körül is serteptéltem, több teret is leltárba vettünk, próbáltuk az általunk értékesnek gondolt épületeket műemlékké nyilváníttatni, de legalábbis vigyázni, őrizni őket, sajnos inkább azt tapasztaltam, dől össze minden, s miközben új épületekről álmodozunk, nem tudjuk megőrizni a régi értékeinket sem.

Horváth Laci barátom a kétezres évek elején különös ötletekkel jött vissza a szülőfalujába: projektekben gondolkozott, Romnak vélt lehetőségek címmel pályázatot állított össze, mi, falusiak pedig elkerekedő szemekkel hallgattuk az örültebbnél örültebb ötleteit, az illegális szeméttelep helyére fesztiválhelyszínt képzelt el, a rogyadozó vízimalmot vendégülként akarta üzemeltetni, a romos kastély udvarába irodalmi programot tervezett. Értetlenkedve néztünk rá, hitetlenkedve, a bürokrácia pedig, ahol csak lehetett, akadályokat gördített az elképzelései elé.

2006-ban vagy 2007-ben Min Tanaka is vendége volt az általa szervezett fesztiválnak, a program azt hirdette, meg fogja mászni a hegyet, mi falusiak ismét értetlenkedve néztünk, ismét hitetlenkedtünk, azt a hegyet nem lehet megmászni, mondogattuk jelentőségteljesen egymásnak. Min Tanakának persze esze ágában sem volt felmászni a hegyre, tánca az emberi küszködést szimbolizálta, az erőlködésünket, a sokszor kudarccal végződő próbálkozásainkat, de ugyanakkor azt is, ha nem megy előszörre, újra és újra meg kell próbálni. Az idei évben viszont artisták jöttek ugyanahhoz a hegyhez, s a megmászhatatlannak tűnő falon ugráltak, táncoltak, olykor-olykor az égig szökellve, mi falusiak pedig tátott szájjal néztünk, s nem volt többé szavunk: megvalósult a csoda, amiről azt hittük, nem lehetséges, a falakat mindig meg lehet mászni, mindig fel lehet jutni a csúcsra.

A fentieket még véletlenül sem dicsekvésnek vagy kérdésnek szántam, inkább afféle példabeszédként szerettem volna elmondani, tanúságtételként elsősorban a zentai-

aknak, de mindannyiunknak is, arról, mindig van lehetőségünk a romokból, szemételepekből csodákat varázsolni, mindig meg tudjuk mászni a hegyeket, ha kellő hit, kitartás, elszántság és ihletettség van bennünk, biztosak lehetünk abban, hogy egyszer minden olyan épületre felkerül a műemlékvédelmi tábla, amely azt megérdemli, amely valamiért fontos volt az életünkben.

Köszönöm a figyelmet! A kiállítást ezennel megnyitom!

IX. MŰVÉSZET ÉS MŰEMLÉKVÉDELEM 2021. Augusztus 4.

Mecsi Beatrix

Tisztelt Megjelentek!

Szeretettel köszöntök Mindenkit a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet szervezésében megrendezésre kerülő Művészet és műemlékvédelem című alkotói tábor záró eseményén.

Különös emberi alakok fehér körvonalai tűnnek fel most Zentán a romos, de újjáépülő, felállványozott épület falain – mint anyagtalannak tetsző, de az anyagra festett szellemalakok...

Mi történt itt, kik jártak, mit csináltak e helyszínen?¹

E fehér körvonalú, afféle hiányt jelző emberi formák az immár tíz éve kísérletként kezdeményezett, és azóta szinte minden év nyarán nagy sikerrel megrendezett zentai művésztelep művészei performance-ának lenyomatai, amivel felhívják nemcsak a szakma, hanem a szélesebb közönség figyelmét is épített környezetünkre.

Hiszen hiába a tudományos kutatók szakmai érdeklődése, a politika és a városigazgatás ezen épületekre vonatkozó döntései, mégiscsak az itt élő, illetve ide ellátogató emberek azok, akik mindennapjaikban találkoznak és használják, vagy épp hagyják el, bontják le ezen épületeket, vagy újjáépítik ilyen-olyan módon.

Amíg csak természetes vagy láthatatlan közeg marad az épített környezet, nem is tudatosul igazi jelentőségük.

Viszont a képzőművészek – azáltal, hogy mindenki számára hozzáférhető, érzelmekre is ható, komplex vizuális nyelvet használva kilépnek a szűk szakmaiság berkeiből, élményt teremtve, erős érzelmi hatást gyakorolva ránk – talán képesek megmozgatni azokat is, akik a valódi érintettjei e történetnek: a helyi közösséget, az itt élőket, és együtt gondolkodásra hívják őket akcióik és kiállításai segítségével.

A régi épületek falai hogyan változnak, épülnek újjá, vagy tűnnek el véglegesen?

Figyelünk-e építészeti környezetünkre jártunkban-keltünkben e vajdasági kisvárosban,

1. Csányi András,
Csizmadia Annabella,
Gwizdala Dáriusz,
Hippeller Henriett,
Hoffmann Delilla,
Kovács Emese,
Mártai Adél,
Szabó Franciska,
Szabó Margit
(Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar),
Törteli Réka (Újvidéki Egyetem Művészeti Akadémia).

vagy figyeltünk-e, bárhol máshol, valaha, egyáltalán?

Az idei művésztelep címe és témája a „falak”. Zenta épületeinek, utcaképeinek befogadása, helyszíni megélése, közös vitákban, beszélgetésekben és élményekben érlelt alkotó feldolgozása a tíznapos művésztelep végén a zárókiállítás során a helyspecifikus művekben látható – vagy nevezhetők ezen alkotások egyetlen nagy közös műnek is –, ahol a vizuális kifejezőeszközök segítségével megmutatkoznak a felmerülő gondolatok, és továbbgondolkodásra buzdítanak.

De hogy a sok hang és gondolat egységes koncepcióvá rendeződjön, néhány játékszabályt lefektettek a rendezők és a művésziakokat segítő mestertanárok, a szintén vajdasági származású Kis Endre és Soltis Miklós képzőművészek.

A Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának oktatója, Raffay Endre művészettörténész által megálmodott Művészet és műemlékvédelem című alkotói tábor elsősorban a régi épületek értékeinek felfedezését, az ezekre vonatkozó figyelem felkeltését és ezen emlékek megmentését tűzte ki célul.

Így az emlékszerűség kifejezésére a fekete, monokróm színvilágot adták meg alapul, ami nem konkrét, hanem a sötétbe, homályba vesző érzeteket idézi fel.

Az erre az alapra kontrasztként megjelenített erős, neonos magenta szín használatával célzottan mutattak rá vizuálisan témájukra, ezzel egy egységes színvilágot teremtve az idén készülő kiállítási tárgyakkal.

Ezen túl az alkotások egy elképzelt lakótérként is olvashatók, az emberi jelenlét és az épített környezet funkcióira való szimbolikus utalásokkal, és a tárgyak további szimbolikus rétegeinek megidézésével szobát, fürdőszobát, nappalit és gyerekszobát is megjelenítenek poliszemikus módon.

A korábban már említett fehér sziluettes performance során két erő és érdek került egymással szimbolikus ütköztetésre: ennek lenyomatai jelennek meg a falakon.

A régít a testükkel védő műemlékvédők – jelen esetben az ideérkező művészek, akik még óvnák, védenék a régít – és a régít az újjal elfedni, megsemmisíteni szándékozó újítoók, vastag fehér ecsetpempzlijükkel.

Újítoók szándékaik nyomán nem marad egységes fehér felület, és elő-előtűnik az eredeti réteg, és ezen régi rétegek megismerésére szólítanak fel művészeink.

Viszont, hogy törekvéseik mennyire találhatnak később visszhangra, a fehérrel bekent

arcukról készült halotti maszkszerű lenyomatok mintha valamennyire pesszimiztán láttatnák e helyzetet.

Azonban az, hogy az anyag, még ha nem látható módon, de mégis tovább él, ad némi reményt, hogy nem felejtődnek el teljesen a múlt rétegei.

Az akció helyszínéként használt épület megmentése és felújítása talán kapcsolatba hozható az előző évek hasonló táborainak munkáival, ahol a megmentésre érdemesnek gondolt épületekre saját kezdeményezésre kétnyelvű műemléktáblákat helyeztek fel, elgondolkodtatva a később ezen épületekhez hozzányúlni szándékozó személyeket. (Az akció a táblátlanítás címet is viseli, amely során a korábban elhelyezett táblát levéve adják meg a lehetőséget a felújításra.)

Szomorúbb valósággra ébresztenek a kukában talált, kidobásra ítélt mives stukkók darabkái, amelyeket műemlékes felfedezőútjuk során találtak a városban, és amelyeket Raffay Anna mentett ki a szemétből.

Ezek a kidobásra ítélt töredékek képezték több, itt készült alkotás alapját is – ahol öntött másolataik segítségével meséltek a töredékek különböző időbeli és térbeli kontextusairól.

Szabó Margit (Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar) felfüggesztett lebegő emlékműve a lehulló és még a leesés előtti állapotokra is utaló, el nem döntött helyzetű darabokat élénk táró alkotása a brit Cornelia Parker (1956–) képzőművész inspirációjára itt új és sokkal konkrétabb jelentéseket is felvesz Zenta alakuló, változó és pusztuló emlékeire reflektálva.

Törteli Réka (Újvidéki Egyetem Művészeti Akadémia) Metamorphosis című alkotása két fekete festményt és a hozzájuk tartozó, rájuk applikált és a földre helyezett, lehullott, feketére festett töredékeket mutatja be.

Művével a kukában talált építészeti elemek különböző jellegű szervesüléseit mutatja be. Ezt a szervesülést a vászonra az alkotó méhviasz használatával jeleníti meg, elgondolkodtatva e töredékek sorsáról, kapcsolódási pontjairól, lehetőségeiről.

A Zenta városában gyűjtött tapasztalatokat, élményeket különböző módon mutatják be a művészek:

Szabó Franciska (Pécs, elsőéves festő) a legjellegzetesebb zentai motívumokat összegyűjtve a feltűnő motívumokból készít afféle régi levelezőlapokra jellemző kompozíciót sablonok és szabadkézi rajzok segítségével, míg mások, így például Csizmadia

Annabella (zentai születésű, de Pécsen tanuló művészhallgató) a feledés homályába vesző emlékeket is megidézi, és három sorshelyzetet mutat be a fekete-fehér fotóra berajzolt magenta jelzésekkel aszerint, hogy ezen épületek kitűnnek az épületek közül (mint például a városháza tornya), új funkcióban újjászületnek (mint a kis zsinagóga épülete), vagy pedig romlásra vannak ítélve.

Képeiből képeslapokat és matricákat is készített, hogy minél többen ismerjék meg a mindhárom kategóriába tartozó épületeket.

Képeslapjain a tarka absztrakt foltok a hiányzó részeket, az elmúlt időt szimbolizálják. Gwizdala Dáriusz és Hoffmann Delilla egy festett lepedő segítségével készített színházat egy régi ablakkeretből, új jelentéssel töltve meg ideiglenesen a kereteket, míg Kovács Emese egyszerre jelenít meg három réteget, három lehetőséget egy konkrét épületen.

Egyetlen épületet rajzol meg három különféle homlokzattal

1. az eredeti, leomlott

2. lefestett

3. műanyag ablakkeretekkel felújított részeit kiterjesztve a teljes épületre, és háromszor megfestve mind a három variációban az egész épületet, rétegekként egymás mögé applikálva azokat, bizonyos részek megnyitásával láthatóvá válnak a rétegek egymásra vetítve, elgondolkodtatva a változások és választások lehetőségeiről.

Műemlékrészletekről készült kártyalapok illusztrációival egy olyan lehetőséget is felvillant, ahol újra visszaszüremkedhetnek a motívumok a mindennapi köztudatba, és ha még játék részeként is, de tovább élhetnek.

Csányi András Gábor fehér alapra készített fekete-fehér kis töredékkombinációjával különféle technikákkal ötvözi össze az eldobott, töredékes anyagokat, azokból alkot új minőséget, jelentősen eltérve ezen elemek eredeti funkciójától.

A ház, építmény témájában a felújításokról gondolkodva arról, hogy egy-egy felújítás során mi az, ami megy, mi az, ami marad, Mártai Adél szappanból öntött kis házakat, amelyek közül néhány nagy befőttesüvegbe kerülve, vízben ázva elveszíti eredeti formáját, ami lehet akár tudatos lépés is (amire a címe, a Purizmus utalhat, reflektálva egy korunkban divatos műemlékfelújítási tendenciára), de több gondolatot is elindíthat a lebomlás és a tartósítás kérdéseivel kapcsolatban.

A műemlékes táborok fontos és emlékezetes eseményei a műemléki környezetben elfo-

gyasztott uzsonnák, ahol különös helyeken, például egykor tündöklő kúriákban, vagy az óratorony tetején, vagy idén a magyarkanizsai parkban tartott piknik keretében, megidézve elmúlt századok polgári miliójét, igényes porceláncsészek, kannák és süteményestálak használatával újra birtokba veszik és jelentőségének megfelelően idézik meg az eltűnt idők polgári, tárgyi értékeket megőrző világát.

Az épületek tehát nem állandóak: folyamatos változáson mennek át, amit az emberi tevékenység alakít, akár passzív, akár aktív módon.

Az elhanyagolás vagy a folyamatos újítgatás mind lehetséges alternatívák.

De nem az eredmény a fontos, nincs is megállás: a folyamatos munka, mint valami sziszifuszi tevékenység, spirálisan újra és újra, az anyagok tönkremenetelével párhuzamosan alakítja, alakíttatja magát.

Ezt Kis Endre parketták mozgatóásával felidézett performance-a mutatja be.

A kiállítás logójának választott stilizált tető- és házmotívumban mindenki otthagya kéz- és ujjlenyomatát, ahogy ez Hippeller Henriett és a többi alkotó közös képén megjelenik a kiállítás elején, de a ház koncepciója mitől válik valóságossá? Mi tölti meg étellel?

Az ember – aki volt és van, aki használja ezt az építészeti környezetet – válik fontossá több alkotásban, és a piknikekben, ahol az ember és környezetének interakciója lesz a középpontban.

Soltis Miklós Zentához tartozó régi történeteket idéz fel illusztrációi segítségével ebben a térben, múlt századi újságcikkek, pletykák új életre keltésével hozva közelebb az élettelen falak világát.

Az együtt, egy helyen töltött tematikus művésztábor ideje alatt nemcsak az épített környezethez, megmaradásának és átalakulásának, átalakításának különféle stratégiáihoz kerülhettek közelebb és válhattak aktív részeseivé az alkotók, hanem egy olyan közös élménnyel gyarapodhattak, amely meghatározó lehet nemcsak a Zenta városával kapcsolatos, hanem a bárhol másutt is bennünket körülvevő épített környezetre való tudatos és alkotó módú reflektálásra.

Kívánom e kezdeményezésnek további sikeres továbbélését, mert biztos állítható, hogy ezzel olyan értékmentő szemléletet tud elültetni a fiatalokban és az adott település közösségében, ami egy tudatos és kreatív hozzáállást eredményez majd.

IX. MŰVÉSZET ÉS MŰEMLÉKVÉDELEM 2022. Augusztus 4.

Danyi Zoltán

A föld felé közelednek

„Egyetlen cselekvés van, amely megnyugtatja az embert, ez a gyilkosság.”

„Ezt nem én mondom, hanem egy másik író, egy híres író mondja, akinek a nevét most elhallgatom.

Egyetlen cselekvés van, amely megnyugtatja az embert, ez a gyilkosság, mondja, és én nem szeretném elhinni, amit mond, de ha a mondatának a szélsőségeitől eltekintek, mert egyetlen cselekvésről beszél, és ezt én szélsőséges megfogalmazásnak érzem, de ha ettől eltekintek, akkor be kell látnom, ha nem is könnyen, de beláthatom, hogy igaza van.

És most nemcsak a háborúra gondolok.

Mert mikor az átjárón megyek, és a közeledő gépkocsi vezetője nem lassít, a motor zúgásából hallom, hogy még csak le sem veszi a lábát a pedálról, akkor is eszembe juthat ez a mondat.

Más példákat is hozhatok, hétköznapi dolgokat, mikor éreztetik velünk, vagy éppen mi éreztetjük másokkal, hogy a terhünkre vannak, hogy elégünk van belőlük, takarodjanak, tűnjenek el, jobb volna, ha nem is léteznének.

Mintha egyszerre változott volna meg, nem hosszú idő alatt, inkább gyorsan, és nem veled vagy velem történt, hanem mindannyiunkkal, valami megváltozott bennünk, és alkalmatlanokká váltunk a fényre, a gondolatok és az érzelmek fényére, vagy az is lehet, hogy ez a fény már túl erős nekünk.

Most nem a politikáról beszélek, nem a különböző oldalakról, a jobboldalról meg a baloldalról, ez ugyanis mellébeszélés lenne, hanem a normális emberre gondolok, akinek kell a fény, mert nélküle megzavarodunk, és ebben a nagy zavarunkban türelmetlenek és erőszakosak leszünk, és úgy érezzük, hogy az egész világ meghülyült, teljesen megbolondultak körülöttünk.

Pedig csak sötét lett, besötétedett fölöttünk, a gondolataink és az érzelmeink lettek ilyen sötétek.

Ebben a tekintetben igaza lehet ennek az írónak, mert ha túl mélyre jutunk a sötét elménkkel, akkor már tényleg csak a gyilkosság segíthet rajtunk, és mi naponta elkövetjük, nem fegyverrel, nem méreggel, nem ütésekkel, hanem gondolattal, szándékkal, képzelettel, igen, képzeletben már mi magunk is rengeteg embert megöltünk. Mégis úgy látom, hogy ez az író téved, mert más cselekvés is van, ami megnyugtatja az embert.

Ha ecsettel színeket visz a vászonra, ha grafittal vonalakat húz a papírra, ha drótokból, rudakból, görbe ágakból a sárkányölőt formázza, vagy ha valamit felír egy kicsi táblára, és ezt a táblát kirakja a házakra, nem minden házra, hanem csak azokra, melyek valamit őriznek a fényből, a gondolatok és az érzelmek ragyogásából.

És hogy ne csak egy híres író, hanem egy magyar költőt is idézzek, aki nem tudhatta, hogy másnak ez a táj mit jelent, úgy nem tudom én sem, hogy ezeket a kicsi táblákat hányan vették észre, vagy mások észrevették-e, mert nem nagyobbak, mint egy füzetből kitépett lap, évekkal ezelőtt kezdtek megjelenni a falakon, azóta a felirat már sok helyen lekopott, lehámlott róluk, mint ahogy a házokról a festék, a díszítőelemek és a vakolat, de ez így van jól, ezek az üres táblák a romos, némely esetben már életveszélyes házakon még így is fontos üzenetet hordoznak.

Ez az üzenet azt mondja, hogy nemcsak egyetlen cselekvés van, ami megnyugtatja az embert.

És ha még valamit szólnék, akkor a testünkről mondanám el, hogy szép, mert ezeket a házakat nemcsak téglával, malterrel, fával meg szögekkel, hanem szívvel építették, ezért éppen úgy élnek, mint ahogy a testünk, igen, ezek a régi házak még élnek, és a pusztulásukban is szépek.

Nem a pusztulásuk szép, hanem az életük, ahogyan öregednek, ráncosodnak, az ízületek kopnak, a gerendák megbillennek, és milyen szép az is, ahogyan lassan, mint a görnyedő testünk, a föld felé közelednek.

REFLEXIÓ

Bajor Zita

A zentai művésztelepről

Megtisztelő felkérésnek tehettem eleget részvételemmel. Művészi hozzáállással egyezett a művésztelep helyspecifikus és múltba visszanyúló téma-felvetése. Erre minden művész egyénileg reagálhatott, ami gazdag fórumot hozott létre. Földrajzi és gondolati térképem új helyszínnel bővíthetett.

Lázár Tibor

Vajon minden érték, ami régi? Aligha. Mindent meg kell menteni a régmúlt időkből? Biztosan, hogy nem. Tapasztalhatjuk, hogy a múlt idők is nagyon sok átgondolatlan, igénytelen, szinte gagyi megoldással „gyarapították” az általános emberi civilizációt és terhelik vele a jelent és jövőt. Ezeket talán jobb elengedni, hogy helyet adjunk valami remélhetőleg igényesebbnek. Ugyanakkor rengeteg nagyszerű alkotást örököltünk meg. A jelennek kötelessége ezeket őrizni, ápolgatni, és az utánunk érkezőknek továbbadni. Kiválogatni az értékest az értéktelentől tudást és felelősséget igénylő feladat. A tábor ezt a nemes és könnyűnek egyáltalán nem mondható feladatot vállalta magára. Kijelöli a megmentésre érdemes alkotásokat, elsősorban a Zenta területén található építészeti értékeket. A tábor résztvevői nem fognak lapátot, ásót, betonkeverőt. Kétségtelen, hogy a résztvevőkből ez a fajta eltökéltség sem hiányzik. A tábor ideje alatt megsimogatják a szebb időkét is megélt, olykor megfáradt épületeket, amelyek a gondoskodást patinás szépségükkel viszonyozzák. Ebből a mosolyból mindenki részesülhet, akinek megvan a szükséges érzékenysége, sőt akár össze is kacsinthatunk a régmúlt idők építőmestereivel.

Tóth Alisa

„Múlt nélkül nincs jövő, s mennél gazdagabb a múltad, annál több fonálon kapaszkodhatsz a jövőbe.” Úgy gondolom, hogy Babits Mihály gondolatai írják le leginkább a Művészet és műemlékvédelem művésztelep legfontosabb célját. A művésztelep kiváló alkalmat teremt a részt vevő hallgatók bemutatkozására, új ismeretek elsajátítására, valamint szakmai kapcsolatok, barátságok kialakulására. A hallgatók Zentán körbejárt polgári házakat, illetve azok épületedíszzeit idéző alkotásokat készítenek, amit az alkotások elkészülte után közös értékelés, majd kiállítás zár. Számos művészetpedagógiai, múzeumpedagógiai program ismert művek alkotás általi befogadására, feldolgozására építi saját moduljait. Ezek az épületek, épületedíszek művészeti alkotásoknak tekinthetők, amelyek képi üzeneteinek a megértésére módszertani szempontból is ez a fajta feldolgozás, újraalkotás, idézés az egyik legígéretesebb módszer.

Először 2014-ben vettem részt a telep művészeti vezetésében, valamint arculati referenseként feleltem a művésztelep grafikai identitásáért. Az ott töltött idő alatt alkalmam volt számos, egykor pompáját élő épületet megcsodálni, de egyben nagy szomorúsággal töltött el azok jelenlegi állapota. Az épületekről elmélkedve valamennyiünkben felmerül a kérdés: hogyan éltek e házak lakói? Milyen kihívásokkal kellett életük folyamán szembenézniük? Manapság egyre több ember küzd szorongással, melynek jelenlétét legtöbbször a jelenkori feszültségeknek tulajdonítjuk. De vajon csupán a jelenről van-e szó?

Lélektani aspektusból tekintve, akkor tudjuk igazán megérteni saját sorsunk alakulását, amennyiben ismerjük a múltat. Minél többet tudunk felmenőink életéről, minél jobban ismerjük azokat a terheket, amelyeket cipeltek, annál inkább vagyunk teljes, egész emberek.

Megértjük az összefüggéseket a múlt és a jelenünk között, megbecsüljük azokat a szellemi és anyagi értékeket is, amelyeket ránk hagytak. Ezen ismeretek révén tudjuk alakítani további életünket. A kérdés az, hogy hajlandóak vagyunk-e tenni örökségünk megőrzéséért. Úgy gondolom, e művésztelep adhat választ a „hogyan” kérdésre, a többi már a befogadón múlik.

Sinkovics Ede

Épületszanálás képzőművészeti beavatkozással- urbánus ásatások képzőművészeti eszközökkel

Raffay tanár úr meghívása a Művészet és műemlékvédelem elnevezésű művésztelepre kissé meglepett. A munkásságom során talán a műemlékvédelem volt az a terület, amellyel a legkevésbé foglalkoztam. Raffay tanár úr per pillanatnyi óvatosságomra/bizonytalanságomra a művésztelép szakmai vezetésével kapcsolatban azt mondta, hogy menni fog, és hogy most én kellenék neki a programban, amit igencsak megtisztelőnek tartottam, mert Endrével egyetemben Timár Katalinnal is együtt dolgozhattam a projektben.

Összképzőművészet és műemlékvédelem

Ha megnézünk egy épületet, a természetéből adódóan sokféle vizuális megnyilvánulást képes magába fogadni (díszítő festészet, épületszobrászat, színes üveg, fresco, secco, intarzia..). A részt vevő hallgatók is különböző (képző)művészeti ágakból érkeztek (grafika, festészet, szobrászat, videoinstalláció, performance stb.).

A hely kultúrtörténeti szellemének megismerése után a hallgatók sajátos motívum feltárásba indultak. Archeológiát említek, mert nemcsak az épületek érdekelték őket, hanem az is, ami az épületeken kívül és belül történt. Kiásni az ötletet a sok esetben az idő, az enyészet és a nemtörődömség által tönkrement/megváltozott (mű)emlékekből.

A különböző alkotásokhoz mindeközben meg kellett találni a megfelelő anyagokat is. Anyagokat említek többes számban, mert az alkotások zöme vegyes technikával készült a vegyes (össz)ihlető közegből kiindulva.

Összkép

A vizuálisan megfogalmazott műemlékvédő gondolatokat a művésztelep finisében mindig is csoportos kiállításon mutattuk be. A sokszerűségnek/sokszínűségnek mindig sikerült az adott kiállítótér felélesztése, vagy legalább egyszeri alkalommal való fellelegztetése is, mely alkalmat adott a befogadónak arra, hogy egy pillanatra felsóhajtson a látottakon, és elgondolkozzon a fékezhető enyészet irányában.

Timár Katalin

Gavin Turk kortárs brit képzőművész 1991-es diplomavédése a londoni Royal College of Artban nagy port kavart, mert az általa diplomamunkaként bemutatott Cave¹ (Barlang) című művét nem fogadta el a bizottság, és nem kapta meg az MA-fokozatot. A mű egy üres teremből és a terem rövidebb falán elhelyezett kör alakú, kék színű kerámiaplakettből áll, amely azokhoz a táblákhoz volt megtévesztésig hasonló, amelyeket az angol örökségvédelem helyez el fontos történelmi személyekről való megemlékezésként. Turk plakettjén a felirat így hangzott: „Gavin Turk szobrász itt dolgozott 1989 – 1991 között”. A diplomabizottság nyilván nemcsak a mű konceptuális művészeti referenciáit értette meg, de láthatólag a művészeti oktatási rendszerre vonatkozó kritikai reflexióját is, de ahelyett, hogy ez utóbbit némi öniróniával és nagyvonalúsággal kezelte volna, a diploma megtagadásával épp hogy visszaigazolta ezeket a kritikai észrevételeket. Paradox módon persze ezek az oktatást érintő kritikai pontok részben a konceptuális művészet tanulságainak ignorálásából következtek. Abból, hogy az 1970-es évek művészeti praxisának köszönhetően olyan fogalmak, mint a dematerializáció, a textualitás, a deskilling, a helyspecifikusság már rég elfogadott gyakorlatoknak kellett volna számítaniuk a 90-es évek elején, de természetesen épp ezek voltak azok, amelyek a hagyományos művészeti oktatás több évszázados bevett módszereit és tartalmát meg is kérdőjelezték egyben.²

Egy egyetemi művésztelep (ami a hallgatók számára bizonyos számú kredit megszerzésének a fejében kötelező) „műfajánál” fogva magában hordozza egyik oldalon annak a lehetőségét, hogy a diákok tanáraikkal a tanév során megszokott rutinok szerint dolgoznak némileg lazább, kötetlenebb légkörben, de a másik oldalon adott a lehetőség arra is, hogy kilépjenek ebből a rutinból, és újabb formákkal és tartalmakkal kísérletezzenek. Raffay Endrének, a zentai művésztelep alapítójának szándéka kezdetektől ez utóbbi volt részben azzal, hogy a műemlékvédelmet jelölte meg témaként, részben pedig azzal, hogy a hallgatók bármelyik szakról érkezhettek, diszciplináris megkötés nélkül. Ez utóbbi nemcsak azért bizonyult produktívnak, mert a hallgatók különböző készségei és tudása a közös

1. Cave (Barlang), kerámiaplakett egy teremben, 675 × 670 × 000 cm, 1991.

2. Létezik természetesen a műnek egy poétikusnak tekinthető olvasata is, amennyiben Turk, az oktatási intézményt elhagyva a saját hiányának, jelen-nem-létének állít emléket ezzel a művel, de a diplomabizottság erre az értelmezésre sem bizonyult nyitottnak.

gondolkodásban, a művek megalkotásában kiegészítették egymást, de azért is, mert a művésztelep éves kiállításainak a grafikai arcukat is „önellátó” módon tudták létrehozni. A résztvevők körülbelül fele az Újvidéki Egyetem hallgatói közül kerül ki, ezzel is erősítve a közös munkából eredő szinergiát.

A műemlékvédelem témája persze inkább sugall egy régészeti vagy művészet-történeti érdeklődésű nyári tábort vagy rövid szakmai gyakorlatot, de egy városi környezetben működő művésztelep esetében inkább tekinthető a várossal való kommunikáció igényeként és eszközeként a témaválasztás. A hallgatók a saját maguk által tervezett és kivitelezett táblával, alulról jövő kezdeményezésként nyilvánítanak műemléknek bizonyos épületeket, lakóházakat. Mivel semmilyen hatósági funkcióval és anyagi lehetőséggel nem rendelkeznek, ezért ennek a nyilvánításnak szimbolikus jelentősége van, amivel azonban a helyi lakosoknak azt is megmutatják, hogy városuk milyen építészeti értékekkel rendelkezik, amit akkor is érdemes védeni, ha ezt a hivatal elmulasztja megtenni. A hallgatók ezeken az épületeken keresztül ismerik meg a város történelmét, és ez gyakran szolgál inspirációs forrásként az itt megalkotott és bemutatott művekhez.

Mivel évről évre változik a művésztelep munkáját lezáró és bemutató kiállítás helyszíne (a művésztelepé is, de az kevésbé gyakran), illetve ez a helyszín többször nem a jól ismert „fehér kocka” (white cube) jellegű, semleges tér, ezért a hallgatóknak alkalmuk van arra is, hogy kipróbálják a különböző jellegű és funkciójú terekhez való alkalmazkodást, hogy műveik szinte helyspecifikus módon jelenjenek meg az egyes kiállításokon.

A zentai művésztelep munkájának és karakterének meghatározói azok a művészek, akik a hallgatók munkáját segítik, és sokszor – helyzetüknél fogva – új perspektívákat, szempontokat adnak a további alkotásokhoz is.

Horváth Csaba Árpád

Kétszer voltam mestertanár a zentai táborban: 2017-ben és 2018-ban. A Művészet és műemlékvédelem elnevezésű művésztelepen a résztvevőknek ki kellett mozdulniuk kisebb vagy nagyobb mértékben korábbi alkotói megközelítéseik komfortzónájából. Kis túlzással, rá voltak kényszerítve a kutatás alapú művészet gyakorlatának elsajátítására, hiszen a művésztelep témája elválaszthatatlan Zenta és a térség kulturális örökségének és szociokulturális sajátosságainak megismerésétől. Tapasztalatom szerint ez senkinek sem esett nehezebbre, sőt mindenki alkotói praxisához friss megközelítéseket adott hozzá. Szobrászok installációt, festők szobrokat, grafikusok konceptuális műveket hoztak létre. mestertanárként elsősorban ezeknek az új területeknek a kipróbálásában kellett segítenem. Másodsorban a művésztelep lezárásául szolgáló kiállításon kurátori munkát végeztem, ami mindig a művésztelep egyik legizgalmasabb feladata. Személyes hozadéka volt a munkámnak az ott megismert fiatal tehetségekkel való közös munka számomra is izgalmas élményeket is. Anyagokat említek többes számban, mert az alkotások zöme vegyes.

Kis Endre

A *Művészet és műemlékvédelem* egy olyan kezdeményezés, amelyhez egy elvont, szimbolikus értelemben vett *architektonikus jelentéstartalom* is kapcsolható.

Hidat alkot múlt és jövő között. Az épített örökségünk védelmének fontosságára hívja fel a nagyérdemű figyelmét úgy, hogy rendhagyó módon, az elődeink által felhalmozott tudás és kultúra kortárs képzőművészeti eszközökkel való öszszegzését tűzte ki céljául.

Kapukat nyit kultúrák között, felesleges falakat bont le, határokon átívelő, új kapcsolatok építésére biztosít lehetőséget fiatal képzőművészek számára.

Díszítőelemként vállal szerepet évről évre a zentai kulturális életben, tartalmas és üdítő szórakozást.

Soltis Miklós

Először 2021-ben, majd idén, 2022-ben másodszor kértek fel az alkotótábor mestertanár pozíciójának betöltésére, társművészeti vezetői posztra. Mindkét alkalommal fontosnak tartottam egy-egy szakmailag magasan kvalifikált kolléga partnerként való bevonását. A művésztelepen zajló alkotói munkát így első évben régi barátommal és pályatársammal, Kis Endrével, 2022-ben pedig Lipkovics Péter doktorandusz kollégámmal közösen vezettük. Mindkét esetben hatalmas élmény volt számomra, és rengeteg tanulsággal járt ez a fajta (szakmai) együttműködés. Rálátást nyerhettünk egymás egyéni módszereire, reakcióira bizonyos helyzetekben, illetve alaposan megvitathattunk bizonyos kérdéseket, akár a szakmai koordináció, akár az autonóm alkotómunka kérdéskörét illetően. Feladatkörünk legfőbb pontja a résztvevők (képzőművész graduális hallgatók) szakmai támogatásához biztosított folyamatos konzultáció volt. Ezen belül technikai segítségnyújtás és egy egységes kiállítási anyag létrejöttének koordinálása, majd pedig az ezzel kapcsolatos kurátori teendők betöltése, továbbá a kiállítás felrakása (a felrakás irányítása, szervezése) volt a munkánk.

A 2022-es alkotótáborra is érvényes, hogy a szakmai és a civil közönség részéről érkezett visszajelzések, illetve személyes megélésünk alapján is eredményesnek bizonyult e közös megvalósítás, együttműködés. A résztvevők társasága közösséggé formálódott, sikerült őket szakmailag is együttmozgatni, valamint – személyes fő célomként – létrehozni egy kellőképpen inspiratív, kellemes közös alkotói teret mindannyiunk számára. Emellett ráirányítani, és rajtatartani a fókuszot a megadott témán (Ajtó) – mely lazán ugyan, de mégis keretezte az alkotói folyamatot. Az ajtó tematika melletti alaptémára, mely általában véve a műemlékvédelem, a következő kiegészítő szempontok meghatározásával igyekeztünk ráhangolni a résztvevőket: remix/rekonstrukció, emlék, hiba, kód.

Igen pozitív körülmény, hogy a hallgatók eleve alkotói komfortzónáik elhagyásának szándékával érkeztek, illetve nagy nyitottság volt bennük a különféle anyagokkal való kísérletezésre.

A kiállítás a zentai városháza oszlopcsarnokában került megrendezésre. Izgalmas és nagy kihívást jelentő feladat volt a tér adottságaihoz idomítva elrendezni a kiállítási anyagot, mely technikák és anyagok széles spektrumát vonultatta fel, az animációtól és videoinstallációtól kezdve az újrahasznosított, barkácsolt anyagokon át a grafikáig és festészetig.

Lipkovics Péter

Keresem a formát mint az életerőnek az anyagban való megnyilvánulását. Keresem a matériát mint médiumot, amely a maga történetével és efemer tulajdonságaival atavisztikus, ugyanakkor időtlen üzenetet hordoz. A profán matéria rezgésének transzcendens felhangjai izgatnak.

Témaválasztásaimmal a profán, és egyben szakrális anyaghoz kötődő általános emberi tapasztalatokat szeretném előhívni különböző műfaji eszközökkel.

És egyre inkább az antropológiai értelemben vett közös gyökérzetünk és a kulturális - civilizációs globalizáció egymásra hatása által nevelkedő kiazmatikus emberi identitás érdekel.

Ebben az összefüggésben különösen izgalmasak voltak számomra a zentai élmények: a műemlékvédelem és képzőművészet közvetlen, programszerű összekapcsolása.

Csatlós Asztrid

2016 óta állandó résztvevője vagyok a zentai művésztelepnek. Az eltelt évek során változatos témákkal foglalkoztam, mint például "műtárgyak" metamorfózisa, zsidó hagyományok megsemmisülése. A négy év során térbeli és videó installációkat hoztam létre. A térbeli, vizuális és audió-vizuális technikák egymásra hatásával kísérleteztem legfőképp.

Gregóczy Réka

2016 óta veszek részt a zentai Művészet és Műemlékvédelem művésztelepen. 2017 óta egy állandó témával a zentai, zsidó közösség egykori jelenlétével foglalkozom, amely radikálisan kitörlődött a helyi emlékezetből az 1944-es deportálásokat követő időszakban. Az első videó munka témája a funkcióját veszített szakrális tér, a második alkalommal a személyes történet, idén pedig a zsidó otthon, mint privát közeg került a koncepció centrumába.

MŰVÉSZET ÉS
MŰEMLEKVÉDELEM
Pannon RTV 2012

MŰVÉSZET ÉS
MŰEMLEKVÉDELEM
Pannon RTV 2016

MŰVÉSZET ÉS
MŰEMLEKVÉDELEM
Pannon RTV 2017

MŰVÉSZET ÉS
MŰEMLEKVÉDELEM
Pannon RTV 2018

MŰVÉSZET ÉS
MŰEMLÉKVÉDELEM
Pannon RTV 2019

MŰVÉSZET ÉS
MŰEMLÉKVÉDELEM
Pannon RTV 2021

MŰVÉSZET ÉS
MŰEMLÉKVÉDELEM
Pannon RTV 2022

Kincses Endre

Már igazán veteránként, 2015 óta térek vissza minden évben a Művészet és Műemlékvédelem művésztelepre. 1996-ban születtem Zentán, ahol 19 évig én is, mint helyi voltam jelen, így főként a – még ma is – helyi közösség különböző aspektusaival foglalkozom; a személyes tapasztalatokra, a különbségekre vagy hansolóságra, a hétköznapi (zentai) ember hétköznapi (zentai) megnyilvánulásaira fektetve a hangsúlyt. Emelett több éven át az egyéni munkák helyett vagy mellett a kollaboráció lehetőségére alapoztam, így csoportos/páros alkotások létrehozásában vettem részt, amelyek az előbb említett téma helyett, a műemléképületek köré csoportosultak.

Mohai Ádám

2018-ban vettem részt először a zentai művésztelepen. Első alkalommal nagy hatást gyakorolt rám a "balkáni" mentalitás. Főként objektok létrehozására törekedtem, sokszor nem csak egyéni, hanem kollaboratív munkákban. Témámat tekintve, munkáimmal elsősorban a műemlékvédelemre reflektálok.

Lengyel Péter

Pécsi Tudományegyetem, Művészeti Kar
dékán

A zentai Művészet és műemlékvédelem alkotótábor tiszteletére

A Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kara Magyarország meghatározó, művészeti képzést nyújtó intézménye, mely 2021-ben ünnepelte alapításának 25. évfordulóját. Karunk küldetéstudatának része, hogy az elsődleges szakmai, művészeti, tudományos és pedagógiai tevékenységek mellett a térség kulturális életének meghatározó résztvevője legyen, sokszínűségünk erejét mozgósítva, nemzetközi szinten is a kulturális integráció egyre hangsúlyosabb képviselőjévé váljon.

Intézményünk a művészet hagyományos és megújuló formáinak széles körét közvetíti. Mivel tudományegyetemi közeg vesz körül bennünket, ezért a művészet és a tudomány lehetséges kapcsolódási viszonyai hatással vannak a működésünkre. A művészet és a tudomány nélkülözhetetlen felek a kultúrában, állandó kapcsolatot tartanak fenn egymással. Ezért valljuk és igyekszünk képviselni a művészet és tudomány párhuzamos és kölcsönös együttállását.

Oktatómunkánk során a hallgatóinkat azokkal a készségekkel kívánjuk felruházni, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy autonóm művésszé, alkotó emberre váljanak. Kiemelt jelentőséget tulajdonítunk a magas színvonalú szakmaiság, mesterség, hivatás képviselőtének.

Olyan művészi életforma kereteinek közvetítésében vagyunk elkötelezettek, amely a társadalmi-kulturális környezet formálására is képes. Hisszük, hogy a művészet a legitim máshogy gondolkodás területe, és valljuk a kritikus gondolkodás jelentőségét.

Írányadó számunkra a művész személyiség olyan ideálja, amelyben az általunk képzett „művész” médiumának magabiztos szakértője, szakirányú és elméleti felkészültsége önálló gondolkodásra jogosítja, továbbfejlődését képes előmoz-

dítani, művészetét kulturális környezete összefüggésrendszerében értelmezni, valamint társadalmi felelőssége tudatában művészetnevelési, tanári feladatait magas szinten el tudja látni.

Ambíciónk, hogy a meglévő képzési területeinket tovább bővítve, a magyar művészeti felsőoktatásban egyedülálló módon összművészeti portfóliót hozunk létre, ami a különböző művészeti területek és azok tudományegyetemi összefüggései között széles körben szinergiákat hoz létre, ennek köszönhetően unikális szakmai lehetőségeket nyújthat majd a képzéseinknek, olyan kompetenciákat elsajátíttatva hallgatóinkkal, melyre kizárólag az összművészeti portfólió kínál lehetőséget. Szándékunk Pécs és a dél-dunántúli régió kulturális örökségére épít, hiszen városunkban több évtizedre visszamenően jelentős szellemi műhelyek és mesterek alkottak, alkotnak a különböző művészeti területeken, aminek köszönhetően Pécs a progresszív, modern magyar vizuális és klasszikus zenei kultúra meghatározó vidéki fellegvára, melynek kulturális erejét jelzi, hogy a térség művészeti életének egyik legfontosabb formálója, kiemelkedő szellemi teljesítményei nemzetközi mércével is figyelemreméltóak.

Elhivatottak vagyunk abban is, hogy a Kárpát-medencéhez és benne Pannóniához köthető művészeti értékeket, hagyományokat ápoljuk. Azon meghatározó személyiségekhez és művészi teljesítményekhez fűződő elkötelezettségeket, amelyek karunkat a kezdetektől meghatározzák, szem előtt tartjuk. Ugyanakkor alapvető fontosságú számunkra a művészet folyton változó, kísérletező, jelenünket meghatározó egyetemes áramlataival történő állandó kapcsolattartás. Szorgalmazzuk az új, illetve más művészeti médiumokkal való érintkezések-átjárások kutatására irányuló törekvéseket. Hiszen a tudományegyetemi közegben a multidimenzionális és -diszciplináris töréspontokon jelennek meg azok az eddig ismeretlen tartalmak, amelyek bővíthetik a művészetről alkotott eddigi elképzeléseinket. Támogatjuk ezért a mindenkori jelenünkhöz közvetlenül köthető művészeti kísérletezést és elméleti kutatást.

A fentiek tükrében számunkra többszörösen is fontos a dr. habil Raffay Endre által kezdeményezett és vezetett zentai művésztelep, mely tematikájában a művészet és a műemlékvédelem lehetséges kapcsolódási felületeit vizsgálja, járja körül. A megrendezését tekintve 10. jubileumát ünneplő alkotótelep idén a

Vajdaság legrangosabb művészeti elismerésében részesült a Nagypáti Kukac Péter-díj odaítélésével. Szeretném megköszönni Raffay tanár úr mellett az alkotótelep munkájában részt vevő, a Pécsi Tudományegyetem és a társintézmények hallgatóinak, a meghívott vendégtanároknak, művészeknek a kiemelkedő teljesítményüket, és mindenkinek, aki a művésztelep létrejöttéhez hozzájárult, az odaadó munkáját és támogatását. Illetve szeretném megköszönni magát az elismerést, a figyelmet, mely ilyen magas szinten értékelte kollégáim és a hallgatók művészeti teljesítményét.

Nátyi Róbert

Szegedi Tudományegyetem, Bartók Béla Művészeti Kar
dékán

Kortárs művészettel a műemlékvédelemért

A műemlékek védelme fontos társadalmi szerepvállalás, amely napjainkban talán még jelentősebb feladat, mint évtizedekkel korábban, hiszen távolabbi és közelmúltunk emlékeinek pusztulása, eltűnése sok helyen aggasztó méreteket ölt. A széles publikum megszokhatta, hogy épített környezetünk védelmére a modern államok különböző szakhatóságokat hívtak életre, továbbá számos tudományág képviselői (művészettörténet, régészet, építészet, restaurálás, műemlékvédelem stb.) szintén elkötelezettek az épített emlékek megóvásában. Annak ellenére, hogy a civil kezdeményezések szerepe örvendetesen növekszik ezen a területen, paralel jelenségként – sokszor közösségi igények, településmodernizálási szándékok, különböző szükségszerűségek mögé rejtőzve vagy csak egyszerűen kellő érzékenység hiányában – ellentétes példák sorozatával szembesülünk.

Persze, szerencsére jó gyakorlatokkal is számtalan esetben találkozhatunk. Helyi közösségek, alapítványok előrelátóan, aktív módon vesznek részt szűkebb környezetük kulturális hagyományainak védelmében, abból a jól felfogott érdekből, hogy utódaikra karakteres, a történelmi tradíciókban gyökerező, élő közeget testáljanak.

Ebbe a programba illik bele az a művésztelepi mozgalmakban unikálisnak számító kezdeményezés, melyben a kortárs művészet, a különböző művészeti ágak alkotói társadalmi szerepvállalás keretében – saját eszközeikkel – aktív módon vesznek részt a műemlékvédelemben. Ennek jegyében jött létre Zentán – Dr. Raffay Endre kezdeményezésén alapján és személyes vezetésével – a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának Művészet és műemlékvédelem című művésztelepe, mely immáron több mint egy évtizede következetes koncepció mentén figyelmeztet a sorjázó problémákra, határozott válaszokat igyekszik adni az évről-évre felmerülő kérdésekre.

A gazdag történelmi múlttal bíró bácskai településen, hasonlóan más városokhoz, a bontócsákány, illetve a kultúrértékekre fittyet hányó nemtörődömség számos jelentős emléket hagyott elkallódní. A művésztelep hallgatói számos figyelemfelkeltő akciójukkal, leletmentő gesztusukkal (performanszok, konceptuális alkotások, happeningek) sokszor az utolsó előtti pillanatokban irányítják az érdeklődést múltunk örökségének több gondoskodásra számot tartó, megőrzendő alkotásaira.

A tíz esztendővel ezelőtti (a 2012-es II. művésztelep) személyes élményeimet felelevenítve, a résztvevő alkotók akkor nemes, protektori gesztussal – emléktáblák elhelyezésével – vették személyes védelmükbe a kallódó, pusztuló historizáló vagy szecessziós városi házakat, a polgári öntudat valamikor büszke, napjainkra egyre inkább elszürkülő, ékes ornamentikájuktól, korabeli díszítményeitől megfosztott rekvizitumait. A különböző településekről érkező művésznövendékek, a kortárs művészet eszközeivel integráltak festményeikbe, grafikáikba zentai motívumokat, egy-egy jellegzetes, a városképet is meghatározó ornamentikát, mely interakciók találkozásából gondolatébresztő, de legelsősorban mementóként működő művek születtek. Így, egycsapásra a szellemi és tárgyi kultúra komponensei a vizuális művészet eszköztárát gazdagítva, reflektív módon értelmezik át az új kódrendszerben eredeti tartalmukat.

Jelezvén, hogy a kortárs művészet jövőbemutató, progresszív tendenciái könnyedén összebékíthetők a tradícióval, számtalan ötletes megoldást létrehozva: a vészharangkongató figyelemfelkeltéstől, a motívumkölcsonzó, új jelentéstartományba kerülő művészi kisajátítás önkényesnek tűnő eszközein át a rekonstruált művelődéstörténeti kontextusok megidézésén keresztül az értékek feltűnés nélküli felmutatásáig.

Szívből kívánom, hogy törekvésük generációról-generációra követőkre találjon.

1. *Az Eastern Sugar* könyvben (Angol verzió: Sternberg Press, Berlin és Szlovák Nemzeti Galéria, Pozsony, 2021; Szlovák kiadás: Absynt Könyvkiadó és Szlovák Nemzeti Galéria, 2021) a művészeti akció fotódokumentációján kívül a kémény műemlékké nyilvánítását egy szakszöveget tartalmazó nyilatkozattal is meg erősítettük, melynek megírásában Raffay Endre művészettörténészt és Tereza Bartošíková műemlékvédelmi szakértőt illetően köszönet. Az Eastern Sugar-projekt fotósa Olja Triaška-Stefanović, aki az oroszokai cukorgyár kéményének fotóit is készítette.

Németh Ilona

Emlékmű és műemlékvédelem Az Eastern Sugar-projekt

2017-ben kezdtem foglalkozni a dunaszerdahelyi Juhocukor (Délícukor) cukorgyár történetével. A Juhocukor cukorgyárat 1969. január 1-jén nyitották meg, és 2006-ban bontottak le.

2017-ben még nem sejthettem, hogy ez a téma és a belőle kinövő nemzetközi projekt még 2022-ben is tartani fog. Azóta 8 kiállítást tartottunk 6 országban, együttműködünk 10 nemzetközi művészeti szervezettel. A projekt részeként kiadtuk az Eastern Sugar-könyvet, melynek társszerkesztői Maja és Reuben Fowkes. A szlovákiai cukorgyárak tanulmányozása során kiderült, hogy ezeknek a cukorgyáraknak gazdasági és társadalmi jelentőségükön kívül a kulturális jelentőségük is hatalmas. A cukoripar a régióban a 19. század közepén virágzott fel, és jelentős volt, egészen a rendszerváltás idejéig. A gyárak megmaradt épületeinek egy részét ipari műemlékké nyilvánították, ami sajnos nem garantálta megmentésüket, illetve a túlélésüket.

Az Eastern Sugar-projekt keretén belül kiadott könyvünk egyik célja volt ennek a kulturális értelemben is jelentős örökségnek emléket állítani. Felhívni a figyelmet a még megmenthető épületekre és épületegyüttesekre. Maga a könyv is értelmezhető egy emlékműként, bár a cukoripar történetének feldolgozása a könyvben sokkal tágabb nemzetközi politikai és gazdasági kontextusba került.

A projekt részeként az 1893–1992 között működő oroszokai cukorgyár 1896-ban épült csodálatos, ún. koronás téglakéményét művészeti akció keretén belül műemlékké nyilvánítottam.¹ A művészeti akcióról készült képdokumentáció bekeült a könyvünkbe is.

2022 januárjában készült el a JUHOCUKOR / EASTERN SUGAR Emlékmű, amely Dunaszerdahely város egyik épületének tetejére került a belvárosba, ahol mentóként forog.

A kinetikus objektum a dunaszerdahelyi cukorgyár egykori cégtáblájának, a JUHOCUKOR 1970-es évekből származó táblájának és az EASTERN SUGAR 2002-ből származó táblájának felhasználásával készült.

A tulajdonosváltást követően a gyár portájának tetején helyezték el az EASTERN SUGAR-feliratú táblát. 2021-ben, amikor művészeti akció keretében a táblát eltávolítottuk, megtaláltuk a korábbi JUHOCUKOR-cégtábla maradványait, ami korrodált, megrongálódott állapotban volt.

Az Eastern Sugar-émlékművet mindkét cégtábla eredeti állapotának megőrzésével és konzerválásával hoztuk létre. Az emlékmű szimbolikusan mutatja az idő múlását, és vele együtt emlékeztet az egykori gyárra.

NÁDI KAROLINA, VÁZSONYI CSILLA VMMI

* In: *Európai műemlék-
védelmi tendenciák
különös tekintettel a
Kárpát - medencére.
Nemzetközi tudomá-
nyos konferencia I.-II.
Szerk. Raffay Endre,
Tüskés Anna.
Pécs - Fehérvárcsurgó,
2019.
pp. 226-228*

*KASTÉLYSOROK BÁNÁTBAN ÉS BÁCSKÁBAN** *(részlet)*

A Magyar Nemzeti Tanácsnak a szerbiai kulturális hagyatékkal foglalkozó törvényből fakadó jogköre -többek között - meghatározni a vajdasági magyarság szempontjából kiemelt jelentőségű ingó és ingatlan kulturális javakat, eljárást indítani a védetté nyilvánítás érdekében, felújítást, restaurálást javasolni.

A Vajdasági Magyar Kulturális Stratégia kimondja, hogy a helyi magyarság szempontjából fontos műemlékeket a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet tartja nyilván, azok állapotáról szakemberekkel ésszakbizottságokkal konzultál.² Ez az állandó konzultáció legjelentősebb műemlékünk, az aracsi templomrom kapcsán a legélénkebb, ugyanis dr. Raffay Endre művészettörténész - intézetünk felkérésére -rendszeresen terepszemlét tart a romnál, elemzi az állapotát, valamint jelentést ír róla.

Az aracsi pusztatemplomnak - vitathatatlan történeti és művészettörténeti jelentőségén túl³ - szimbolikus jelentőséget is tulajdoníthatunk, hiszen a vajdasági magyarság számára egyre inkább a nemzeti identitásjelképévé válik. Az utóbbi években folyamatos a magyarországi és a szerbiai műemlékvédelem képviselői közti szakmai párbeszéd a templomrommal kapcsolatban - nemzetközi tanácskozással, közös projektumokkal.⁴ Intézetünket a műemlékekhez kötő másik erős szál a *Művészet és műemlékvédelem* elnevezésű komplex, tíznapos rendezvény, amely 2011-ben indult kísérleti programként. A képzőművészetet az örökség- és a műemlékvédelemmel ötvöző, izgalmas, az értékvédelmet nem szokványos elemekkel népszerűsítő programról van szó. Ötletgazdája és koordinátora Raffay Endre.⁵

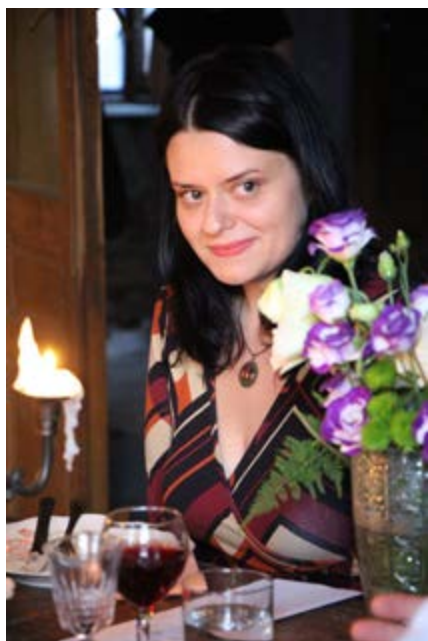
A program középpontjában az építészeti örökség áll, elsősorban azok az értékes épületek, amelyek nem minősülnek műemléknek vagy műemléki védeltséget élveznek, ám nem kerültek még be semmilyen állagmegóvási programba. Célja a művészet eszközeivel ráirányítani a figyelmet építészeti örökségünkre.

A résztvevők nagyrészt két egyetemről, az újvidéki Művészeti Akadémia Képzőművészeti Tanszékéről, valamint a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karáról érkeznek. A művésztelep ideje alatt megismerkedhetnek Zenta épített örökségével és mai építészeti arculatával, amelyhez egyedi kapcsolódási pontokat alakíthatnak ki - kiválaszthatják a város örökségének, a hely szellemének számukra legmeghatározóbb, leginspirálóbb momentumait. Az alkotómunka segítése, kiégyesítése érdekében kulturális antropológus is bekapcsolódik a munkába, az épületek történetének, használatának, funkcióváltásainak, a hozzájuk kapcsolódó attitűdök feltárásával. A programot művészettörténeti, építészettörténeti, urbanisztikai, műemlékvédelmi szakelőadások teszik teljessé. A műtermi munka mellett utcai performanszokra is sor kerül, melyek még közelebb hozzák a művésztelep üzenetét a város lakosaihoz. Ezek közé sorolhatjuk a művésztelep által minden évben 2-3 kiválasztott épületen elhelyezett műemléktáblák felavatását is, amelyek ugyan nem hivatalos megjelölések, de az évek során egyre inkább megmutatkozik fontos hatásuk a témára való figyelemfelhívás terén. Az interaktív, sok embert, illetékes szervezetet és intézményt, valamint a médiát is mozgósító alkotói folyamat rendhagyó kiállításmegnyitóval zárul, melyet minden évben kiemelkedően nagy érdeklődés kísér.

Az utóbbi években a hatékonyabb munka érdekében előzetes tanulmányok folynak, ez azt jelenti, hogy megkeressük az épületek tulajdonosait, lejegyezzük történeteiket és megpróbálunk a megóváásra így is hangsúlyt fektetni. Mélyinterjúk készülnek az épületek tulajdonosaival illetve az épületek sorsátismerő emberekkel, így talán megőrizzük az értékes és érdekes ember- és épületsorsokat

- 2.** Vajdasági Magyar Kulturális Stratégia 2012-2018. Szerk. Lovas Ildikó. MNT Közigazgatási Hivatala, 2011. pp. 59-71.
- 3.** Raffay Endre: Az aracsi templomrom. Újvidék, Forum, 2005.
- 4.** Vö. Aracs. A Pusztatemplom múltja és jövője. Szerk. Biacsi Karolina, Raffay Endre, Tüskés Anna. Újvidék, Forum, 2018.
- 5.** Raffay Endre: *Ismerős idegenek*. A Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának zentai művésztelepeéről. In: *Híd LXXV. évf., 2011 november, 11. szám. pp. 112-122.*

az utókor számára. A jövőben a program építészhallgatók bevonásával bővül, az Újvidéki Egyetem Műszaki Tudományok Karának Építészeti és Várostervezési Tanszéke, az Újvidéki Egyetem szabadkai Építőmérnöki Kara, valamint a Pécsi Tudományegyetem Műszaki és Informatikai Kara hallgatóinak meghívásával. Az építész szakma bekapcsolódásával az elsősorban a figyelemfelhívást célzó művészeti munkán túl lehetőség nyílna a gyakorlati beavatkozások előkészítésére. Olyan szakmai anyagok, pl. homlokzatrajzok, épületfelmérések készülhetnek el, melyek hasznosíthatóak lennének egy esetleges felújításkor.

Szerda Zsófi

*Az eredetit nem lehet rekonstruálni**

A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet az idén tizedik alkalommal szervezte meg a Művészet és Műemlékvédelem nevű művésztelepet. Ottjártamkor már mindenki javában készült az eseményt záró kiállításra, a végső ecsetvonások, az utolsó szöveg is fel- és bekerült a helyére, a mestertanárok terepszemlét tartottak, a diákok pedig bőszén dolgoztak. A tábor művészeti vezetője Raffay Endre, a mestertanárok Soltis Miklós és Lipkovicz Péter voltak. Mindhárman a Pécsi Tudományegyetem oktatói.

Raffay Endre a zentai városháza oszlopcsarnokában várt, éppen terepszemlét tartottak.

— Itt vagyunk ebben a csodálatos térben, melynek nagyon erőteljes az architektúrája. Ez Kovács Frigyes építész főműve. Dór oszlopok, magyaros, szecessziós motívumokkal díszített fejezetek, neobarokkos, áttört mellvédek, kockás padló, rácsos ablakok. Szóval nem egy tipikus kiállítótér. Azért választottuk mégis ezt, mert néhány éve itt már volt tárlat, és tudtuk, hogy bár markáns az architektúrája, remekül tud benne működni egy kiállítás. S az idén is helyspecifikus installációval készülünk. A művésztelepen a Pécsi Tudományegyetem és az újvidéki Művészeti Akadémia hallgatói vettek részt, s amikor megérkeztek Zentára, sétáltunk egy nagyot a városban, ismerkedtünk vele, így a városházára is benéztünk, hogy felmérjük, milyen műtárgyak elkészítésére nyújt teret, inspirációt. Tehát a kiállítótér ismeretében alkottak a fiatal művészek a tíz nap alatt. Persze amikor a kiállítást rendezzük a mestertanárokkal, azzal szembesülünk, hogy alkotás közben elkanyarodnak a művészek, nem minden passzol úgy, ahogy passzolhatna, tehát a nehézségekre a rendezés során derül fény.

* In: Hét Nap
2022. augusztus 10.
LXXVII. évf. 32. szám
pp. 32-33.

Művészettörténész vagy, ismered az épületek apró részleteit. A város minden fontos épületéről tudsz?

— Természetesen a legfontosabbakat ismerem, de az a szép ebben, hogy én sem tudok minden épületről, így a séta során is mindig találunk valami új, felfedezetlen műemléket, padlást, pincét, egyéb kincset. Tavaly az egyik lepusztult homlokzatú épület kapuja nyitva volt, így be tudtunk jutni, s csoda szép fakapukat találtunk az udvarában. De olyan is történt már, hogy eltűntek épületek...

Téged, aki imádod a régi épületeket, gondolom, ez azért igen rosszul érint.

— Nyilván bánt, különben nem is gyakorolnám a műemlékvédelmet élőben, csak vetítgetnék és beszélnek róla. Szerintem mindenkit zavar, aki szereti a szépet, tiszteli a régit. De a legtöbben, azt hiszem, csak nyugtázzák: Ó, már nincs itt ez a ház? De kár... Azt nem tudják, hogy annak a bontásnak nem feltétlenül kellett volna megtörténnie. Persze vannak javíthatatlan épületek, de onnan is ki lehet menteni ezt-azt, mielőtt a végső enyészetté válna. Legalább dokumentálni. Fotózni, filmre venni, lerajzolni. Az eredetit nem lehet rekonstruálni. Ez egy óriási tévedés. S műemléket nem lehet „csinálni”, valami csak műemlékké válhat. Újjáépíthetünk betonból akármit, ha nem bántjuk az eredetit. Vannak erre jó példák itt, Zentán is. A gimnázium homlokzata szépen fel lett újítva, de ott sem értem, miért nem folytattak széles körű szakmai konzultációt, melyből kiderült volna, hogy az eredeti díszítést a párkányokon nem szabad leverni. Mert így már nincs köze Lajtha Bélához. Remélem, a tűzoltóotthonnal nem történik hasonló. A múzeumok klimatizálva vannak, ott óvjuk a festményeket. Az épületeket is őrizni kell, csak azok nem helyezhetőek üvegbúra alá. De foglalkozni kell velük. Még a piramisokkal is, melyek ugyebár az öröklét számára készültek.

A beszélgetés a kávézóban folytatódik, kiszakítva a két mestertanárt az igen aktív munkából.

A művésztelep idejének témája az ajtó, ezen belül határozatok meg néhány egyéb hívószót. A munkába mennyire szól bele a mesterségtanár?

Lipkovics Péter:

— Már azzal, hogy még jobban szűkítettük a tematikát, egy picit irányítottuk az alkotást, de egyéni konzultációk történnek a művésztelep alatt. Igyekszünk minél kevesebbet beleszólni, inkább belehelyezkedünk abba a képi világba, amelyet a hallgató elkezdett, emellett egy picit ki is kell őket mozdítani az egyensúlyukból. Egy művésztelep célja szerintem az, hogy a hétköznapi, megszokott alkotórutinból kibillentse az embert. És ha más környezetben van, akkor ez a billenés automatikusan meg is történik. Ha pedig még további befolyásoló tényezők is jelen vannak, ebben az esetben mi, a mestertanárok, valamint a művészettörténeti adalékok, akkor ez akár új irányba is terelheti a hallgatót. Most is volt olyan érzésünk, mintha valóban léptek volna magukhoz képest másfelé. Másrészt itt nincs az a formális kötöttség, amely egy egyetemen vagy középiskolában igen. Van is most egy zentai résztvevőnk, aki szeptemberben már nálunk kezdi az egyetemet Pécsen. Ő már belekóstolt a művészlétbe, de csak jövőre lesz belőle egyetemi hallgató. Itt most találkozott diákokkal, néhány tanárral, ez már a szocializáció megindulása. Szerintem kibillent a középiskolai közegből, találkozott olyan véleményekkel, amelyek nem biztos, hogy illeszkednek az eddigi tapasztalataihoz. Az egyik hívószó a művésztelepen a hiba volt, azaz hogyan lehet kapcsolni a műemlékvédelmi tapasztalatokat mindehhez.

Érdekes, hogy éppen a hiba lett hívószó. A művészetben mi számít hibának?

Lipkovics Péter:

— A hiba fontos kiindulópontja az alkotófolyamatnak. Eleve ha a festészetet nézem, ott van előttem a fehér vászon, és már az első ecsetvonás egy hiba, amelyet folyamatosan javítani kell. Így módon egy alkotói metódus a hiba kezelése, újrakomponálása, s minden újabb ecsetvonásnak már-már újra kell építenie az egész rendszert. Ha látunk egy félkész munkát, ott már nehéz beavatkozni. Ha párhuzamot kellene vonni a két terület között, akkor talán ez lenne, hogy

a kezdés és a befejezés az egyik legnehezebb pont. A diákok a tíz nap alatt a mi kisebb vitáinknak is fültanúi, amikor arról beszélünk, miről szóljon, miről ne szóljon egy munka, s azt is látják, hogy ezek nem olyan dolgok, amelyek csak úgy kipattannak az ember fejéből Pallasz Athéné módjára. Rengeteg információ, saját — akár már sztereotippé vált — megfontolás is van a dologban, melyet vagy ő, vagy a másik tanár felül is tud írni, hogy tisztuljon a kompozíció. Mert az egésznek az a lényege, hogy mi a munkáért vagyunk itt, s a műtárgyért, melyet létrehozunk, nemritkán csapatmunkával.

Soltis Miklós:

— Számomra két dolog fontos. Először is, hogy mindenki kimozduljon a komfortzónájából. A résztvevők azzal, hogy próbáljuk ösztönözni őket arra, hogy itt olyan ötleteik kerekedjenek, amelyek olyan technikai megvalósítást igényelnek, amellyel eddig esetleg nem találkoztak. És ha felvillan egy bátrabb, vakmerőbb ötlet, akkor támogatjuk, segítjük őket a kivitelezésben, sőt adjuk alájuk a lovat. Így születhetett az idén például egy időkapszula, melynek kivitelezése közben egy csomó új technikai helyzettel találkozott az ifjú alkotó, melyben kipróbálhatta magát. S ezekből a helyzetekből rengeteget lehet tanulni. Másrészt az számunkra is színesebbé, izgalmasabbá teszi a munkát, hogy az ötleteinket szabadabban belevetíthetjük a munkába, kísérletezhetünk. Számunkra is fontos az egésznek a progresszív jellege. A másik lényeges elem pedig a közös alkotói tér kialakítása, ahol egyenrangú partnerekként tudunk dolgozni, közösen, és minél izgalmasabb projektumok szolgálnak tárggyul ehhez, annál jobb. A kereteket néha nehéz belőni, hogy ne vállaljuk túl magunkat, de a végére mindig besűrűsödik, versenyt futunk az idővel, viszont jó látni, hogy a résztvevők élvezik ezeket a helyzeteket.

Hogyan hat egy ilyen művésztelep az alkotóra magára?

Lipkovics Péter:

— Nem mérhető, mennyire hat vagy nem hat egy ilyen művésztelep az alkotóra, de azt én magam is észrevettem, hogy néha évekkal később villan be valami.

Nincs felesleges hiba: bármi, ami hat, az a későbbiekben akár egy szerencsés továbbtörténés is lehet. Vannak tábori műhelykörülmények, melyek egyszerűbb technikai megoldásokat nem engednek, ez pedig arra sarkallja az embert, hogy alternatív utakat járjon be, ami egy friss megoldási kulcsot hoz egy-egy feladathoz.

Soltis Miklós:

— Ezekbe a munkákba bele van kódolva a kísérletezés mint elem. Örömmel látom, hogy a résztvevők nyitottak, és már eleve olyan ötletekkel jöttek, amelyekben ott a kísérletezés. Ha ez benne van a munkafolyamatban, máris beszélhetünk a hibáról. Jó ezt megtapasztalni, mert tudatosul bennük az élmény, hogy ha valami nem sikerül, az nem mindig azt jelenti, hogy hiba történt.

Lipkovics Péter:

— A hiba egy új csapásnak a kiindulópontja, mely nem született volna meg, ha nem tévesztünk el valamit, vagy nem tudjuk úgy megoldani, ahogy szerettünk volna. Szinte mindig a hiba generálja az újat.

Raffay Endre:

— Hozzátenném, ezeket az alkotásokat látva, amelyek a művésztelepen születtek, szerintem az emberek másként gondolkodnak saját városukról, utcaképükről. S a műemlékek megőrzése közös érdekünk kell hogy legyen. A tulajdonosnak, a művésznak, a művészettörténésznek, a műemlékvédőnek, a városnak és a lakosainak is. Gondoskodni kell a városképről. Ha van a városi költségvetésben pénz minden egyébre, akkor homlokzatfelújításra is kell szálni egy keretet.

Raffay Endre:

— Felmerült az igény, hogy a művésztelep legyen szélesebb körű, s mozduljunk ki Zentáról, amire már voltak is kísérletek. Tavaly Magyarokanizsán a parkban tartottunk egy műemlékpikniket. A lényege ennek, hogy olyan motívumokat vigyünk vissza a térbe, amelyek eredetileg is hozzátartoztak az épülethez. Zentán volt, hogy egy életveszélyesen romos ház ebédlőjében porcelán étkezészet

használva, szépen megterítve megebédeltünk. Ezek úgynevezett műemlékesemények. Az idén a csókai Marczibányi—Léderer-kastélyban volt egy kis komolyzenei hangverseny, illetve Óbecsén a Weinberger-házban egy irodalmi délelőtt.

Szilvia Németh

T-Tudok Centre for Educational Research and Knowledge Management, Hungary

Endre Raffay

Faculty of Music and Visual Arts, University of Pécs, Hungary

Supporting Resilience of Multiply Disadvantaged Children through City/University Art Projects*

(extract)

Introduction

The faculty of History and Theory of Art of the University of Pécs and its research group works within the frame of the Faculty of Music and Visual Arts, not the Faculty of Humanities; an art degree requires theory of art studies; without theory of art studies, a humanities degree is granted. Everyday experience highlights the advantages and disadvantages of the organisational/institutional structure, primarily in terms of teachers rather than students. It is definitely an advantage for the art faculty that it is embedded in the university's structure, and therefore carries out and realises the expected scientific activity. It is believed that the theoretical and scientific activities of the theory of art teachers and the practical artistic activities of the artist candidates can be associated. Two unique enterprises serve as an evidence of the exercise of implementation and its variants, and even changes in roles. One is an artists' colony in Senta, Serbia, which comes to life every summer since 2011; the other is the implementation of the British-born Creative Partnerships programme in Hungary.

* In: Resilience and the City: Art, Education, Urbanism
Selected Presentations from the Thematic Mobile Sessions
15th ELIA Biennial Conference.
The Editorial Group:
Andrea B. Braidt, Ana Garcia Lopez, Renee Turner.
Amsterdam, 2019
pp. 109-111

Artists' Colony of Art and Heritage Protection in Senta

The Hungarian Cultural Institute of Vojvodina, with its headquarters in Senta is the host for the Art and Heritage Protection artists' colony for students of the University of Pécs and students of the Art Academy of Novi Sad, joined by their peers from Budapest, Hungary, and Bratislava, Slovakia. However the association of science and art is only a "by-product." The main objective is mapping and protecting the cultural heritage. More specifically, mapping cultural heritage from a scientific perspective and protecting it with artistic tools. The protection of the mainly architectural heritage, which consists of civic buildings from the 19th and 20th centuries, is carried out by artistic tools—it is a call for attention. The target group of this awareness is mostly—however, often undeserving—heritage in Senta, but this call for attention also targets the management of the heritage. These are local, competent, urban architecture and heritage protection institutions, which, in reality, are impotent and have a damaging impact. The products of the scientific action are formulated in publications, which are easily unnoticed, but the closing event of the artists' colony, an annual art exhibition—and also street performances and actions during the time of the summer colony, as well as its remaining "relics" on the buildings—are hard to miss. They catch the eye. They provoke. Or, on the contrary, they consolidate, or even motivate. The bilingual (Serbian and Hungarian) plates stating "HERITAGE" on the walls of these buildings serve as evidence of these happenings. By placing the plates on them, we inaugurate two or three buildings to a heritage category per annum. The inauguration is an artistic action, when the results of our scientific research, the history of the house, and its artistic value is presented to the public, and we also place the plate. The plates substitute the official plates (made and authorised by the Office of Heritage Protection).

Although their appearance is not similar to the official plates, their impact is effective and deceptive. Experience shows that passing pedestrians (also) consider these plated buildings as a heritage, and the town management is also called upon to focus on heritage protection. The call for attention is not always successful, or, on the contrary, it induces a counter-reaction. The authorities do not fear demolition, however, the fear of the plates placed on these buildings

and their counter-reaction made us decide to use a digital version of the plate during inauguration, which is projected on the wall of the building. One of our first heritage buildings was the Ignjatović house. The plate placed on the house had previously scared a property speculator away who intended to demolish the building, however, probably due to an official demolition permission, the building was eventually demolished. Protesting against all, this year we opted for another version of inauguration, which can be called a heritage seize and/or heritage picnic. The future of these houses as a part of the built heritage—notably their heritage category—can be questioned by many, however, their past, their artistic value, and their intellectual heritage are beyond doubt. We drew attention to two ruinous buildings not by plates, but by art performances, when we temporarily seized the buildings. Then we placed furniture and action to their uninhabited spaces, which were in accordance with the original functions of these spaces. On the terrace of the Lolin house, an art nouveau building facing the main street, we had breakfast with furniture and porcelain from the given period. Behind the Neo-Renaissance facade of the Homolya house we consumed a four-course dinner, also reconstructing the milieu of the era. The dining table discovered in the house contributed to the authenticity of the reconstruction. The guests were pedestrians and descendants of the former residents of the building. The edited video of the event can reach many via the internet. Buildings that retain their mass and spaces can still lose those details which are important as heritage: original architectonic details, such as window and door structures that disappear during a reconstruction, replaced by plastic ones even in the case of a professional intervention compatible with heritage protection. The Madam Plastic character, made of plastic bottles, was invented as a protest against plastic. The character had a spectacular entry into Senta. Before her entry, she had welcomed the public from the tower of the town hall, and had published a poem in the daily newspaper of the region. She marched towards the opening event of the exhibition of the Art and Heritage Protection artists' colony in the museum. However, after the public celebration (with cash hand out and taking photographs), she was not let in; she was destroyed in front of the exhibition area—in the name of plastic-free heritage protection.

KÖZREMŰKÖDŐK ÉS PARTNEREK

Köszönetet mondunk a művésztelepen közreműködő művészeknek, szakembereknek, kutatóknak, segítőknak, közreműködőknek, akik hozzájárultak a telep vagy a programok megvalósulásához és formálódásához

Árokszállási Imre, Baráth Hajnal Anna, Barsi Tibor, Bauerfeind Zoltán, Benes József, Biacsi Karolina, Bicskei Zoltán, Borbély Zoltán, Ceglédi Rudolf, Csikós Pajor Gizella, Dankó István, Döme Szabolcs, Édes Katalin, Petrov Fjodor, Gajda Attila, Gajda Szilvia, Guttman Barbara, Hajnal Jenő, Harmat Mária, Hegyi Csaba, Horváth Szilárd, Hugi Richárd, Juhász Attila, Juhász Gyula, Karasszon Dénes, Kaszás Angéla, Kecskés Viktor, Kerner Gábor, Kiss Butterer Márta, Klein Rudolf, Kobrehel Éva, Korhecz Papp Zsuzsanna, Kormányos Katona Gyöngyi, Kormányos Róbert, Kókai Eléna, Laskovity Kornél, Matykó Teodóra, Ninkov Kovacsev Olga, Nagy Abonyi Péter, Nagy Abonyi Szabolcs, Novák Ferenc, Novák Mária, Őriné Nagy Cecília, Papp Árpád, Papp Richárd, Pecze Árpád, Pejin Attila, Perpauer Attila, Gordana Vujinović Prčić, Raffay Imre, Raffay Rebeka, Raffay Sarolta, Rönkös Ildikó, Šašin Natalija, Sarnyai Rózsa Edit, Surányi László, Szarka Mándity Krisztina, Szarka Zoltán, Szilágyi Mária, Szorcsik Kriszta, Valkay Zoltán, Varga Tamás, Varga Zoltán, Verebes Krnács Erika, Virág Kiss Anita, Milana Vučković, Zsoldos Ervin

PARTNEREK

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium

Bolyai Filmműhely

Cinema Filmműhely

A Szerb Pravoszláv Egyház zentai plébániája

RIT Csóka

Tisza Menti Fúvószenekar

Thurzó Lajos Művelődési Oktatási Központ

Történelmi Levéltár Zenta

Zentai Önkéntes Tűzoltó Testület

Zentai Sportszövetség

Zenta Város Önkormányzata

Zenta Város Idegenforgalmi Szervezete

Zentai Városi Múzeum

Kostyik Dominika: *Portrék*, 2014

TARTALOMJEGYZÉK

Raffay Endre: IDEGEN ISMERŐSÖK	5
I. Az ötlet. Előzmények, kezdetek	
II. A város	
III. Műemlékek	
IV. Műemlék(tábla)avatás	
V. A logó	
VI. Műtermi és kiállítási helyszínek. Műemlékrendezvény-helyszínek	
VII. Műemlékrendezvények	
VIII: Tématipológia	
MŰVÉSZETI VEZETŐ ÉS MESTERTANÁROK. Életrajzok	86
KIÁLLÍTÓK ÉS KIÁLLÍTÁSI PLAKÁTOK	112
KIÁLLÍTÁSMEGNYITÓ ALKALMÁVAL ELHANGZOTT SZÖVEGEK	122
REFLEXIÓK	150
KÖZREMŰKÖDŐK ÉS PARTNEREK	184

logók

NEMZETI MŰVELŐDÉSI INTÉZET
KÖZÖSSÉGI KULTURÁLIS MŰKÖDÉS
INSTITUTE FOR HUNGARIAN CULTURE IN VENEZIA

Művészet és műemlékvédelem

PÉCSI
TUDOMÁNYEGYETEM
MŰVÉSZETI KAR